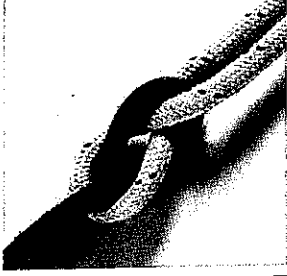

Tesisinizi kurduk. Sizi açılışa bekliyoruz.

**PROFESYONEL
VE TEKNİK HİZMETLER**

Yeni bir tesis kuracaksınız. Bilgi işlem sistemi, işinizin vazgeçilmez bir parçası. Peki, bu sistemden en yüksek verimi alabilmek için tesisinizi nasıl kurmanız ve işletmeniz gerektiğini biliyor musunuz?

IBM Profesyonel ve Teknik Hizmetler size yardım etmeye hazır. IBM tüm sorumluluğu alarak, projenizi baştan sona gerçekleştiriyor. Fabrika otomasyonundan bilgisayar odası yapımına, eleman seçiminden yönetimine kadar... Yatırımınız için gerekli tüm sistemleri bütünleştiren bir

ana müteahhitlik hizmeti veriyor, bilgi işlem sisteminiz için en uygun çalışma ortamını yaratıyor. Hedeflediğiniz bütçeyi aşmadan ve zamanlamaya sadık kalarak, tesisinizi teslim ediyor. Açılışa hazır bir halde.

Zamanı, parayı ve gücü en verimli biçimde kullanmak, ileriye dönük adımlar atarken güçlü bir dostun desteğini hissetmek isterseniz, IBM'e gelin. Size en gelişmiş bilgisayar teknolojisini sunmanın yanı sıra, her türlü anahtar teslimi projeyi geliştirmeye ve uygulamaya da hazırız.

IBM

Genel Yayın Yönetmeni'nin notu:

1993 Vergi Reformu Yeterli Değildir

1980 yılından bu yana ülkemiz piyasa ekonomisi sistemine geçiş konusunda önemli aşamalar kaydetti. Ancak, bu yeni sistemin ABC'si olan Ekonomik ve Mali İstikrar konusunda yeterince bilinçlenme olmadı ve ciddi adımlar atılamadı. Dış denge kısmen ihracat artışları ve kısmen de giderek artan kısa vadeli dış borçlanmalarla, iç denge ise enflasyon ve süratle artan iç borçlanmalarla karşılandı. Son on yıldır Türkiye ortalama olarak % 50-55 arasında değişen bir enflasyon ortamında yaşamaya zorlandı. İstikrarlı bir ekonomideki üretim, tüketim, yatırım ve istihdam kalıpları ile enflasyona boğulmuş bir ekonomide sözü geçen kalıplar son derece farklıdır. Enflasyonist kalıplar kalkınma hamlesinin gerçek virüsüdürler. Enflasyonist düzende uzun süren dengesizlikler kaçınılmaz bir şekilde reel kalkınmayı ve istihdamı azaltır ve iç veya dış ödeme krizleri ile sonuçlanır. Buna karşılık ekonomik istikrar sürekliliği olarak reel ekonomiyi büyütür ve istihdamı artırır.

Bu konuda ekonomi tarihimiz zengin bir deneyime sahiptir.

Ülkemizde, Kurtuluş Savaşı'nı izleyen yıllardaki büyük mahrumiyetlere rağmen 1938 yılına kadar enflasyon, bugünün aksine, yaşamın bir parçası olmamıştır. Bu dönemde dış borçlanma olmadığı halde döviz sıkıntısı çekilmemiş, buna karşılık yüksek seviyelerde endüstriyel kalkınma gerçekleştirilmiştir. 1938-47 döneminde savaş nedeniyle enflasyon önlenememiş, yanısıra döviz sıkıntısı da çekilmiştir. 1947-53 döneminde nisbeten istikrar sağlanmış ve döviz sıkıntısı çekilmemiştir. 1954-60 döneminde ise enflasyon ve döviz sıkıntısı ile birlikte dış ödeme krizine de rastlıyoruz. 1961-73 döneminde Türkiye geçmiş deneyimlerden gerekli dersi alarak hem % 7 hızla kalkınmış, hem de enflasyonu % 5'lerde tutmasını becermiştir. Ancak, 1973 petrol şokuna karşılık tedbir geliştiremeyen Türkiye 1974-80 döneminde % 70-100 oranlarında enflasyona ve büyük dış açılara maruz kalmıştır.

Türkiye'nin enflasyonla kalkınma yöntemini bir kaç defa deneyip acı sonucu gördüğü halde 1983'lerden sonra yeniden bu yola başvurması son derece düşündürücüdür. Bu durumun esas nedeninin hükümetlerin bütçe ve vergi reformunu bir türlü yapamamaları ve parlamentonun hükümetleri bu açıdan yeterince yönlendirmemeleri olduğu söylenebilir. Enflasyonla kalkınma modeli tüm ayrıntıları ile Latin Amerika ülkelerinde denenmiş ve enflasyonun, kaynak dağılımını bozması nedeniyle en kötü vergiden de daha kötü olduğu ispatlanmıştır. "Enflasyonu düşüremiyoruz. Devlet giderlerini disipline alamıyoruz. Özelleştirmeyi hızlandıramıyoruz. İç borçlanmada bıçak kemiğe dayandı. Dış borçlanmada zorlanıyoruz. İthalat frenlenemiyor. Kayıt dışı ekonomi olağan dışı boyutlarda..." 1995 yılında Gümrük Birliği'ni gerçekleştirmek zorundayız. Bu durumda 1993 vergi reformunu yine de kazanç sayarak, 1994'de, esas itibarıyla kayıt dışı ekonomiyi ve hiç vergi vermeyenleri hedef alan ikinci bir vergi atılımına şimdiden hazırlanmalıyız.

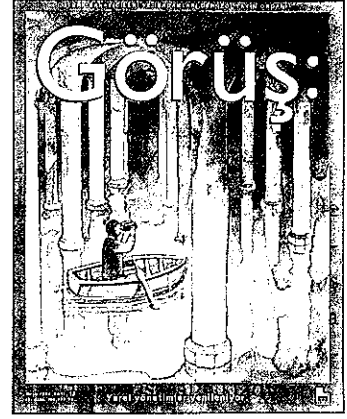
Saygılarımla

E. İhsan Özöl

Görüş:

OCAK 1994

İÇİNDEKİLER

Görüş: Ocak 1994
İllüstrasyon: Murat Yılmaz

GÖRÜŞ AÇISI 1

Yayın Yönetmeni'nin notu: E. İhsan Özöl

GÖSTERGE 4-5

Ekonomik göstergeler, 1994 yılında da 1993'ün benzeri zorluk ve sorunlar vaad ediyor.

DÜNYA - EKONOMİ 6-8

Orhan Altaş, 1993 verileri ışığında, 1994 için dünya ekonomisine projeksiyon yapıyor.

GÖRÜŞ 10-11

Halis Komili, 1993 yılında yaşanan siyasi depremlerin, 1994'de Türkiye gündeminin birinci sırasına "ekonomi"yi getirdiğini belirtiyor.

DÜNYA 12-17

Soli Özel, 1993'ün siyasi olaylarından geniş bir derleme yapıyor. Dünya, bu kadar olayı bir yılın gündemine nasıl sığdırdı diye şaşmamak mümkün değil.

GÜNDEM 18-32

B.Ü.'den Doç. Refik Erzan, dünya ekonomisi gündemindeki Uruguay Round'u değerlendiriyor. Uluslararası McKinsey kuruluşundan Asya devleriyle ilgili bir inceleme. Uzakdoğulu şirketleri merak edenler için..Ve DYP Milletvekili Tınaz Titiz'in enflasyon yaklaşımı...

KAPAK 34-52

Yerel seçimlere iki ay kaldı. Yerel yönetim yasaları değişmedikçe seçimler neyi değiştirebilir? TODAİE Genel Müdür Yardımcısı Dr. Yalçındağ da bu soruyu soruyor. Marmara Bel. Birliği Gnl. Sekreteri Fikret Toksöz ise 21. yüzyıl İstanbul'undan kesitler getiriyor.

İllüstrasyonlar: Tan Oral

Yönetim:

TÜSIAD: Meşrutiyet Caddesi 74, Tepebaşı 80050, İSTANBUL Tel: 249 54 48-249 07 23

• TÜSIAD Adına Sahibi: Halis Komili

• Genel Yayın Yönetmeni ve Sorumlu Müdür: E. İhsan Özöl • Genel Yayın Yönetmeni Yardımcısı: Nilgün Demirtaş

• Yayın Kurulu: Halis Komili, Güler Sabancı, Muharrem Kayhan, E. İhsan Özöl, Deniz Gökçe, Nilgün Demirtaş, Aylin McCarthy, Paul McMillen, Necla Zarakol

Görüş, TÜSIAD'ın iki ayda bir çıkan yayın organıdır. Görüş'te yayınlanan tüm yazılar, açıkça yazı metninde belirtilmedikçe kuruluşun resmi görüşünü belirtmez. İmzalı yazılarda belirtilen görüşler sadece söz konusu yazarların fikirlerini ifade eder. Görüş dergisinin her sayısı 5000 adet basılmaktadır.

Fotoğraflar: Mehmet Yüksel

38-45 SÖYLEŞİ

ANAP'ın kamu yönetimi eğitimi görmüş, plançı/mühendis adayı İlhan Kesici İstanbul'un bir dünya kenti olabilmesi için yerel yönetimde reformu zorunlu görüyor. Refah Partisi adayı Tayyip Erdoğan, seçilirse İstanbul, Müslüman kimliği taşıyan bir kent olacak.

46 İki partinin İstanbul yaklaşımlarından bir özet.

54-67 DOSYA

Vergi Reformu

Marmara Üniversitesi'nden Prof. Adnan Tezel, vergi üzerine bir çeşitleme yapıyor. Aynı Üniversite'nin rektörü Prof. Ömer Faruk Baurel, vergi reformunun gerekçelerini tartışırken Başbakanlık Başdanışmanı Dr. Veysi Seviğ, Türkiye'nin ihtiyacı olan vergi yaklaşımını inceliyor.

68-72 TARİH

Bu kez, yakın tarihten bir konu. 11'nci yılını dolduran 24 Ocak kararları Türkiye'ye ne getirdi, ne getiremedi. ABD Colombia Üniversitesi'nden Uluslararası İlişkiler ve Ekonomi Profesörü Dani Rodrik Görüş için araştırdı.

74-75 METROPOL

İstanbul'un yerel seçimlere hazırlandığı günlerde, dünyanın en önemli metropollerinden biri olan Tokyo'dan çeşitli görüntüler...

76-78 KİTAP

Soli Özel, Saraybosna'da savaşa direnen gazete Oslobodenje'nin Genel Yayın Müdürü Zladko Dizdareviç'in "Bir Savaş Günlüğü"nü özetliyor. İbretle okunması gereken bir kitap.

79-80 SARI SAYFA

İstanbul'u yönetmeye aday olanlara, konuları siyasi açıdan olduğu kadar mühendislik açısından ele almaları için küçük bir hatırlatma...İTÜ'den Prof.Atilla Ansal yazdı.

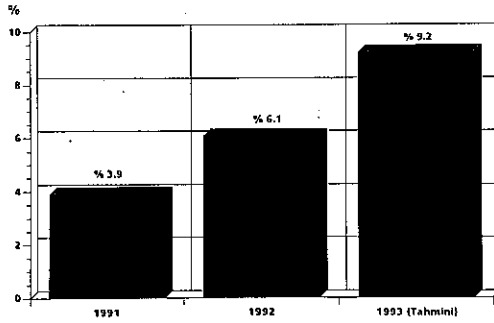
Yayın:

- İyi Şeyler Yayıncılık Yapım ve Ticaret: Gayrettepe Gayret Sok. No: 8 80300 İSTANBUL Tel: (0-212) 211 33 20/8Hat
- Yazı Kurulu: Füsün Gençsü, Necla Zarakol, Soli Özel, İshak Reyna • Mali İşler: İdris Özgül
- Tasarım: Murat Yılmaz • Sayfa düzeni ve dizgi: Kayahan Karaoğlu • Basım: Detay Basım Ltd. Şti.
- Reklam ve Halkla İlişkiler: Roza Hatem (Binbir Çiçek Sok. 3/+ 80620 Levent-İSTANBUL Tel: (0-212) 269 34 16-269 11 44)

Temel Ekonomik Göstergeler:

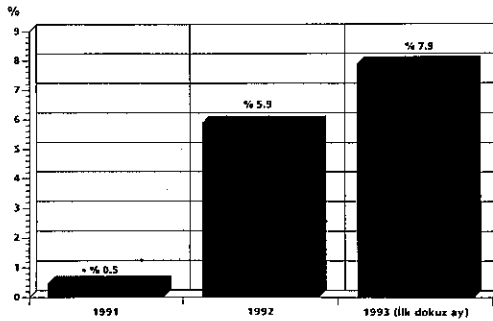
94, 93 gibi gözüküyor

KONSOLİDE BÜTÇE AÇIĞI/GSMH

- Kamu kesimi dengelerinde son üç yıldır gözükten kötüleşme 1994 yılında da devam edecek gibi görünüyor.

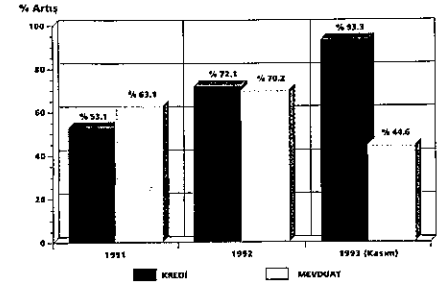
GSMH'NİN YILLIK REEL BÜYÜME HIZI

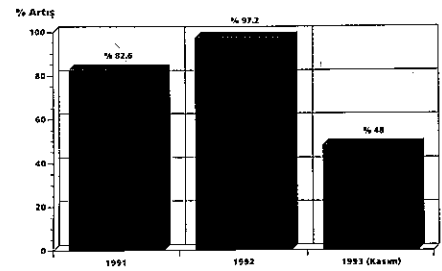
- Kamu kesimi açığının büyüklüğü ülke içindeki talebi uyarırken ekonomi OECD ülkeleri arasında en yüksek büyüme hızına erişiyor.

- Büyüme hızının artışı, ve iç talebin yükselişi mevduat bankalarının sağladığı kredilerin artış hızında da gözüküyor, ancak Türk Lirası mevduatı artmıyor, tersine azalıyor.

MEVDUAT VE KREDİ STOKU YILLIK ARTIŞ HIZI

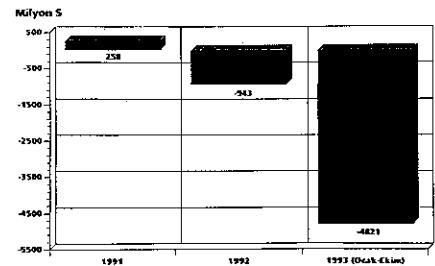

MERKEZ BANKASI PARASI YILLIK ARTIŞ HIZI

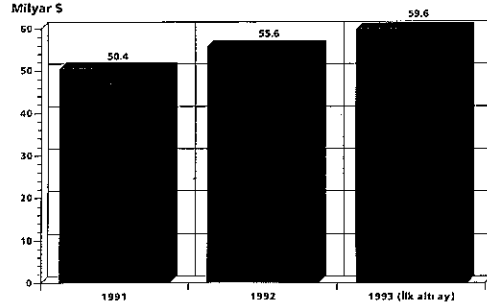
- Merkez Bankası kredi artışını beslemiyor, para yaratma hızını geçmişe oranla azaltıyor ve enflasyonun altında bir oranda artış sağlamıyor; Türk Lirası katlaşıyor, finansman döviz ile yapıyor.

ÖDEMELER DENGESİ CARİ AÇIĞI

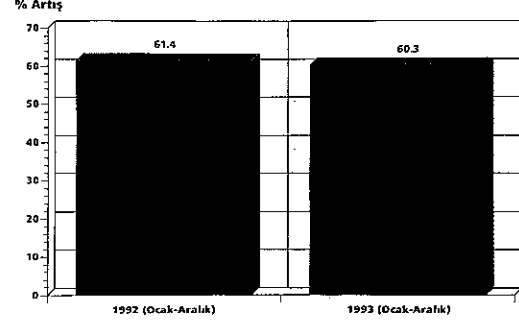
- Reel büyümenin artışı beraberinde ithalatın artışını ihracatın aynı hızda artmaması sonucu da büyüyen cari denge açıklarını getirdi.

DIŞ BORÇ STOKU

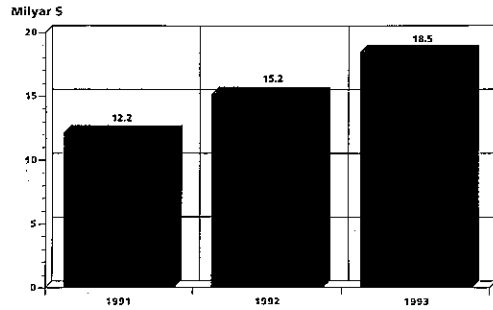
- Türkiye son iki yılda büyüyen cari denge açıklarını dış borçlanma ile finanse ediyor.

DİE-TOPTAN EŞYA FİYATLARI ENFLASYONU

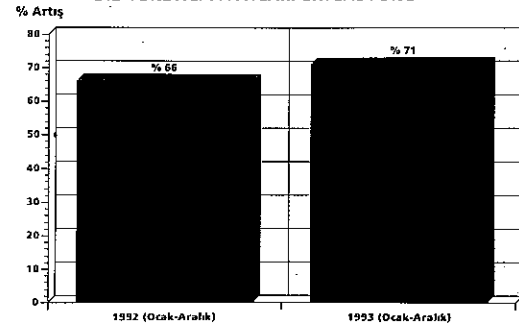
- Ekonominin genel trendlerine uygun olarak artan ithalat, iç piyasadaki toptan eşya fiyat endeksinin az da olsa düşen bir trend içine girmesini getirdi.

TOPLAM DÖVİZ REZERVLERİ

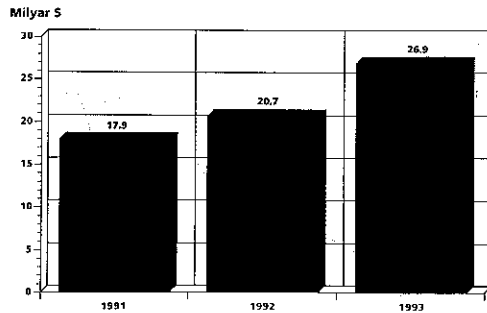
- Bu nedenle ülkenin döviz rezervleri giderek yükseliyor ve tarihimizin en yüksek düzeyine çıktı.

DİE-TÜKETİCİ FİYATLARI ENFLASYONU

- Artan iç talep, reel büyüme ve kredi stoku artışı sonrası tüketici fiyatlarıyla ölçülen enflasyon 1993 yılında yükseldi.

TOPLAM DÖVİZ MEVDUAT HESAPLARI

- Döviz rezervlerinin artmasında dış borçlanma kadar vatandaşın yurt içi ve dışında döviz tevdiat hesabı stokunu artırması da yol oynuyor.

GSYİH REEL BÜYÜMESİ (%)

	1992	1993	1994	1995
ABD	2.6	2.8	3.1	2.7
Japonya	1.3	-0.5	0.5	2.3
Almanya	2.1	-1.5	0.8	2.2
Kaynak: OECD				

- 1994 yılında Batı'da ekonomik büyümenin hızlanacak olması ihracatımız için bir ümit kapısı oluşturuyor.

1993'ün ışığında 1994'e bakışlar

M. Orhan Altaş

Dünya ekonomisinde 1993 yılında kısmen yaşanan durgunluğun 1994 yılında aşarak yerini canlanmaya bırakacağı tahmin edilmektedir. OECD üyesi 24 ülkeyi kapsayan bir araştırmaya göre 1993 yılının ilk yarısında % 0.8 ve ikinci yarısında %1.4 olarak gerçekleşen büyüme hızlarının 1994 yılında %2.1 ve 2.7 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Buna rağmen, bu olumlu gelişmelerin emek piyasalarında işgücü talebinde bir artış meydana getirme olasılığı zayıftır. Geçtiğimiz yıl bu ülkelerde ortalama % 8 olan işsizlik oranının bu yıl artarak % 8.5 seviyelerine çıkması beklenmektedir. Yapısal nitelikler taşıyan işsizlik sorununu çözmek için ekonomik büyümenin yalnız başına yeterli olmadığı, bunun yanında emek piyasasını canlandıracak özellikte reformların uygulanmaya konulması gerektiği savunulmaktadır. Kontrol altına alınan enflasyonda ise bu yıl içinde önemli bir artış olmayacaktır. 1980 yılından beri kamu borçlanmasına giden OECD ülkeleri, borçlanma kapasitelerinin sonlarına gelmeleriyle birlikte 1994 yılında ekonomiyi canlandıracak mali politikalara daha az başvuracakları, bunun yerine para politikalarını daha etkin kullanacakları bir döneme girmiş bulunuyorlar. Özellikle Batı Avrupa ülkeleri, merkez bankalarının uyguladığı iskonto oranlarını bu amaç doğrultusunda geçtiğimiz yıl etkin bir şekilde kullanmışlardır ve bu yıl içinde de kullanmaya devam edeceklerdir.

OECD üyesi olmayan Asya ülkelerindeki ekonomik canlılığın ise, bu yıl da sürerek diğer ülkeler üzerinde de olumlu etkiler yapmaya devam etmesi beklenmektedir.

AT ülkeleri

Bölgesel gelişmelere bakacak olursak; 1993 yılının AT ülkeleri için zor bir yıl olduğu görülür. Özellikle yüksek faiz oranlarının neden olduğu ekonomik durgunluk sonucu AT'de geçtiğimiz yıl negatif reel büyüme gerçekleşmiştir. Almanya'nın enflasyonla mücadele etmek amacıyla izlediği sıkı para ve yüksek faiz politikaları diğer AT ülkeleri tarafından da takip edilmiştir. Bu politikalar sonucunda, AT'de, İngiltere dışındaki ülkeler pozitif reel büyüme kaydedemezken emek piyasaları da olumsuz etkilenmiş ve işsizlik oranı 1993 yılında AT'de ortalama %11 seviyesine çıkmıştır. Almanya'yı yüksek faiz politikaları uygulamaya iten sebep ise, iki Almanya'nın birleşmesinin doğurduğu kamu finansman ihtiyacı ve enflasyon korkusudur. Almanya'da 1990 yılında % 2.7 olan enflasyon oranı 1991 yılında %3.5'e, 1992 ve 1993 yıllarında ise % 4'e yükselmiştir. Buna bağlı olarak Alman Merkez Bankası (Bundesbank) enflasyonun kontrol altına alınması gerekçesi ve diğer sanayileşmiş ülkelere gelen baskıların etkisiyle geçtiğimiz sene iskonto oranlarını düşürmeye başlamış ve bunu diğer Avrupa ülkeleri de takip etmişlerdir. Temel amacı ekonomiyi canlandırmak olan bu politikaların uygulanmasına 1994 yılında da devam edilecektir. Bu politikalar sonucunda AT ülkeleri ile ABD arasındaki faiz farkı azalacak ve ABD Doları bu ülkelerin para birimlerine karşı değer kazanacaktır.

1993 yılında AT içinde en başarılı ülke durumunda olan İngiltere ise 1992 yılında Avrupa Para Birliği mekanizmasından çıkarak faizlerini indirmiş, böylece yatırımlarını ve ihracatını artırma olanağına kavuşarak ekonomisini canlan-

dirabilmiştir. Bu ülkenin 1994 yılında da canlı bir ekonomik yıl geçirmesi beklenmektedir.

Geçtiğimiz yıl faizlerin düşmeye başlaması ve 1994 yılında da bu trendin devam etmesi beklentisi, Avrupa'daki hisse senedi piyasalarını da olumlu etkilemiştir. Yılın son günlerinde İngiltere'de FTSE, Almanya'da DAX, Fransa'da CAC-40, Belçika'da BEL-20 ve İspanya'da MADRID endeksleri rekor seviyelerine ulaşmışlardır.

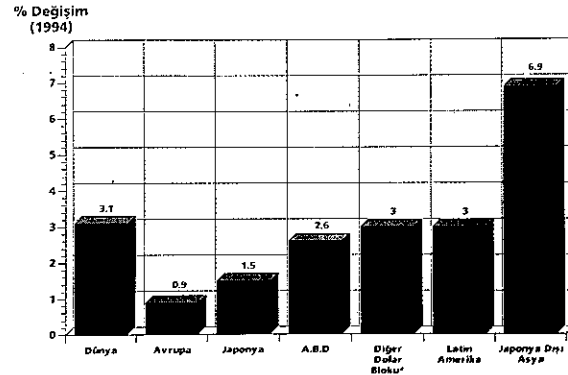
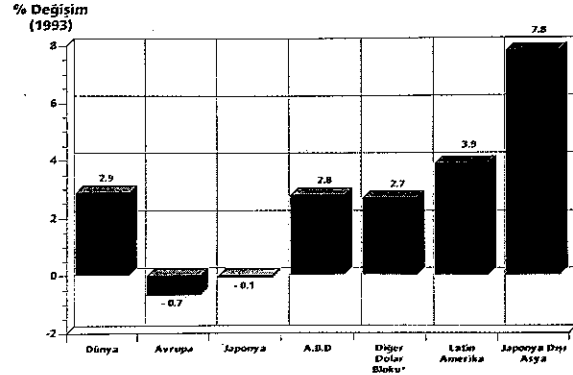
1994 yılında AT üyesi bazı ülkelerde yapılacak olan seçimler ise dikkatleri siyasal gelişmelere çekecektir. Almanya'da federal seçimler ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri, Fransa'da Mart ayında, İngiltere'de Mayıs ayında yapılacak yerel seçimler, İtalya'da Mart ayındaki olası genel seçimler ve Haziran ayındaki Avrupa Parlamentosu seçimlerinin Avrupa'daki ekonomik gelişmelerin üzerinde de etkisi olması kaçınılmazdır.

ABD

ABD'de ise 1993 yılında Avrupa'ya oranla daha canlı bir ekonomik yıl yaşanmıştır. Özellikle düşük faiz politikalarının etkisiyle ekonomide yaşanan canlanma, otomotiv, inşaat, sanayi ve ticaret sektörlerinde kendini göstermiş, ABD 1993 yılında reel olarak %2.8 civarında bir büyüme hızına erişmiştir. Bu oran, Avrupa'daki durgunluk göz önüne alınırsa, ABD ekonomisinin 1993 yılında oldukça iyi bir performans sağladığını göstermektedir. Ekonomik canlılık, Almanya ile olan faiz farklarının azalması ve yatırımcılar ve tüketicilerin ABD ekonomisine olan güveninin artması sonucu ABD doları da tekrar değer kazanmaya başlamıştır. Nitekim, Dolar, Alman Markına karşı 1.62 DM seviyelerinde başladığı 1993 yılını 1.73,50 DM seviyelerinde kapatmıştır. ABD'de hisse senedi piyasaları da hareketli bir yılı geride bırakmıştır: Düşük faiz oranları, artan yatırımlar ve canlanan ekonomi borsaları olumlu yönde etkilemiş ve Dow Jones endeksi sene sonlarına doğru yılın rekor seviyesine ulaşmıştır.

Bu verilerin ışığında 1994 yılında da ABD ekonomisinin başarılı bir yıl geçireceği ve reel büyümenin %2.8-3 civarında olacağı tahmin edilmektedir. Ancak geçtiğimiz yıl %3 civarında gerçekleşen enflasyonda bu yıl yükselme ihtimalinin olması faizlerde bir artış endişesi yaratmaktadır. Yönetimin, bu aşamada faiz artışının gereksiz olduğunu, uzun dönemli büyüme ve düşük enflasyonu hedeflediğini açıklamasına rağmen piyasalarda, bu yılın ikinci yarısında faizlerin

Reel GSYİH Büyümesi: 1993 / 1994

* Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda

Kaynak: "Global Economic and Strategy Outlook", Morgan Stanley, Kasım 1993

artacağını bekleyen kesimler ağırlıktadır. Ancak, genelde, 1994 yılında ABD'de ekonomik canlılığın süreceği ve bunun Avrupa ve Asya ülkelerindeki dinamizmle daha da kuvvetleneceğine inanılmaktadır.

Uzakdoğu

Uzakdoğu'da ise, geçtiğimiz 1993 yılının Japonya için iyi bir yıl olduğu söylenemez. 1993'te bu ülkede ekonominin zayıf ve reel büyümenin negatif olduğu bir yıl geride bırakıldı. Faiz oranlarının düşürülmesine rağmen iç talebin yetersiz ve Japon Yeni'nin aşırı değer kazanması ile birlikte ihracatın düşmesi Japon ekonomisine sekte vuran başlıca etkenler arasındaydı. Özellikle Japon halkının ekonomilerine olan güvenlerini kaybetmeleri; gelirlerinin azalması ve daha az tüketim yapmalarıyla birlikte iç talepte de düşmeler meydana getirmiştir. Bunun sonucunda ise, tüketim malları satışlarında ve sanai üretiminde düşüşler, ürün stoklarında artışlar, kredi talebinde ise düşüşler meydana gelmiş; yatı- ➤

rımlar yavaşlamış, işsizlik oranı ise artmıştır. Ayrıca bu olumsuz gelişmeler hisse senedi piyasalarında da etkisini göstermiş ve NIKKEI 225 endeksi yılı düşük bir seviyede kapatmıştır. Yine de; 1994 yılında hükümetin getireceği yeni ekonomik paketin de etkisi ile, ekonomide canlanma beklenmekte ve bu yıl reel büyümenin %1-1.5 aralığında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Japonya dışındaki diğer küçük Asya ülkeleri (Güney Kore, Tayvan, Hong Kong, Tayland, Malezya, Singapur, Endonezya) ise 1993 yılında da büyümeye devam etmişlerdir. Son 30 yılda dünyadaki ortalama büyüme hızının hep üstünde büyüyen bu ülkelerin (yıllık ortalama büyüme oranları %7) 1994 yılında da büyümeye devam etmeleri beklenmektedir. Nitekim, bu yöndeki olumlu gelişmeler bu ülkelerin hisse senedi piyasalarında şimdiden gözlenebilmektedir. (1993 yılının son günlerinde Hong Kong, Malezya, Tayland ve Singapur borsalarında endeksler yükselerek rekor seviyeye ulaşmışlardır.)

Özetle, 1994 yılı, dünya için ekonomik açıdan daha iyi bir yıl olacaktır, ama özellikle işsizlik konusunda pek iyimser olamayacağımız da açıktır.

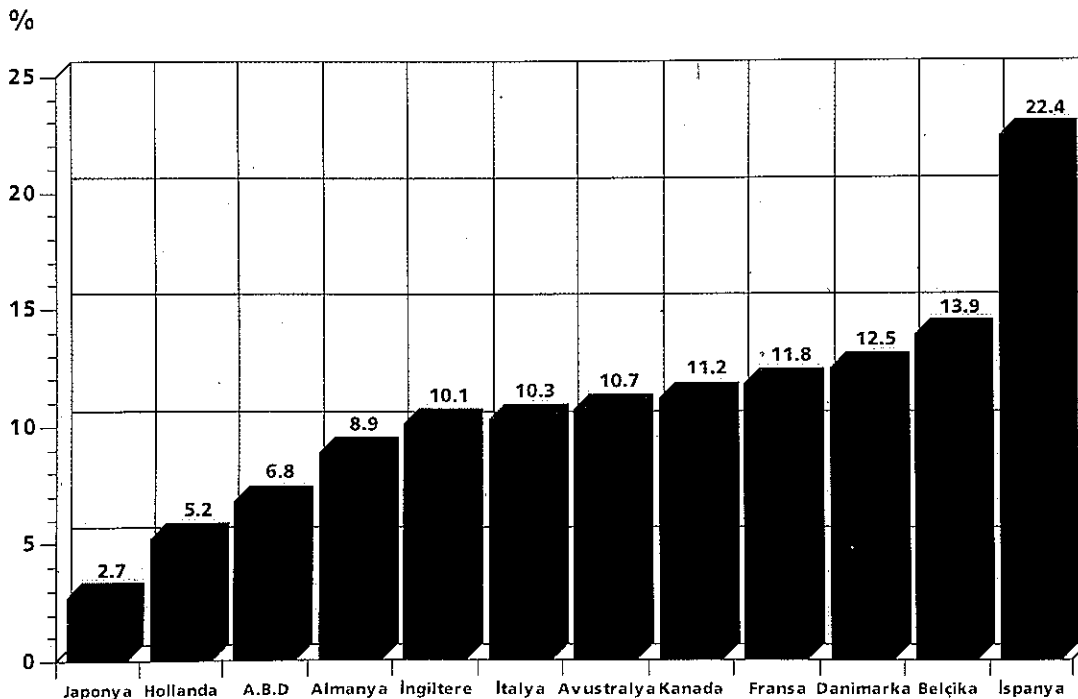
... ve Türkiye

Türkiye ekonomisi ise 1993 yılında Avrupa'da yaşanan durgunluğun aksine iyi bir performans göstererek % 6-6.5 ci-

varında reel büyüme gerçekleştirmiştir. 1994 yılında ise ekonomideki büyümenin yavaşlayarak % 4.7 civarında olacağı tahmin edilmektedir. Dış ticarete ise ülke ekonomisi son yılların en büyük dış ticaret açığını vermiştir. İthalatın uygulanan kur politikaları ile göreceli olarak ucuz olması, ihracat teşviklerinin yeterince çekici olmaması ve gelişmiş ülkelerdeki durgunluk ve rekabet şartlarının ağırlaşması ile ihracat duraklamış ve ihracatın ithalatı karşılama oranı son 10 yılın en düşük düzeyine inmiştir. 1994 yılında dünya ekonomisinde ve özellikle Avrupa'da beklenen ekonomik canlanma, ihracata sağlanan desteklerin katkısı ve döviz kuru politikaları ile ihracatta artış beklenirken, ekonomik büyümenin yavaşlaması ve ithalatın kur politikaları sonucu göreceli olarak pahalılaşması ile de ithalat artış hızının düşeceği ve böylece dış ticaret açığının üzerinde de olumlu bir etkisi olacağı tahmin edilmektedir. Avrupa'daki ekonomik canlanma ile birlikte turizm gelirlerinde de artış olacaktır.

Ayrıca uluslararası piyasalardaki faiz oranlarının cazibesi 1994 yılında da süreceğinden, Türkiye'deki faiz oranları ve kur politikaları göz önünde tutularak dış piyasalardan fon temin edilmesinin yine gündemde olacağı söylenebilir. Bunun yanı sıra, ödemeler dengesi açıkları, enflasyon kaygıları, iç ve dış borçlardaki açıkların etkisi ile uluslararası kredibilite kuruluşlarının Türkiye ekonomisine gösterecekleri güven bu yıl da dikkat edilmesi gereken bir nokta olacaktır. □

İşsizlik Oranı

Kaynak: International Investment Research, Morgan Stanley, Kasım 1993

Ayrıcalık taşıyor

Bu otomobilden çok az üretildi.

Yapımında, kaportasından koltuklarına

el işçiliği kullanıldı.

Ön paneli gülağacı kökünden.

Biyeleri, gümüş el işlemesi.

Panjurunda, tabii ki ustasının imzası var.

Derisi, konoli deri. Motoru, kendisine

yakışacak güçte. Güveni, konforu tam.

Çünkü o, bir Akbank Visa Premier

sabibi için sınır tanımadan tasarlandı.

Ne taşıdığını biliyor.

Deprem ve iyimserlik

Halis Komili

1993, Türkiye'nin siyaset sahnesinin güçlü depremlerle sarsıldığı bir yıl olarak kayıtlara geçecek. Hangi ülkede olursanız olun, ülkenizde çok kısa bir sürede, cumhurbaşkanının, başbakan yardımcısının, çok sayıda bakanın, bürokrasinin kilit noktalarındaki isimlerin ve iktidardaki partilerin üst düzey yöneticilerinin değişmesi, ancak bir deprem olarak nitelenebilir. Eğer bu deprem, terörün ülke gündeminin birinci sırasına oturduğu, Gümrük Birliği gibi ekonomi için hayati önemdeki bir dönüm noktasının gündemin sürekli maddesi olduğu, istikrar ve yeniden yapılanmanın, hava gibi su gibi elzem hale geldiği bir dönemde oluyorsa, sanıldığından daha güçlü sarsıntıların söz konusu olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Depremlerde ilk ağızda herkes, yer üstünde olan bitenle ilgilenir. Can kaybı olup olmadığı, binalardaki hasarların büyüklüğü ilk üzerinde durulan konulardır. Ama uzmanlar bilirler ki, depre-

min yer üstünde olduğu kadar, "yer altında" da asgari zararlar atlatılmış olması gerekir. "Kablolar hasar gördü mü, su boruları patladı mı, gaz kaçağı var mı?" gibi sorular depremin zararlarının bütün boyutlarıyla saptanması açısından hayati önemdedir. Kentlerin bu can damarlarının zarar görmesi, yalnızca gelecekteki hayatı olumsuz etkilemekle kalmaz, yeni felaketlerin sebebi olabilirler. Çatlayan baraj duvarının potansiyel bir sel felaketine işaret etmesi, susuz kalan bir kentte ortaya çıkabilecek bulaşıcı hastalık tehlikesi, gaz kaçaklarının yaratabileceği patlama ve yangın tehlikeleri gibi... Tecrübeli yöneticiler, yaşanan depremi işte bütün bu boyutlarıyla ele alırlar ve önlem geliştirirler.

1993'ün, siyaset sahnesinde bizlere yaşattığı deprem, terör ortamının güçlendirici etkisiyle birlikte, ülkenin bugünkü ve gelecekteki hayatının can damarlarında neler olduğu konusunu, yani ekonomideki sorunlarımızı ikinci plana itti.

TÜSİAD'ın geri planda kalan bu sorulara dikkat çekme çabaları ise, bazı çevrelerce, kimi zaman "kötümserlik" kimi zaman "felaket tellallığı" olarak nitelendi. Bunun karşılığında, son derece "iyimser", pembe tablolar çizildi. Her seferinde "nereden nereye geldiğimizi unutmayalım" denildi.

Oysa biz, nereden geldiğimizle değil, nereye gitmek istediğimizle ilgiliydik. Bu nedenle, "pesimist" olmaya da çalışmadık, "optimist" olmaya da... Bütün yaptığımız, "realist" olma gerekliliğinin altını çizmekti. Ekonomiyle ilgili göstergelere bakıldığında bunun ne kadar önemli olduğu ortaya çıkıyordu.

TÜSİAD 1993'te şunları söyledi: Türkiye eko-

dengesizlikleri dış dengesizliğe dönüştürüyor.

Kısacası, siyaset sahnesinde yaşanan depremler yüzünden, ekonomi sahnesinde büyük hasarlar meydana geliyor. Eğer bu hasarlar, gerektiği biçimde onarılmaz ve gelecekteki depremler için de önlem alınamazsa, bugün yeterince net olarak göremediğimiz birtakım felaketlere davetiye çıkarılmış olur.

1994 yılında Türkiye, büyümesini kontrol altına almak, iç talebi akıllı bir şekilde frenlemek, bütçenin vergi ve harcama yönlerini uyum içine sokmak ve özelleştirmeyi kullanarak, bir yandan kamuda kanayan bir yaraya müdahale ederken, öte yandan dış boç stokuyla ilgili problemlerini

"Siyaset sahnesindeki olaylar, ekonomi sahnesinde hasar yaratıyor. Eğer bu hasarlar, gerektiği biçimde onarılmaz ve gelecek için de önlem alınamazsa, bugün yeterince net olarak göremediğimiz birtakım felaketlere davetiye çıkarılmış olur."

nomisinin bazı yapısal sorunları var. Bunlara, ekonomiyi politikanın yedeğine sokan siyaset ortamı eklenince, ortaya giderek büyüyen bir sorunlar yumağı çıkıyor. Bu yumağa rengini veren kamu açıkları ve bu açıkların finanse ediliş biçimi, ülkeyi enflasyonist bir büyüme rayına soktu. Kamu açıklarını iç borçlanmayla kapama çabaları faizleri yükseltiyor. Yükselen iç faizler dış borcu olduğundan daha cazip hale getiriyor. Dış borç, üretken alanlarda kullanılmak yerine irrasyonel kamu operasyonlarının yarattığı açıkları kapamaya ve içeride tüketimi finanse etmeye kullanılınca, enflasyonist bir döngü meydana geliyor. Tüketim dayalı bu büyümenin finansman biçimi, iç

azaltmak zorundadır. Ayrıca, gerek Gümrük Birliği ile ilgili gelişmeler, gerekse Türkiye'nin her şeyden bağımsız olarak 2000'li yıllara hazırlanma zorunluluğu, ekonomide topyekün bir dönüşümün sağlanması için bazı adımların atılmasını da zorunlu kılıyor.

Bütün veriler, 1994'te gündemin birinci maddesinin ekonomi olması gerektiğini gösteriyor. Eğer 1994 Türkiye'nin yapısal dönüşüm programının başlangıç yılı olabilirse, 1993'te yaşadığımız siyasal depreme rağmen, iyimserlerin safları hızla kalabalıklaşacaktır. Çünkü Türkiye'nin iyi hazırlanmış orta vadeli bir programla ve iyi bir uygulayıcı kadroyla çözülemeyecek hiçbir sorunu yoktur. □

Tarih devam ediyor

Soli Özel

Geçen yüzyılda, ünlü Amerikalı yazar Mark Twain, hakkında, öldüğüne dair çıkarılan dedikodular üzerine gazeteye ilan vererek "Ölümümle ilgili haberler abartmalıdır" diye yazdırır. 1989 yılındaki Doğu Avrupa devrimleri ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra pek moda olan tarihin sonunun geldiğine dair söylentilerin de, hiç değilse şimdilik, abartılı oldukları bu yılki gelişmelerle ortaya çıktı. Aslında 1993 bir bakıma dünyanın Soğuk Savaş sonrasındaki uluslararası ilişkiler düzeninin anahatlarının büyük ölçüde belirlendiği yıl oldu. Ortaya çıkan görüntüye göre de kısa dönemde yerkürenin dört bucağındaki insanları daha fazla refah, barış, adalet ve demokrasinin beklediğini söylemek kolay değil.

Yıl boyunca doğa ve insanlar kimin daha gaddar ve yokedici olduğunu kanıtlamanın rekabetini sürdürdüler. Bir yandan savaşlar, iç savaşlar, darbeler, cinayetler, kıymalar sürer ve yüzlerce, binlerce can alırken, doğa da çeşitli şekillerde bu konuda aşağı kalmayacağını gösterdi. Seller, depremler, yangınlar, fırtınalar sonucu pek çok ülkede binlerce insan öldü, büyük maddi hasar oluştu. Doğayla insanın ortak yapımı olarak 1994'e miras kalan bir şiddet, vahşet ve umarsızlık uykusunda, yani Bosna-Hersek'teyse, önümüzdeki kışın binlerce insanın canını alacağından endişe ediliyor.

Yönü her zaman pek kestirilemese de, değişim rüzgarı tüm dünyayı etkilemekteydi. Dünya ekonomisindeki durgunluk içinde süregiden yeniden yapılanmaya çeşitli tepkiler ortaya çıktı. İtalya'dan, Arjantin'e, Fransa'dan Kore'ye, Almanya'dan Venezuela'ya, direnişler ve grevler artarken, hisse senedi sahipleri de şirket yönetimlerinin birleşme tutkularına gem vurmaya çalıştılar. Komünizmden kapitalizme hızla geçmek isteyen ülkelerden Litvanya ve Polonya'da komünistler iktidara gelir, hemen tüm

Avrupa ülkelerinde faşistler ve ırkçılar güç ve destek kazanmaya devam ederken, hiperenflasyon kıskacındaki Ukrayna'da Leninist sistem neredeyse geriye geldi. Rusya'da uygulanan değişim modeline tepki Komünist ve Faşist oylardaki patlamada kendini gösterdi. Herkesin gıpta ile baktığı Asya kapitalizminin devi Japonya durgunluğun yanında çürümüş bir siyasi sistemin yenileştirilmesi sorunlarıyla da boğuşmak zorunda kaldı. Afrika neredeyse tümüyle kaderine terkedilirken, Büyük Çin (Çin Halk Cumhuriyeti, Tayvan, Hong Kong, Singapur) ekonomik bölgesi dinamizmini artırarak dehşetli bir büyüme gösterdi. Dünyadaki korumacılık eğilimleri, yılın son iki ayında NAFTA ve GATT anlaşmalarının onaylanmalarıyla, gelecekte küreselleşmenin nimetlerini görenlerin iradesine yenik düştü.

Bosna-Hersek: Geride bırakılan yıl, sembolik nitelikleri belki de olayların kendilerinden daha anlamlı gelişmelerle doluydu. İsrail ile FKÖ arasındaki 100 yıllık karşılıklı tanınamayı bitiren, meşhur el sıkışması ve imza yanında, belki de en anlamlısı Mostar şehrindeki Osmanlı'dan kalma köprü'nün, iki yıla yakın bir süre direndikten sonra, çetelerin bombalarına yenik düşerek yıkılmasıydı. Yıkılan, bir bakıma kentli uygarlığın, çoğulculuğun, hoşgörünün bir abidesi; yıkanlar ise köylü milliyetçiliğinin içerdiği tüm hınçları, kıskançlıkları, ilkelilikleri taşıyan çağdaş barbarlardı. Yıkılan aynı zamanda "Avrupalılık"ın içerdiği tüm olumluluklar, Avrupa'nın uygarlık vitrini ve daha iyi, barışçıl ve çoğulcu bir dünya için beslenen umutlardı. Bu nedenlerle köprüyü yıkanların suç ortakları arasında uluslararası kuruluşlar, Batı devletleri ve siyasetçileri de vardı. Yıl boyunca başta Vance-Owen planı olmak üzere tüm barış ve bölme planları Bosna sorununa taraf olanlardan biri ya da diğ-

ri tarafından reddedildi. Olaya seyirci kalmayı yeğleyen Avrupalılar'ın tutumlarının da etkisiyle ABD Başkanı Clinton seçim vaatlerini unutarak Bosna-Hersek konusunda hiçbir şey yapmamaya karar verdi. Dış müdahale ihtimalinin tümünden kalkması üzerine Sırp lar etnik temizlik, kıyım ve çatışmalara devam ederken taraflar arasında yer yer garip koalisyonların kurulduğuna da tanık olundu. Çatışmaların ilk zamanlarında hep zemin kaybeden Boşnaklar, yılın ikinci yarısında, özellikle merkezi Bosna'da toprak ele geçirmeye başladılar. Milislerin insani yardım konvoylarına geçiş izni vermemeleri ya da, yiyeceklerin çoğuna el koymaları nedeniyle açlık tehlikesi de iyice arttı. Sırp topçularının ateşi altında inleyen Saraybosna'da yıl içinde çeteler hakimiyeti yaşamaya başladı. Bu nedenle de sonbaharda iktidara gelen yeni hükümetin ilk işi bu çeteleri kontrol altına almak oldu. Bu arada şehrin çoğulcu kimliğini muhafaza etmek isteyenlerin son dirençleri de kırılmakta. Yolunu bulan herkes şehirden kaçmaya çalışıyor. Yıl biterken yaptığı bir açıklamada Hırvat Cumhurbaşkanı Tudjman ülkesinin Bosna'daki Hırvatları korumak amacıyla doğrudan müdahale edebileceğini belirtti. Tüm bu gelişmelerle birlikte Cenevre'deki barış görüşmeleri tiyatrosu devam ediyor. Aralık ayı enflasyon oranının yüzde bir milyonu bulduğu Sırbistan'da tüm felaketlerin baş sorumlusu olan Cumhurbaşkanı Miloseviç'in Sosyalist Partisi oyların çoğunluğunu aldı.

Avrupa: Leninizm'e karşı ayaklanmalarının ardından dört yıl geçtikten sonra Doğu Avrupa ülkeleri kapitalizme geçişin zorluklarıyla uğraşıyorlar. Batı'daki durgunluğun da etkisiyle, gerekli ölçüde ekonomik yardım göremeyen üstelik bazı korumacılık duvarlarıyla da karşılaşan bu ülkelerde aşırı siyasi uçlar güç kazanıyor. Macaristan'da ırkçılık artarken, Slovakya'da da yabancı düşmanlığı ivme kazanıyor. Doğu Avrupa'daki devrimlerin ilk başladığı yer sayılması gereken Polonya'da, ekonominin nihayet büyümeye başlamasına rağmen, Eylül ayında yapılan seçimlerde oyların çoğunluğu "yenilikçi" komünistlerle, Köylü Partisi'ne gitti. Rusya'da yapılan seçimlerde yayılmacı Faşistlerin yüksek oy almaları, güvenlik konularında zaten endişeli olan Doğu Avrupa ülkelerinin korkularını artırdı ve NATO üyeliği konusunda artan ölçüde baskı yapmalarına yol açtı.

Batı Avrupa'da yıl içinde artma eğilimleri görülen ırkçı, yabancı düşmanı hareketlere karşı nihayet ciddi tedbirler alınmaya başladı. Molln ve Solingen şehirlerinde Türkler'i yakarlara ağır cezalar verildi. Fransa'da yapılan seçimlerde Sosyalist Parti neredeyse yerle bir olurken, İspanyol Sosyalist Partisi, Bask ve Katalan milliyetçisi partilerin de desteğiyle iktidarını sürdürmeye muvaffak oldu. Yunanistan'da, dört yıl önce skandallar içinde iktidarı terkeden Andreas Papandreu'nun şoven PASOK partisi yüksek bir oy oranıyla yeniden iktidara geldi. İtalya'da rüşvet, yolsuzluk ve skandallar çamuruna batmış siyasi sistem tümüyle iflas etti. Bu sistemin kremasını yiyen partiler hemen tüm toplumsal desteklerini yitirdiler. Sonbaharda yapılan genel mahalli seçimlerde neo-Faşistler, Solun Demokratik Partisi (reformcu Komünistler) ve ayrılıkçı Lombardiya Ligi değişik yörelerde çoğunluğu aldılar. İngiltere'de bu yıl da can almaya devam eden IRA terörünün sonunun geleceğine ilişkin bir umut ışığı yıl sonunda belirdi. Hükümetin bağımsız İrlanda isteyen örgütlerle gizlice temaslarda bulunduğu ortaya çıkmasıyla birlikte hızlanan gelişmeler sonucu İngiltere ve İrlanda Cumhuriyeti arasında imzalanan bir niyet belgesiy-le, 25 yıldır süren kanlı bir dönemin sonuna gelineceği umuluyor.

Zorlu bir onay döneminden sonra AT'nin Maastricht anlaşması nihayet ve coşkudan yoksun bir şekilde yürürlüğe girdi. AT, resmen Avrupa Birliği'ne dönüştü. Yıl içinde Avrupa Kur Mekanizması'nda ve Para Sistemi'nde patlayan krizler sonucu, Para Sistemi çökme noktasına kadar geldi. Sistem ancak dalgalanma oranlarının yüzde 15'lere kadar çıkarılmasıyla muhafaza edilebildi. AT içindeki gerginlikler yıl içinde GATT müzakereleri ve Alman faiz hadleri nedeniyle de devam etti. Sonunda her iki konuda da taviz noktaları bulunabildi. Yunanistan'ın dönem başkanlığının başlamasına birkaç gün kala Birliğin önemli üyeleri Yunanistan'ın muhalefetine rağmen Makedonya'yı tanımaya karar vererek önemli bir diplomatik adım atıldılar.

Son dakikaya kadar geleceği tam belli olmayan GATT anlaşması, ABD'nin kültürel ürünleri kapsam dışı bırakmayı kabullenmesi ve Fransa'nın tarım konusundaki inadının AT tarafından kırılmasıyla, imzalanabildi. Kısa vadede az gelişmiş ülkelere zarar getireceği ancak dünya ti-

caretini serbestleştirerek, hacmini yüz milyarlarca dolar artıracığı düşünülen anlaşma sonucu, Japonya ve Güney Kore gibi iki önemli ülke pirinç ve diğer tarımsal ürünlerdeki korumacılıklarından da vazgeçmek zorunda kaldılar. GATT anlaşmasının imzalanmasından yaklaşık üç hafta önce de Kanada, Meksika ve ABD ekonomilerini birbirileriyle bütünleştirecek NAFTA anlaşması Amerikan kongresinin onayını aldı. Başkan Clinton'un zaferi olarak görülen oylama sonucu dünyanın en büyük serbest ticaret bölgesi ortaya çıkmış oldu. Bu yıl içinde bölgesel düzenlemelerden bir diğerinin de gene ABD önderliğinde Doğu Asya/Pasifik bölgesinde kurulması için çalışmalar ivme kazanmaya başladı.

Güney Amerika: Peru'da sivil darbeci Başkan Fujimoro hem güvenlik hem de ekonomi konularında başarılar kazandı. Aydınlık Yol liderini yakalayıp örgüte darbe vuran Fujimoro yönetiminde Peru ekonomisi enflasyonu da stabilize ederek büyümeyi sürdürdü. Kolombiya'da meşhur uyuşturucu çetesi Medellin kartelinin beyni Pablo Escobar "ölü olarak ele geçirildi". Darbe teşebbüsleri ve eski Cumhurbaşkanı Perez'in bir skandal sonucu istifa etmesiyle sarsılan Venezuela'da geleneksel partiler seçimlerde başarısız oldular. Şili'deki sivilleşmeyi tamamlaması beklenen Eduardo Frei, büyük bir çoğunlukla cumhurbaşkanlığına seçildi. Guatemala'da Cumhurbaşkanı'nın darbe girişimi başarısızlığa uğrarken, Nikaragua'da eski Kontralarla eski Sandinistler karşılıklı rehinler olarak ülkedeki siyasi krizin derinliğini vurguladılar. Yarışmalara katılan Küba'lı sporcuların ABD'ye iltica etmelerinden sonra Fidel Castro'nun, kendisini pek sevmeyen, öz kızı da ülkesinden kaçarak ABD'ye sığındı. Brezilya'da siyasi sistem bir türlü kendini toparlayamazken, Rio kentinde polisin evsiz çocuklara karşı uyguladığı şiddet ciddi ve önemli bir vatandaş tepkisinin örgütlenmesine ve soruna çare aramasına yol açtı. Haiti'deki askeri cunta, seçilmiş Cumhurbaşkanı Aristide'in geri gelmesini önledi. ABD'nin askeri güç kullanmayacağına güvenen cunta liderleri iktidarlarını, şiddet kullanarak sürdürürken, ülkeye uygulanan ambargonun ceremesini ve ABD'nin beceriksiz ve ikircikli tutumunun cezasını, artık aklıktan ölmeye başlayan, sokaktaki yoksul Haitililer çekiyor.

ABD: Yeni tip bir Demokrat olduğu iddiasıyla ABD Başkanlığına seçilen Bill Clinton ilk iktidar yılında ülkesinin iç sorunlarına ağırlık verdi. Dış politikada samimi-yetsizlik, beceriksizlik, isteksizlik ve yaratıcılık eksikliği ABD'nin el attığı hemen her sorunu daha berbat hale getirmesine yol açtı. Clinton ve ekibi, ABD'nin kendi ekonomik ve toplumsal sağlığını kazanmaması halinde 21. yüzyılda ikinci sınıf bir güç olacağına inanarak tüm enerjilerini bütçe, sağlık reformu ve sosyal yatırım programlarına harcadılar. NAFTA'nın geçmesini sağlayarak güç ve prestij kazanan Clinton, yılın sonlarına doğru Amerika'yı içten kemiren en büyük sorun olan şiddet konusuna da el attı. Kayıtlı 200 milyon silahın bulunduğu ülkede her yıl binlerce kadın, erkek, çocuk ve bebek kurşunlanarak ölüyor. Yılın son günlerinde gönül maceralarıyla ilgili iddialar ve Arkansas'ta bir arkadaşının şirketine yatırdığı para nedenleriyle sıkıntılı günler geçiren Başkan'ın popülaritesi son derece yüksek. Amerikan ekonomik, sosyal ve siyasal yapılarını dönüştürmeyi amaçlayan programlarının yanında Clinton en büyük gayreti ABD'nin uluslararası ekonomik ilişkilerindeki çıkarları korumak konularında gösterdi. Japonya'yı pazarlarını açmaya zorlarken, Asya ülkeleriyle de bir ekonomik bölgesel işbirliğini kotarmaya çalıştı. Dış politika konularında, Reagan-Bush dönemindeki harcamaların ülkeyi dış politikaya kaynak ayıramayacak kadar fakirleştirmesinin de bir sonucu olarak ABD çekingen ve çekimser bir tavır içinde oldu. Ülkesini dış konulara fazla bulaştırmayı zaten istemeyen Clinton, Somali'deki beceriksizlik ve Haiti'deki rezaletten sonra her iki ülkeden de elini eteğini çekmeye karar verdi. Başarısızlıkların faturası, istifa etmeye zorlanan, Savunma Bakanı Les Aspin'e çıkarıldı. Bosna konusunda suçu Avrupalılar'ın üzerine atan Clinton, ABD'nin bu konuyla olan ilişkisini de en aza indirdi. Ortadoğu'da ABD dışında gelişen barış sürecinin siyasi sonuçlarından yararlanan Clinton, Suriye'nin barışı baltalamaması ve müzakerelerin devam etmesi için gereken jestleri yapmaya ve baskıda bulunmaya devam ediyor. Rusya'daki tüm krizlerde Yeltsin'i kayıtsız şartsız destekleyen yönetim, herkes gibi seçimlerde faşistlerin gösterdiği başarıdan rahatsız oldu. Yine de, Ocak ayında yapılan NATO toplantısında eski Doğu Bloku ülkelerini örgüte dahil etmeme görüşü, Rusya'yı ra-

(TLV101-Sept. 7 1993) NAURA, ISR--Israeli Foreign Minister Shimon Peres, left, talks with a Palestinian elder at the Israeli-Arab village of Naura in northern Israel. Foreign Minister Peres met Tuesday Sept. 7 1993 with Palestinian leaders from northern Israel and briefed them on the ongoing Israeli-Palestinian negotiations. (AP Photo/Nati Harnik) CREDIT: AP by NATI HARNIK(ND)
AP LEAFDESK

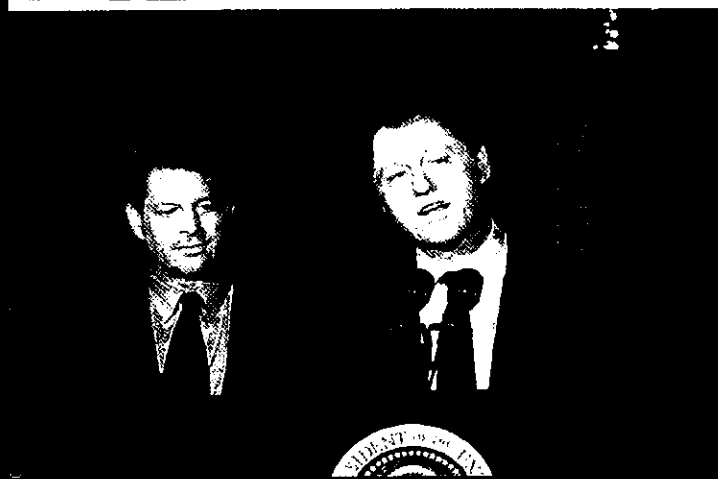
(SAR2) SARAJEVO, BOSNIA-HERZEGOVINA FEB.3 -- PARTISANS-- A group of civilian defense soldiers of the Bosnian Army holding their mascot cat, stand at attention during their morning briefing near the frontline of the Hill of Zuc, in the east of Sarajevo, Tuesday. The hills overlooking the Bosnian capital are the theater of intense fighting between Muslim led force and the Serbian "Chetnik" army. (AP PHOTO)-C-(d-41700/stf/Dominique HOLLARD) 1993
AP LEAFDESK

(M06102)MOGADISHU, Somalia, Dec. 11 -- SPECTATOR -- A Somali youth blows a bubble as he and others are held back by U.S. Marine Lance Corporal Patrick Navarez of Ogden, Utah, at a checkpoint in downtown Mogadishu Thursday. (AP Photo/KLjs60935stf/Laurent Rebours)1992
AP LEAFDESK CREDIT

(WRA101-Nov. 17 1993) WASHINGTON, DC USA--President Clinton comments from the White House on the passage of NAFTA shortly after the vote by the U.S. House of Representatives Wednesday, Nov. 17, 1993. Vice President Al Gore listens at left. The House vote was 234 in favor and 200 against. (AP Photo/Ron Edmonds) CREDIT: AP by RON EDMONDS (AP PHOTOLINK SLUG: CLINTON NAFTA (NOTE: PHOTO MADE WITH AN ELECTRONIC CAMERA) (MTH)
AP LEAFDESK

(BRJ-121) BRUSSELS, Dec. 9 - European Community Commission President Jacques Delors giving his views during a press conference in Brussels Wednesday on the EC Summit in Edinburgh later this week. (AP COLORPHOTO) Credit: Carl Dreyer 1992
AP LEAFDESK CREDIT

(BOH-1) BOMBAY, INDIA FEB.3 --HINDU-MUSLEM RIOTS--The body of an unidentified man killed during Hindu - Muslim rioting in the Bhandrasa slum in eastern suburb of Bombay is taken to a crematorium on Wednesday. Violence continues between Hindu and Muslims throughout India after Hindu militants destroyed a mosque in the northern town of Ayodhya on Dec.5. (AP PHOTO)-a-(184)str/sherman crestal --1993-- EDS NOTE B/M ONLY
AP LEAFDESK

hatsız etmeme gerekçesiyle, yönetime hakim oldu.

Asya: Japonya'da 38 yıllık Liberal Demokrat iktidarı sona erdi. Yolsuzluk, rüşvet ve skandallarla sarsılan partiden istifa eden bir grubun önderliğinde, seçimlerden sonra yeni bir koalisyon hükümeti kuruldu. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri yaşanan en derin durgunluk nedeniyle Japon modelinin kendisi de tartışmaya açıldı. Siyasi yapılanmanın yanında ekonomik bir yapılanma konusunda da yeni hükümet gayret gösteriyor. Ancak, ekonomik konularda hakimiyeti hep elde tutmaya alışmış olan bürokrasi müthiş bir direniş gösteriyor. Kuzey Kore ise soğuk savaş sonrası dönemin şimdilik en tehlikeli ülkesi olarak ortaya çıkıyor. Ekonomisi felaket bir durumda olan ülkenin nükleer silahlara sahip olduğundan ve bunları kullanmaya kalkacağından endişe ediliyor. Mao Zedung'un 100. doğum yıldönümünü kutlayan Çin Halk Cumhuriyeti'nde Komünist Parti denetimindeki muazzam kapitalist patlama tüm hızıyla sürüyor. İstediginde ne kadar sevimsiz olabileceğini, 2000 yılı Olimpiyat Oyunları'nın Pekin'e verilmemesi üzerine bir nükleer deneme yaparak gösteren Çin'de, 89 yaşındaki lider Deng'in ölümünden sonra siyasi istikrarsızlık çıkmasından endişe ediliyor. Bu arada kıtanın en sağlıklı büyüyen ülkelerinden Malezya, Asya'daki Amerikan etkisine açılan cephe olarak alternatif örgütlenmeler önerdi. Birleşmiş Milletler'in bu yılki belki tek başarısı ise Kamboçya'da yapılan seçimlerdi. Seçimler sonucu Kızıl Kimerler marjinalize edilirken, Prens Sihanuk Kral seçildi. Hindistan'da Hindu radikalizmine dayanan faşist hareketin yükselişi bölgesel seçimlerde aldığı yenilgiyle nihayet duruldu. Öte yandan ülkedeki Keşmir sorunu yeniden alevlenirken, Çin ve Hindistan arasında bir saldırmazlık anlaşması imzalandı. Pakistan'da yapılan seçimlerde, birkaç yıl önce hile ve desiseyle iktidardan uzaklaştırılmış olan Benazir Butto yeniden Başbakanlığa seçildi. Sri Lanka'da süregiden terör yüzlerce insanla birlikte bu yıl Cumhurbaşkanı'nın da canını aldı. İslam devriminden sonra değil cennete, siyasi huzura bile otomatik olarak kavuşulamayacağı Afganistan'da devam eden iç savaşla iyice ortaya çıktı.

Ortadoğu: Asla olmayacak sanılmanın Eylül ayında gerçekleşmesi ve İsrail ile FKÖ'nün barış görüşmelerine başlamasıyla yeşeren umutlar yıl sonuna doğru solmaya baş-

ladı. Batı Şeria'daki yerleşim bölgelerinde yaşayanların ve barışa karşı olan İslamcı Filistinli militanların karşılıklı şiddet kullanmaları barışa olan inancı azalttı. Beyaz Saray bahçesinde konuşma yapan Arafat, Filistin tarafındaki komisyonları kendi adamlarıyla doldurmaya başlayarak, tarihi misyonunu tamamlamış ve artık neredeyse barışın önünde bir engel haline gelmekte olduğu yolundaki düşüncelere prim kazandı. Filistinlilerden sonra Ürdün'le anlaşma aşamasına varan İsrail'in önümüzdeki yılın ortalarında Suriye ile de Golan tepeleri konusunu halledecek noktaya gelmesi bekleniyor. Formel barışın gerçekleşmesinden sonra bile özellikle su konusunda yoğunlaşacak sorunların çözümünün çok güç olacağında tüm gözlemciler birleşiyor. Yemen'de yapılan seçimler sonucu ülkeyi bir koalisyon yönetmeye başladı. Çoğulcu rejimi muhafaza edebildiği takdirde Yemen pek çok Arap ülkesine örnek olabilecek. Suudi Arabistan'da da yaklaşık 30 yıldır sözü edilen "Danışma Konseyi" nihayet Kral Fahd tarafından atandı. Ürdün'de yapılan seçimlerde İslamcılar büyük bir yenilgiye uğrarken, feminist bir kadın da meclise girdi.

Irak, kimyasal ve nükleer silah üretimiyle ilgili tüm Birleşmiş Milletler kararlarına harfiyen uyarak Batı'yı ve örgütü çok zor durumda bıraktı. Normal şartlarda ambargonun artık kalkması gerekirken, BM kuzeyde Kürtler'in güneyde ise Şiiler'in ve bataklık Arapların can güvenliğinin garantiye alınması koşulunu öne sürmeye başladı. Irak'a karşı sürdürülen bu politika bir yanıla Batı'nın Saddam'dan kurtulamamış olmasından kaynaklanırken, diğer yandan da zaten düşük olan petrol fiyatlarının, Irak petrolünün pazara girmesiyle, daha da düşmesinden endişe eden OPEC ülkelerinin dileklerini yansıtır. ABD'nin hem Irak'ın toprak bütünlüğünü muhafaza etmek istemesi hem de Irak ve İran'ı kapsayan "çift çevreleme" politikası dışında Ortadoğu ile ilgili yaratıcı bir siyaset üretememesi nedeniyle sorunların bir müddet daha aynen süreceği tahmin ediliyor. Kafkaslar'daki gelişmeler sonucu güç ve etkisinin sınırlarını gören ve ekonomisi çökme noktalarında olan İran'da da mollaların prestij yitirmekte oldukları gözleniyor. Mısır ve Cezayir'deki İslamcı gruplar terör olaylarına devam ederken, her iki ülke yönetimleri de militanları asarak veya sokakta öldürerek, artık zorunluk haline gelen siyasi re-

formlardan kaçmayı sürdürüyorlar. Özellikle Cezayir'de her türlü meşruiyeti yitirmiş olan yönetim intihar komandoları gibi hareket eden bazı İslamcı gruplara karşı iktidara gelmesini engellediği FIS'ten (İslami Selamet Cephesi) medet ummak zorunda kalıyor. Birleşmiş Milletler ve Batı'nın Pan AM uçağının düşürülmesi nedeniyle mutlaka cezalandırmak istediği Libya'da ise Albay Kaddafi ciddi bir darbe girişimini atlattı.

Afrika: Güney Afrika'da ırkçılık resmen sona erdi. Geçici bir anayasa ile yönetilen ülkede Nisan ayında ilk kez herkesin eşit olarak katılacağı seçimler yapılacak. Ancak, Zulu Inkatha Partisi şefi Buthelesi ile ırkçılıkta kararlı beyazların muhalefeti sürüyor. Güney Afrika'daki barışın mimarları de Klerck ve Mandela'nın işleri bundan sonra daha da zor olacak. Angola'da yeniden patlayan iç savaş, yaygın kıymılar, açlık ve sefaletle sürüyor. Afrika'nın en büyük ve potansiyel olarak en zengin ülkesi Nijerya'da demokrasi deneyimi başarısızlıkla sonuçlandı. Somali'de Birleşmiş Milletler'in ve ABD'nin yanlış politikaları sonucu, hem son derece başarıyla sürdürülen yardım operasyonunun geleceği tehlikeye düştü hem de BM büyük ölçüde prestij yitirdi. Kendisini öldürmek üzere özel olarak gönderilen Ranger'leri de perişan eden ve ABD'nin Mart sonunda, Somali'den çekilecek olmasını sağlayan Muhammed Aidid bir kahraman haline getirildi. Dünyadaki gelişmelerin çok gerisinde kalan ve ne siyasi istikrar ne de ekonomik büyüme konularında olumlu bir konumda olmayan kıtanın tüm ülkelerini önümüzdeki yılda büyük zorluklar bekliyor.

Kafkaslar ve Rusya: Kafkaslardaki istikrarsızlık, savaşlar ve şiddet Rusya'nın da önemli katkılarıyla geçtiğimiz yılda da sürdü ve dramatik gelişmelere yol açtı. Bağımsız devletler Topluluğu'na girmemekte direnen iki ülke, Gürcistan ve Azerbaycan'ın başları dertten bir türlü kurtulamadı. Ruslar tarafından techiz edildikleri öne sürülen Ermeni milisleri ve ordusuna karşı bir varlık gösteremeyen Azeriler önce Karabağ bölgesinin önemli bölümlerini kaybettiler. Daha sonra Rusya'nın da içinde olduğuna inanılan bir darbe sonucu Cumhurbaşkanı Elçibey görevinden uzaklaştırıldı ve yerine eski Sovyet Politbüro üyesi Aliyev geçti. Onun yönetiminde Azerbaycan Karabağ'ın tümünü ve kendi topraklarının yaklaşık yüzde 20'sini yitirdi, yüzbinlerce kişi sığınmacı oldu. Azerbay-

can petrolüyle ilgili gelişmeler Rusya'nın siyasi olduğu kadar ekonomik kontrolü de yeniden ele geçirmeyi arzuladığını gösteriyor. Gürcistan'da ayrılıkçı Abhazlar'ın sürdürdüğü başkaldırı sonunda Cumhurbaşkanı Shevardnadze'ye de pes dedirtti. Rusya'dan aman dilemek zorunda kalan başkan, hiç istemese de ülkesini BDT'ye sokmak zorunda kaldı.

Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle ne coğrafyanın, ne tarihin, ne de uluslararası siyasetin kurallarının tümünden yokolmadığı geçtiğimiz yıl ortaya çıktı. Rusya Federasyonu'nun içinde Sovyetler'den miras kalan siyasal ve ekonomik yapının tasfiyesi ve bu tasfiyenin metod ve hızı üzerindeki anlaşmazlıklar ve çatışmalar bütün yıl devam etti. Başkan Yeltsin ve Parlamento'daki bazı gruplar arasındaki mücadele yıl boyunca çeşitli aşamalardan geçtikten sonra Yeltsin'in anayasa dışı fesih kararı ve Parlamento'nun gene anayasa dışı görevden alma kararıyla sonuçlanma aşamasına geldi. Parlamento'daki grupların silahlı bir saldırı başlatmalarıyla, orduyu arkasına almayı beceren Yeltsin Parlamento binasını bombalatarak kördüğümü şiddet yoluyla çözdü. Aralık ayında yapılan seçimlerde, Rus faşistlerinin ve komünistlerin benzer toplumsal katmanlardan (faşistlerin özellikle ordudan) aldıkları geniş destek Rusya'daki reform programının uygulanış tarzı hakkındaki kuşkuları yeniden gündeme getirdi. Meclisteki sandalye dağılımında liberaller önde olmakla birlikte seçim sonuçları dünyada şok etkisi yarattı. Geçen yıllar boyunca ve özellikle 1993 içinde Rus ordusunun dış politikanın asıl mimarı haline gelmesi ve Afgan gazisi subayların yönetiminde eski Sovyetler Birliği veya Rus Çarlığı toprakları üzerinde Rusya etkisini sürdürme siyaseti gütmesi kaygıları arttırdı. Rusya'ya yönelik olarak bundan sonra uygulanacak politikaların da tüm bu nedenlerle dikkatle yeniden gözden geçirilmesi gerekiyor.

Çevresindeki tüm bölgelerde gelişen bu radikal değişimler sonucu Türkiye'nin dünya siyasetinde alabileceği yerin ve yüklenebileceği rolün de parametreleri belirginleşmeye başladı. Bunlardan olumlu şekilde yararlanmak veya fırsatları çeşitli nedenlerle heba etmek ise şu sıra dünyada yeniden değerlendirilmekte olan Osmanlı İmparatorluğu mirasçısının kendi yönelimlerine bağlı olacak. □

"Uruguay Round" Ekonomi tarihinde yeni bir çığır

Refik Erzan*

Tarihte en uzun süren, en çok ülkenin katıldığı ve en kapsamlı uluslararası pazarlık 15 Aralık 1993'te noktalandı. Bu süreç ve sonucun ekonomik küreselleşmeye katkısı ne olacak?

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Topluluğu (AT), yeni adıyla Avrupa Birliği'nin (AB) tarım sübvansiyonlarında son anda anlaşmaya varması ve finansal hizmetler, ve bilhassa audio-vizüel servislerde "anlaşmaya varamadıklarında anlaşmaları" neticesinde 1986'dan beri süregelen GATT Uruguay Round çok taraflı ticaret görüşmeleri sonuçlandı. Eğer 15 Aralık 1993 tarihi tutturulmasaydı, ABD kongresinin Başkan Clinton'a verdiği pazarlık yetkisi sona erecek, bunun uzatılıp uzatılmayacağı yeni bir kriz doğuracak, bu arada da AB ülkeleri arasında varılan hassas mutabakat tehlikeye girecekti.

Son etabında ABD ile AB arasında ikili bir pazarlığadönüşen müzakereler, esasında 117 endüstrileşmiş ve kalkınmakta olan ülkenin çok aktif bir şekilde katıldığı ve tartışılan birçok konuya aralarında değişik koalisyonlar oluşturarak yaklaştığı gerçek anlamda çok taraflı bir süreçti.

Öncekilerden çok farklı bir "ring"

GATT'ın kurulduğu 1947 yılından itibaren gerçekleştirilen sekizinci müzakere olan Uruguay Round'u öncekilerden çok farklı: hem ortamı, hem oyuncuları. 1986'da ilk defa kalkınmakta olan bir ülkede toplanan GATT üyesi ülkelerin liderleri (veya ilgili bakanları) müzakereleri başlattı. 1947'de 23 kurucusu olan GATT'ın bu tarihte ülke sayısı 100'ü bulmuştu ve büyük çoğunluğu kalkın-

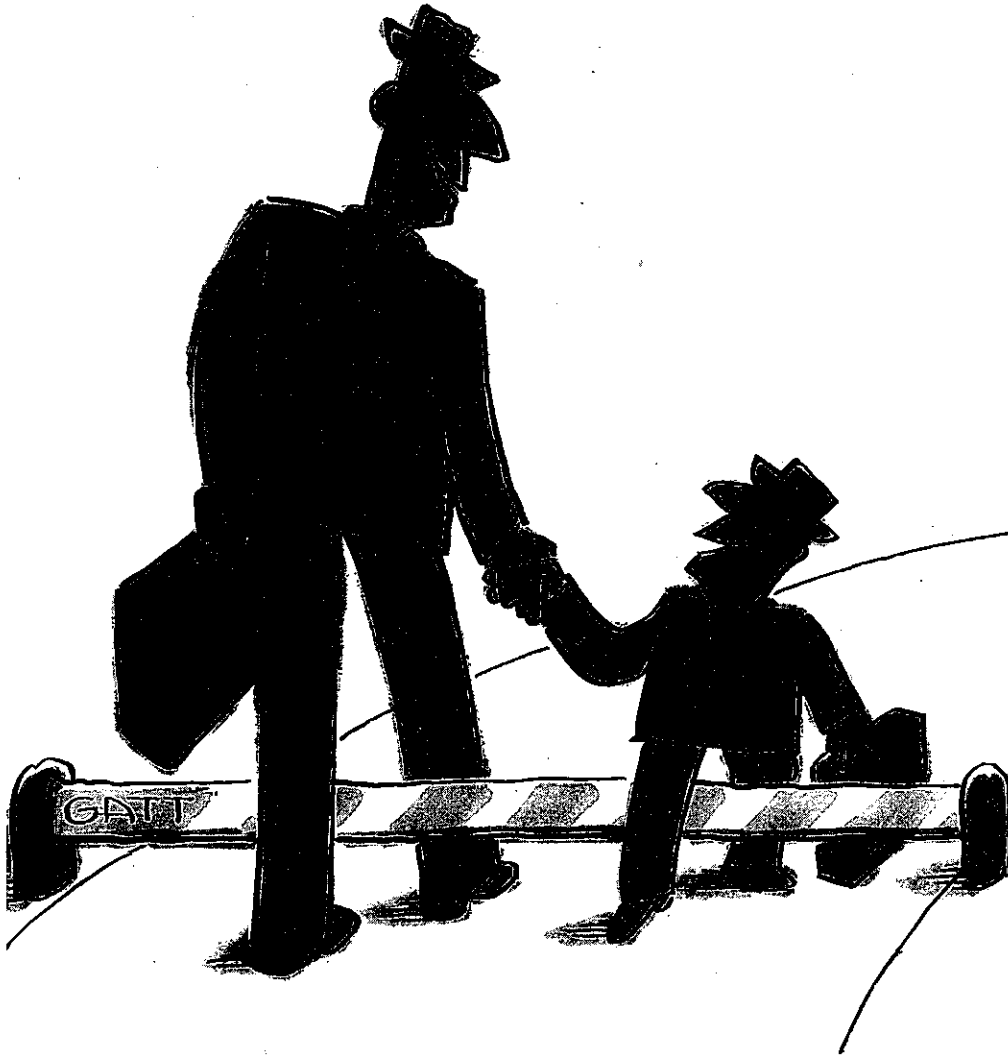
makta olan ülkeler teşkil ediyordu.

Kalkınmakta olan ülkeler önceki müzakerelerde pasif bir tutum alarak büyük üretici ve pazarları oluşturan endüstrileşmiş ülkelerin aralarındaki pazarlıklara seyirci kalıp, neticelerin "en ayrıcalıklı ulus" prensibine göre bütün GATT üyesi ülkelere yaygınlaştırılmasını beklerlerdi. 1980'lerde bu müsamaha artık bitmişti. Dünya ticaretinde önemli bir paya ulaşan bu ülkeler ve bilhassa Yeni Endüstrileşmiş Ülkeler (NIC) olarak adlandırılan, Brezilya, Kore ve diğer Uzakdoğu "Kaplanları" artık birçok alanda sanayileşmiş ülkelere rakipti. Çin (GATT'ta gözlemci) bir çığ gibi büyüyordu. Ayrıca kalkınmakta olan ülkeler kendilerini ilgilendiren sorunları gündeme getirmek ve gerektiğinde sanayileşmiş ülkelerin gündemlerini etkilemek zorundaydılar. Kısacası yardım dönemi bitmiş, pazarlık dönemi başlamıştı.

Sanayileşmiş ülkeler hırçınlaşıyor

Uruguay Round'un başlamasına önayak olan ve kapsamının çok geniş tutulmasını talep eden ülkeler yine ABD başta olmak üzere sanayileşmiş ülkelerdi. Bunlar Japonya ve yeni sanayileşmiş ülkelerin ithalat, ihracat ve endüstri politikalarını "adil" bulmuyorlar ve göreceli olarak dünya ekonomisinde geriledikleri için saldırganlaşıyorlardı.

Bu ülkelerin diğer bir tepkisi de etkili oldukları bölgeler ile bütünleşerek güçlenmek temayülüydü. AT Maastriht ile "derinleşmeye" çabalarırken, ABD de Kanada anlaşmasına Meksika'yı katarak NAFTA çerçevesinde Latin Amerika'yı kurcalıyordu. Bu girişimler bir yandan en do-

ğal bölgesel avantajlardan azami fayda sağlayan, ekonomik verimliliği artırıcı düzenlemelerin müjdesini verirken, diğer yandan içe kapanmanın tehlike çanlarını çalıyorlardı. AT ve ABD birbirlerine ve Japonya başta olmak üzere pasifik ülkelerine gözdağı veriyordu. Bunlar da -icabında biz de bir blokuz - izlenimini vermeye çalışıyorlar, ama pragmatizmleri ağır bastığı için, bir tehdit teşkil etmekten kaçınıyorlardı. Asya - Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu'nun (APEC) ABD'yi de içeren bir çerçeve olması bir tesadüf değildi. En endişeli ülkeler ise, ekonomik potansiyeli olan hiç bir bloka yamanamayan,

Afrika başta olmak üzere, küçük az gelişmiş ülkelerdi.

GATT artık etkili olamıyor, gümrük dışı engeller ve "gri bölge enstrümanları" denen GATT'ın ruhuna aykırı ama kitabına sözde uygun önlemler yaygınlaşıyordu. Bunların baş uygulayıcısı ise ABD ve AT idi. İç politikadan gelen taz-yiklerle genelde serbest ticarete yakın liderler dahi koru-macılık önlemleri almak zorunda kalıyor; buna ilaveten tek taraflı yaptırımlarla kapalı gördükleri piyasaları taciz yöntemlerine başvuruyorlardı. Çok taraflılık ve ayrıcalığın olmaması (non-discrimination) ilkelerine dayanan dünya ticaret sisteminin uçuruma yaklaştığı hissediliyordu. ➤

Türkiye'nin Uruguay Round'dan kazancı, anlaşmanın dünya ekonomik istikrarına katkısı oranında olacaktır.

"Yeni - yeni" ve "eski - yeni" alanlar

Bu gelişmelerin yanı sıra, teknolojik ilerlemenin neticesinde, eskiden taşınabilirliği çok kısıtlı olan birçok hizmet alanı uluslararası ticarete açılmıştı. Mal ticaretinden birkaç kat hızla gelişen bu akım GATT benzeri bir çerçeveye tabi değildi ve genelde büyük koruma engellerine maruzdu. Dış yatırım dahil hizmet sektörlerinde kendini güçlü gören sanayileşmiş ülkeler bu alanlarda korumacılığın kalkmasını ve bu sayede mallarda azalan rekabet güçlerini telafi etmek istiyorlardı. Bilhassa ABD'li bazı finansman çevreleri ve film yapımcıları bu konuda Amerikan yönetimini dünya piyasalarını açması için baskı altında tutuyorlardı. Aynı şekilde çokuluslu şirketler kalkınmakta olan ülkelerin patent ve telif haklarına riayet etmelerini sağlayacak bir düzenleme talep ediyorlardı.

Nihayet, ABD, Kanada, Avusturalya ve Arjantin gibi tarımda, bilhassa tahıl ve hayvancılıkta güçlü ülkeler Avrupa'nın Ortak Tarım Politikası çerçevesinde gerçekleştirdiği aşırı üretim ve ihracat sübvansiyonlarını ve yüksek korunmayı kırarak AT ve üçüncü pazarlarda mallarını satabilmek için birleştiler. İkinci hedef Japonya ve Kore gibi, özellikle pirinçte ithal yasağı uygulayan, diğer tarım mallarını da çok yüksek oranda koruyan ülkelerdi.

Kalkınmakta olan ülkelerin bir kısmı Brezilya ve Hindistan öncülüğünde hizmet sektörü ve patent ve telif hakları gibi konuların müzakereler kapsamı dışında kalması için direniyorlardı. Neticede, kalkınmış ülkeler, kotalarla korudukları tekstil sektörünü, tropik ürünlere uyguladıkları yüksek gümrükleri ve büyük ülkelerin tek taraflı olarak küçük ülkelere yaptırımlar uygulayarak taziye etme olanağını sağlayan mekanizmaları görüşmeler çerçevesine alarak az gelişmiş ülkeleri aktif müzakereciler olarak Uruguay Round'una çektiler.

8. "Round" nasıl gelişti, nasıl noktalandı?

Başlangıçta Uruguay Round'a yarı istekli katılan az gelişmiş ülkeler müzakereler uzadıkça daha aktif, daha talep-

kâr ve daha tavizkâr bir tutuma girdiler. Dünya değişiyor ve pragmatik düşünce bu ülkelerde sanayileşmiş ülkelerden daha hızla ön plana çıkıyordu. 1980'lerin sonunda sosyalist bloğun sallanması bu olguyu güçlendirdi. 40'a yakın kalkınmakta olan ülke müzakerelerin neticesini beklemeden tek taraflı olarak korunma duvarlarını önemli ölçülerde indirdi. Bu meydan okumaya sanayileşmiş ülkeler cevap veremediler. Düşük kalkınma hızları ve yüksek işsizlik oranları altında politikacılar koruma çağrılarına boyun eğiyorlar ve önemli çıkışlar yapmıyorlardı. Yediler ve Beşler Grubu toplantılarında Uruguay Round gündemin son maddesi olarak ele alınıyordu. AT içine kapanıyor, ABD, NAFTA ile buna alternatif üretmeye çalışıyor, bu süreç ise, herşey bir yana, bu ülkelerin ticaret bürokratlarının tüm vaktini alıyordu.

1991 sonlarında uzun yıllardır GATT'ın direktörü olan Arthur Dunkel, son enerjisini harcayarak tarafların genelde kabul edebilecekleri 450 sayfalık bir anlaşma metni ortaya koydu. Metne genelde büyük bir itiraz yoktu, ama bazı konularda, bilhassa tarımda, ABD ile AT, iç politik mülahazalar dolayısıyla uzlaşmaya yanaşır görünmek istemiyorlardı. Halbuki AT'nin Ortak Tarım Politikası iflasa gidiyordu ve Uruguay Round olsun veya olmasın reform şarttı.

Kasım 1992'de ABD ile AT Washington'da tarım konusunda bir prensip anlaşmasına vardılar. Ama biri Maastricht, diğeri NAFTA ile haşır neşirdi. Nihayet 15 Aralık 1993 yaklaşırken işler ciddileşti. Bu arada GATT'ın direktörünün pili bitti ve yerine İrlanda'nın Brüksel bürokratlarından, eski rugby oyuncusu Peter Sutherland atandı. AT'nin başı Delors, Maastricht'i ve ABD başkanı Clinton da NAFTA'yı halledince, Sutherland devreye girdi. Bütün liderlerin kapısını aşındırıp, "Beyler yavaş kalkınma ve işsizlikten sürünüyorsunuz, ticaret bloklarına sarılıp devre kuşu gibi kafanızı kuma saklıyorsunuz, seçmeninize yarayanım derken farkında olmadan ticaret savaşları başlatacaksınız; halbuki en kolay şekilde milli gelirinizi bir kaç

puan arttıracak bir anlaşma sizi hazır bekliyor" mesajını bir boksör zerafeti ile verdi. Gündemlerinin büyük ölçüde müsait oluşu, liderlerin tarihi mesuliyetlerini idrak etmeleri ve Sutherland ile AT'nin yeni atanan ticaret bakanı (eski rekabet bakanı) Sir Leon Brittan ve ABD'li muadili Mickey Kantor'un pragmatik yaklaşımı son anda oyun bozanlık yapan Fransa'ya taviz verilerek işi tatlıya bağladı.

Uruguay Round anlaşmalarının kapsamı

Uruguay Round'un kapsadığı konular 14 müzakere grubunda toplanmıştı. Ortaya çıkıp prensipte kabul edilen metin toplamı ise 500 sayfayı bulan 40 anlaşma. Bunun temelini emektar Dunkel'in taslağı teşkil ediyor. Sutherland buldozer taktiği ile bu metindeki soru işaretlerini birkaç gün uyumadan ve kimseyi uyutmadan sürdürdüğü toplantılarda halletti. Şu anda bu metnin tamamına vakıf olan bir insan-ı kamil mevcut değil.

Teknisyenler Nisan 1994'e kadar ayrıntıları halledip, metinleri anlaşılır hale koyacaklar ki 117 ülke yasama organları da bunu onaylasın.

Onaylama sürecinde paketin sağını solunu açmak yok. Ya tümüne evet, ya da hayır. Usul bu ve büyük olasılık her ülkenin onayı. Bu durumda birkaç önemli konunun ana hatlarını şunlar:

Gümrük tarifeleri: Son Tokyo Roundu'ndaki gümrük indirimleri neticesinde sanayileşmiş ülkelerin mamul mallardaki ortalama gümrük oranı yüzde 5 civarına inmişti. Şimdi ortalama yüzde 40 daha inerek yüzde 3 seviyesine gelecek. Birçok mamül mal gümrükten muaf olurken, çok yüksek gümrüklere tabi birçok maddede önemli düşüşler sağlanacak.

Tarım: Tarıma yüksek koruma ve destek sağlayan gelişmiş ülkeler, bilhassa ABD ve AB, altı yıl içinde üretici fiyat desteklerini yüzde 20 oranında kısacaklar, subvansiyonlu ihracatlarını değer bazında yüzde 36, hacim olarak da yüzde 21 azaltacaklar. Gümrük dışı engeller gümrük vergisine çevirilecek ve yüzde 36 indirilecek. Tropik ürünlerdeki gümrükler yüzde 40 azaltılacak. Japonya ve Kore kapalı olan pirinç pazarlarını kademesi olarak dışa açacaklar.

Hizmetler: Hizmetlerde yürürlüğe giren, ayrıcalıksız ve adil ticaret prensiplerine dayalı yeni bir çerçeve anlaşması. Telekomünikasyon, mali hizmetler ve deniz taşı-

macılığı ile ilgili müzakereler devam edecek.

Tekstil ve hazır giyim: 2004 yılına kadar tekstil kotaları ortadan kalkacak ve gümrükler hem sanayileşmiş hem de az gelişmiş ülkelerde indirilecek.

Devlet ihaleleri: Hem mallarda hem de hizmetlerde yapılan ihaleler şeffaflaşacak ve dış rekabete açılacak.

Anti-damping ve anti-subvansiyon uygulamaları: Kullanılan kriter ve prosedürler daha objektif ve şeffaf olacak.

GATT kaideleri: GATT'ın yürürlüğe girdiği günden beri değişen koşullar gümrük birliklerinin tanımından, menşe şahadetnamelerine ve ithal lisanslarına kadar birçok kurum ve aracın daha net olarak tanımlanmasını gerekli kıldı. Bu mülâhaza ile GATT'ın birçok maddesi yeniden kaleme alındı.

Geçici ithalat kısıtlayıcı tedbirler (safeguards): Bazı endüstrilerin hızlı şekilde artan ithalat karşısında zarar görmesi halinde ve dış ödemeler dengesi krizi durumlarında ülkelerin alabilecekleri ithalatı kısıtlama önlemleri en fazla dört yıl sürecek. Bunun haricinde "gri alan enstrümanları" diye bilinen ('gönüllü ihracat kısıtlamaları', 'piyasa düzenleyici anlaşmalar' vb. isimler altında uygulanan miktar kısıtlamaları ve hedefleri) uygulamalar kaldırılacak.

Anlaşmazlık çözümü: GATT'ın ticaret anlaşmazlıklarında yavaş çalışan mekanizması hızlandırılacak ve tarım, diğer mallar, hizmetler ve patent ve telif haklarını kapsayan üniter bir mekanizma kurulacak.

Teknik engeller: Standardizasyon, sağlık ve emniyet kaygıları ile geliştirilen birçok önlem kasıtlı ve kasıtsız olarak ticareti engelleyen önemli araçlar haline geldiler. Bunların harmonizasyonu ve şeffaflaştırılmasında bazı ilkeler benimsendi.

Dünya Ticaret Teşkilatı: Bu teşkilat II. Dünya Savaşı sonunda düşünüldüğü gibi, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun yanısıra GATT'ın yerini alacak. Araştırmaları, denetimi ve kamuoyu oluşturmaları ile güçlü bir kuruluş olarak küreselleşmeye hizmet edecek.

Uruguay Round'u süreç ve sonuçlarının anlamı

Muhtemel ticaret savaşlarının önüne geçebilecek mi?

Uruguay Round'un sonuçları tām olarak devreye girdiğinde dünya ekonomisine yılda 200 milyar dolar civarında bir kaynak tasarrufu sağlayacak. Subvansiyonlu ➤

tarım ürünü ithal eden bazı az gelişmiş ülkeler kısa vadede zarar etse de, bunların da tarımsal ihracat olanaklarının önü açılacağı için uzun vadede herkes kârlı olacak.

Buna karşılık planlanması on yıl evvel başlayan bir müzakerenin muhtevasının ve yöntemlerinin bir kısmının görüşmeler bitmeden demode olması kaçınılmaz. Öbür yandan ise bu çapta bir pazarlığın bir şekilde neticeye bağlanması muazzam bir başarı. Belki de en önemli kazanç, müzakere neticelerinden çok, 117 irili ufaklı ülkenin bütün naz, kavgı ve döğüşleri bir yana, dünya ekonomisinin küreselleşmesi önündeki engellere ve bunların kalmasının veya kalkmasının uluslararası iş ve gelir dağılımını nasıl etkileyeceği konularına vakıf olmaları.

Bu deneyim, asıl, Dünya Ticaret Teşkilatı'nın eli kolu bağı GATT'ın yerini alması ile bir kalıcılık kazanacaktır. Bu örgüt önümüzdeki yıllarda ister istemez çevre sorunlarına, rekabet politikalarına, işçi koşul ve ücretlerine bulaşacaktır. Bunlar yeni tansiyonlar yaratacak, bazen dogmalar üretecek, bazen pragmatik çözümler getirecektir. Her halikârda, aynı havayı soluduğumuz gezeğimizde izolasyonist akımların karşısında olacaktır.

Ayrıca, kalkınmakta olan ülkeler yardım talebinden taviz vererek avantaj elde etme- yöntemine geçmişlerdir. Birarada güçlü olabileceklerini bildikleri gibi, bazı konularda değişik sanayileşmiş ülke koalisyonlarına girerek menfaatlerini daha iyi korumayı öğrenmişlerdir.

Daha spesifik olarak, dünyada oluşmakta olan Avrupa, Amerika ve Pasifik blokları tehlikeli bir "nükleer" tehdit dengesine başvurmak yerine, Dünya Ticaret Teşkilatı çerçevesinde "kırmızı telefonların" yanısıra ve çok ötesinde bir haberleşme, pazarlık ve uzlaşma ağına sarılma- yı yeğlemişlerdir.

Türkiye'ye etkisi:

Uruguay Round neticesinde AB'de tarım ürünleri fiyatları % 20 civarında düşecek, buna karşılık bunların dünya fiyatı % 10 düzeyinde artacaktır. Bunun neticesi, tarım ürünü ithal eden birçok az gelirli ülke kısa vadede zarara uğrayacak, ama uzun vadede tarım potansiyellerini değerlendirecek ihracat şansları ortaya çıkacaktır. Birçok tarım ürününde göreceli avantajı olan Türkiye ise hem kısa hem de uzun vadede tarımdaki liberalizasyondan pay alacaktır. Aynı zamanda Türkiye kimi tarım

ürünlerini daha verimli üreticilerden ithal ederek tüketici- sine ve sanayiine sunmak durumundadır.

Türkiye, AB ile 1995 içinde Gümrük Birliği'ne girme hedefinden geri dönemez. Uruguay Round çerçevesindeki gümrük indirimleri neticesinde Türkiye de ortak gümrük tarifelerini uygulamaya başlayınca bu tarife mamul mallarda % 40 düzeyinde azalma durumunda olacak ve ortalama % 5-6 seviyesinden, % 3 civarına inecektir. Bu, üçüncü ülkelerden gelen mallarda daha güçlü bir rekabete maruz kalmak anlamına gelir. Onun dışında, tekstil mamullerinde kotaların kalkması ABD ve benzeri pazarlarda bugün kotasını dolduramayan Türkiye için kısa ve orta vadede önemli bir avantaj değildir. Patent ve telif haklarında gereken düzenlemeleri yapmak ise zaten AB ile Gümrük Birliği'ne girmenin koşulu olarak gerçekleşecektir.

Türkiye mal ve hizmetlerin liberalizasyonunda dünya ortalamasının üzerinde yol almış bir ülkedir. Bu yüzden Uruguay Round'undan kazancı bu anlaşmanın dünya ekonomik istikrarına katkısı oranında olacaktır. Bu hem liberalizasyondan kaynaklanan daha verimli kaynak kullanımı, hem de kader birliğine gittiği AB'nin diğer ticaret blokları ile sürtüşme olasılığının azalması sayesinde gerçekleşecektir. Bu arada, başta Fransa olmak üzere bir takım AB ülkelerinin ve ABD'nin zaman zaman Dünya Ticaret Teşkilatı'nı korumacı ve saldırgan bir mekanizma olarak kullanma girişimlerini Türkiye gibi ülkelerin değişik koalisyonlar kurarak tesirsiz hale getirmeye çalışması da gerekebilir.

8. Round, yani Uruguay Round bir "knock-out" ile değil, hakem kararı ile sona erdi. Netice kesin değil. Muhakkak ki neticeden önemlisi süreçti. Bu süreç değişen dünya gerçeklerini tescil etti. Kalkınmakta olan ülkeler artık Hilâl-i Ahmer'den medet ummuyorlar (no more charity but business - give and take). Sürecin diğer getirisi ise pazarlığın yanısıra iletişim kanallarının kuvvetlenmesi. Nihayet, sadece Doğu ve Batı blokları değil, bir dereceye kadar Kuzey ve Güney blokları da ortadan kalkmış oldu. Ben bunları yeni bir çığırın açılması, hiç olmazsa yeni bir dönemin varlığının ilanı ve kabulü olarak görüyorum. □

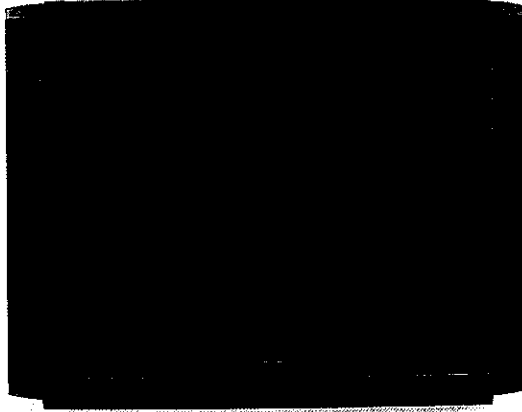
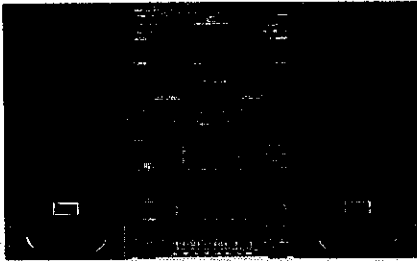
Doç. Dr. Refik Erzan
Boğaziçi Üniversitesi'nde öğretim üyesi ve
Dünya Bankası'nda "Senior Economist"tir.

Dünya markasından dünya güvencesi

Elektronikte

Türkiye'de ilk kez Bekoteknik uluslararası kalite onayını aldı.

ISO 9001

Kalitesini ve teknolojisini tüm dünyada kanıtlayan Bekoteknik, Türkiye'nin ISO-9001 Uluslararası Kalite Güvencesi Sertifikası'na sahip tek elektronik ev cihazları üreticisidir.

Beko markalı TV, video, müzik setlerinin üreticisi Bekoteknik'e bu belge 1991 yılı başında İngiltere Krallığı'nın SGS Yarsley

Kuruluşu'nun incelemeleri sonucu

verilmiştir. Böylece Bekoteknik, İngiltere Kralliyet Sanayi ve Ticaret Departmanı Kalite Güvencesi Katalogları'nda yer almıştır.

Bekoteknik bu defa, 12 Ekim 1992 tarihinde de, ulusal kuruluşumuz TSE'nin incelemeleri sonucunda TS-ISO-9001 Kalite Güvencesi Belgesini almıştır.

Ürün ve hizmet etkinliklerinin tümünün yüksek kalite güvencesi standartları taşıdığı TSE tarafından da onaylanan Bekoteknik, böylece Türkiye'nin bu unvana sahip ilk ve tek elektronik üreticisi olmuştur.

ISO-9001 Uluslararası Toplam Kalite Güvencesi Sertifikası: üretimden yönetim ve organizasyona, araştırma ve geliştirmeden satış sonrası hizmetlere kadar, tüm etkinlikleri yüksek kalite güvencesi standartlarını taşıyan kuruluşlara verilen uluslararası bir belgedir.

 Bekoteknik

BEKO
Bir dünya markasıdır

Asya Devlerinin Geleceği

T.C. Chu - Trevor MacMurray

Dünyanın kâr oranı en yüksek ve en hızlı büyüyen iş grupları, Doğu ve Güneydoğu Asya'nın yeni endüstrileşen ve bu sayede kendini gösteren Hong Kong, Singapur, Kore, Tayvan, Çin, Endonezya, Malezya, Tayland ve Filipinler gibi ülkelerinde faaliyet göstermektedirler. Endonezya'daki Salim Grubu ya da Hong Kong merkezli Swire ve Jardin grupları gibi bazı şirketler Fortune dergisinin 500 şirket sıralamasına girecek büyüklüğe erişmişler, Malezya'daki Sime Darby gibi bazıları da yakın zamanda bu sıralamaya dahil olabilmelerini sağlayacak bir hızla büyümeye devam ediyorlar. Yakın zamanda bazı şirketlerde bir duraklama söz konusuysa da, çoğu şirket Amerika, Avrupa ve Japonya'daki birçok şirketin kâr oranlarını geride bırakmış durumda. Üstelik, bu şirketler sağlıklı bilançoları ve nakit akışlarıyla kendi harcamalarını da finanse edecek hale gelmiş durumdadır.

Yine de, sözü geçen şirketlerin geçmişte bu ölçüde başarıya ulaşmasını sağlayan stratejik ve organizasyonel yaklaşımlar, bu şirketlere gelecek yıllarda da mutlak başarılar sağlayacak demek değildir. Asya'nın gittikçe dışarı açılan ve gittikçe daha çok şey talep eden pazarlarında şirketlerin başarı formüllerinin de sınanacağı zamanın gelmesi kaçınılmazdır. Ancak şu bir gerçektir ki, bu şirketlerin çoğu yeni koşullara uyum sağlama ve bu sayede iç pazarlara kumanda etme, hatta önde gelen bir bölgesel ya da uluslararası güç olmalarını sağlayacak potansiyele ve kaynaklara sahiptir. Bu uyumu sağlamakta başarısız

olanların ise piyasalarda yalnızca seyirci olarak yer alacaklarını söylemek kehanet değildir.

Başarı modelleri

Asya ülkelerinin çoğunun ekonomileri, halen ağırlıklı olarak kurucu aileleri tarafından yönetilen bir avuç lider firmaya sahip (Endonezya'daki Salim grubu Liem ailesi, Tayvan'daki Uzak Doğu grubu Hsu ailesi, Tayland'daki Charoen Pokphand grubu ise Chearavanont ailesi tarafından yönetilirler). Büyüklüklerine karşın bu firmalar, yeni deneyimleri göze alabilecek ve yeni oluşan pazar ve endüstrilerde ilk olmanın verdiği avantajları kovalayacak çevikliğe ve girişimci ruha halen sahiptirler.

Bazılarının son yıllarda bölgesel ve uluslararası piyasalarda artan oranlarda boy göstermelerine karşın, bu şirketlerin çoğu zenginliklerini yerel pazarlardaki lider konumlarına borçludurlar. Ancak bu şirketlerin çoğunun, genellikle emlak, yerel dağıtım, ticaret ve perakende ticaret gibi yüksek teknik beceri gerektirmeyen alanlarda faaliyet gösterdiklerini de belirtmek gerekir. Gelişmiş imalat ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren şirketler ise dışa bağımlı teknoloji ve yabancı yöneticilere gereksinim duymaktadırlar. Az sayıdaki birkaç şirket ise, kendilerini 'yönetim ve yatırım' şirketleri olarak tanımlamak ve belirli alanlarla sınırlı kalmayıp diğer şirketlere de fırsatları değerlendirmek için gerekli finans, teknoloji ve tecrübe desteğini sağlamaktadırlar.

Doğu ve Güneydoğu Asya'nın Belli Başlı Devleri

1991 Satışları (Milyon dolar)	Fortune dergisinin 500 listesindeki sıraları
Salim Endonezya	80 179
Swire Hong Kong	67 218
Jardine Hong Kong	54 278
Formosa Tayvan	44 321
Cheung Kong Hong Kong	35 426
Astra/Summa* Endonezya	25 500
Sime Darby* Malezya	23
Soriano* Filipinler	19
Kadoorie Hong Kong	16
Far Eastren Group* Tayvan	15

* 1992 satışları
Source= Annual reports, Far Eastern Economic Review, Asiaweek,
Wardley, CCIIS, Business Groups in Taiwan, Fortune.

Bütün bu şirketler dünyanın en hızlı gelişen ekonomilerinin bulunduğu bölgede faaliyet göstermenin semeresini görmekteyler. Ancak, temelde, bu faydalanmanın iki farklı şekilde gerçekleştiğini belirtmek gereklidir: Özel imtiyazlar elde etmek amacıyla, faaliyet gösterilen endüstrilerin yapılarına etki ederek; ya da, etkin oldukları iş alanlarında yetkin beceriler geliştirip yeni değerler yaratarak. Örneğin, Filipin'in Cojuangco grubu endüstrinin yapısını etkileme ve bu sayede yerel pazarı düzenlemeye son derece başarılı olmuştur. Bunun tam tersi bir örnek ise, rekabetçi bir çevrede işini başarıyla organize ederek kendi değerlerini oluşturmayı başarmış Hong Kong'un Sun Hung Kai emlakçılık şirkettir.

Sanırsanız birinci örnekleri "yapı oluşturanlar", ikincileri ise "iş hacmi yaratanlar" olarak tanımlayabiliriz. Fakat hiçbir şirketi bir bütün olarak birinci ya da ikinci gruba

yerleştirmek mümkün değildir; daha çok iki özelliğin bir bileşkesinden, bu ikisi arasındaki bir dengeden söz edilebilir. Örneğin, Cheung Kong grubu kilit sektörlerde (özellikle emlakçılıkta) uygun endüstri yapılarıyla zengin becerilerini mükemmel olarak birleştirmeyi başarmış bir şirkettir. Yine de bu sınıflandırma, farklı Asyalı grupların göreceli rekabet avantajlarını anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Yapı oluşturanların başarılı olmasının nedeni rekabetin düşük olduğu ortamlarda çeşitli iş imtiyazları sağlama ve bunları güvence altına alma yeteneklerinin yüksek olmasında yatmaktadır. Bu şirketler hükümetlerin tekeller yaratmaya, ayrıcalıklı ruhsatlar vermeye ya da tarife ve benzeri yöntemlerle yerel şirketleri kollamaya hazırlandığı dönemlerden yararlanmayı her zaman bilmişlerdir.

Örneğin Cojuangco grubu Filipinler'deki uzak mesafeli telefon konuşma haklarını alarak kısa zamanda büyük kazanç elde etmiştir. Benzer şekilde Cheung Kong, Hong Kong'taki elektrik şirketlerinden birinin işletme hakkına sahip olmanın yanı sıra bölgenin en büyük liman işleticisidir. Swire grubu ise Hong Kong'daki kargo taşımacılığı, yemek servisleri ve yer hizmetleri gibi havayolu ile bağlantılı işletmelerde lider konumundadır. Salim gurubunun kerestecilik, çimento ve kimya sanayiinde kâr oranı hayli yüksek işletmeleri varken, Stanley Ho Macau da elindeki feribot işletmeleri ve kumarhane ruhsatları ile yüksek kârlılık göstermektedir.

Yapı oluşturanlar genellikle sıkı pazarlık yaparlar ve siyasi ilişkilerini kullanarak Asya'nın hızlı gelişen ve yeni açılan pazarlarında her zaman öncü rol oynarlar. Bu tür şirketler pazara girmek isteyen yeni rakiplere çeşitli engeller yaratarak işlerini sağlama almayı her zaman başarmışlardır. Yerleşiklik kazandıkları alanlarda büyüklüklerini ve politik güçlerini sahip oldukları ihale ve imtiyazları elde tutmak ve hatta genişletmek için kullanırlar. Sahip olduğu emlak zenginliğini Watson & Park'N Shop perakendeci zincirlerini oluşturmada kullanan Cheung Kong sanırsanız buna iyi bir örnektir. Görüldüğü gibi "yapıcı" firmalar hünerlerini ve ilişkilerini kârlı iş ortamları yaratmak için kullanmakta; bu nedenle de çok farklı alanlarda faaliyet gösteren firmaların birarada bulunabileceği portföylere sahiptirler.

İş hacmi yaratanlar ise genellikle belli bir alanda yoğunlaşmış bir portföy oluştururlar. Temelde sınırlı sayıda rekabetçi şirketi iyi yöneterek iyi kazanç sağladıkları

söylenebilir. Bu şirketlerin çoğu işe ticaret ve emlakçılık gibi temel endüstrilerde faaliyet gösteren yerel firmalar olarak başlamış olmalarına rağmen, kendilerine artı değer getirecek rekabetçi hünerlerini geliştirmeyi ve bunu iyi kullanmayı bilmişlerdir. Örneğin SunHung Kai, yoğun rekabet altındaki Hong Kong emlak ve inşaat sektörlerinde rakiplerini geride bırakmayı başarmıştır; aynı şekilde President grubu da Tayvan'ın gıda işleme ve perakende satış piyasalarında uzmanlaşmıştır.

"İş hacmi yaratanlar" sahip oldukları yetenekleri yerel pazarlardaki yakın sektörlerle ya da kendi kilit sektörlerinde dış pazarlara açılmak için kullanma eğilimi gösterirler. Örneğin Tayland'daki Charoen Pokphand hayvan yetiştiriciliğinden gıda işleme sektörüne doğru kaymış, Endonezya'daki Astra grubu oto yan sanayi ve otomotiv montaj sanayiinde eksiksiz işleyen bir düzen kurmayı başarmıştır. Jardin's Dairy Farm ise yeteneklerini diğer Asya ülkelerine de taşıyarak bu ülkelerdeki pazarı yeniden şekillendirmeyi bilmiş bir şirkettir. Aynı şekilde President Foods da Wyndam Foods ve Famous Amos iştirakleriyle ABD bisküvi piyasasında önemli bir yer edinmiştir.

Stratejik değişimi dayatan nedenler

İlk olarak, dahili ve harici nedenlerin bir bileşkesi olarak her iki şirket tipinin de ticari büyümelerini sağlayan bugünkü formüllerinin artık geçerliliklerini kaybetmeye başladıklarını keşfetmekte olduklarını söylemek mümkündür. Hiç şüphe yok ki bazı şirketler yeni bazı özel anlaşmalarla ve Asya'nın patlayan ekonomilerinde aracı rolü üstlenerek gelişmelerine devam edeceklerdir. Fakat zamanla bu tür firmalar büyümenin sınırlarına erişecek, yerel ya da düşük teknoloji gerektiren alanlarla sınırlı kalacak ve belki de başarıyı getirecek yetenekleri geliştirmekten aciz kalacaklardır.

Bu durumun nedenlerini şöyle açıklayabiliriz:

- Harici bir neden olarak, bu firmaların taleplerini gittikçe artıran rekabetçi bir iş ortamıyla karşı karşıya oldukları söylenebilir. Hükümetler, yerel sanayilerde açıklığı, rekabeti ve verimliliği artırmak amacıyla deregülasyonları ve özelleştirmeleri gittikçe daha fazla desteklemektedir. ABD, Avrupa ve Japonya'nın çok uluslu şirketleri, nihayet, Asya'nın tüketim, sanayi ve finans pazarlarının önemini kavramışlardır. Hong Kong ve Singapur

gibi gelişmiş bazı Asya pazarları ise neredeyse doyurulmuş durumdadır ve kâr marjları, yükselen masraflar sebebiyle hızla gerilemektedir. Çin gibi yeni oluşan pazarlarsa tüm dünyanın ilgisini çekmektedir.

- Dahili bir neden olarak ise, birçok Asya grubunun uzun vadeli önceliklerini belirlememiş ve daha rekabetçi ortamlarda var olmalarını sağlayacak becerilerini geliştirmemiş olmaları öne sürülebilir. Kimi kuruluşlar aşırı çeşitlendirilmiş bir portföyle üretim enerjilerinin ve yönetim kaynaklarının büyük bir kısmını, kısa vadede kâr getiren ancak uzun vadede bir potansiyeli olmayan alanlarda boşa harcamaktadırlar. Kendileri için önemli olan sektörlerde gelecekteki zorlu rakipleri ile savaşma güçlerini artıracak teknoloji, eğitim ve tüketici hizmetleri gibi alanlarda yatırım yapan şirket sayısı ise çok azdır. Aynı şekilde, fazlasıyla merkeziyetçi organizasyon yapıları ve karmaşık yönetim şekilleri de bu şirketler için ileride bir engel oluşturacaktır.

Ayrıca, lider şirketlerin, bu sorunlu noktaları algılamış görünmelerine rağmen, gelecekteki değişikliklerin yol açacağı etkilerin boyutlarını pek kavramış oldukları da söylenemez.

Yapı oluşturanlar, anlaşılacağı üzere, deregülasyonlardan ve yoğunlaşan rekabetten en fazla etkilenen kesimi oluşturmaktadırlar. Uçak bakımı ve kargo operasyonları için Hong Kong'da yapılan öneriler, Hong Kong ve Filipinler'de telekomünikasyon alanındaki deregülasyon uygulamaları ve Tayland'da taşıt aracı ithalat vergilerindeki önemli kesintiler bunlara örnek olarak gösterilebilir. Daha da ötesi; Tayvan ve Filipinler'deki önemli siyasi değişiklikler, Endonezya ve Malezya'da yaşanması olası lider değişiklikleri ve hatta 1997'de Hong Kong'un el değiştirecek olması sonucu bazı gruplar, rekabet güçlerinin devamını sağlayacak siyasi ilişkilerini de kaybedebilirler.

Ayrıca, deregülasyon uygulamalarının yapı oluşturanlara sağlayacağı medya ve telekomünikasyon gibi alanlardaki yeni fırsatlar ve bu tür fırsatları değerlendirmek için bu firmaların yapacağı yeni girişimler de doğal olarak, yerli ve yabancı şirketlerin engellemeleri ile karşılaşabilir.

Ancak başka ülkelerde yeni pazarların ortaya çıkması da yapı oluşturanlara, bu pazarlarda bazı yeni avantajlı pozisyonlar yaratma imkanı verebilir. Örneğin Çin; herhalde son zamanların en cazip fırsatlar ülkesi ve bu ne-

denle başta Hong Kong ve Tayvan olmak üzere birçok önde gelen Asya şirketi için son derece çekici konumda. Aynı şekilde Vietnam da oldukça gözde bir ülke. Ancak, ulusal ve uluslararası güçlerin kıran kırana kapıştığı ve o kadar da istikrarlı olmayan bu ekonomilerde yapı oluşturanların kendi ülkelerinde geliştirdikleri ekonomiyi etkilendirme yöntemlerini başarılı bir şekilde uygulayıp uygulamayacakları da dikkate alınmaya değer bir nokta.

yaratıcılar"ın, dünya pazarlarında rekabet güçlerini azaltan yükselen faktör maliyetleri olgusuyla karşı karşıya olmalarıdır. Dünya televizyon ve elektronik parçaları piyasasında etkin olan Tayvan Tatung grubu bu sorunla karşı karşıya olan önemli bir örnek. Bir diğer örnek ise maliyet sorunu kadar çevreci baskılarla da karşılaşan ve yeni petrokimya tesislerini Çin'de kurmayı planlayan Formosa grubu.

"İş hacmi yaratıcılar" ise farklı engeller bütünüyle karşı karşıya: Bunların arasında ise, temel faaliyetlerinin bulunduğu pazarların doymuş olması en önemli yeri alıyor. Öyle görünüyor ki, Hong Kong'un lider müteahhitleri, bu alanda yoğunlaşmaya devam ettikleri sürece, alışılageldikleri büyüme oranlarına ulaşamayacaklar; Astra da, Endonezya otomobil piyasasında büyümenin sınırlarına dayanacak. Aynı derece önemli bir başka sorun ise "iş hacmi

Nitekim, korunmacı bir yerel piyasa çevresinde büyük yararlar sağlayan "iş hacmi yaratıcılar" Asya piyasaları büyüdükçe ve tarife engelleri kaldırıldıkça diğer uluslararası rakiplerle kendilerini kaçınılmaz bir rekabet ortamında bulacaklardır. Örneğin yerel bankalar ve sigorta kuruluşları daha şimdiden yeni girişimciler ve bunların getirdiği alışılmadık pazarlama stratejileri ile karşı karşıya kalmaya başlamışlardır. ➤

Değişim takvimi

Asya'daki büyüme, lider gruplara, doğal olarak vazgeçmek istemeyecekleri, inanılmayacak kadar çeşitli iş olanakları sunmakta. Fakat işlerini yeniden şekillendirmek ve daha derinlikli beceriler geliştirmek yerine kısa vadeli fırsatların peşinde koşmak, bu şirketlerin, gelecekte yeni bir ulusal ya da uluslararası büyüme dalgasını başlatacak platformu inşa etmelerine de engel olabilir. Çünkü böylesi bir platformun temelini atmak için, dünya standartlarında bir performans düzeyini yakalamak, keskin bir iş görüşüne sahip olmak ve insan kaynakları ve organizasyon konularına "baş koymak" gibi sağlam yapı taşlarına ihtiyaç vardır.

Olağanüstü performans için kararlı olmak: Piyasa liderliğine soyunan ve aynı ölçüde bir servet yaratma amacı güden gruplar için dünya standardını yakalamaktan başka bir alternatif de mevcut değildir.

Asya şirketleri bugün ürün ve hizmet gelişimi, üretim, pazarlama ve satış alanlarında artık ciddi temel girişimlerde bulunmak zorundadırlar. "Yapı oluşturanlar" için dünya çapında bir performans, Vietnam ve Çin gibi yeni oluşan piyasalara ilk olarak girmenin avantajlarını kullanan kimi imtiyazlı haklar elde etmek anlamına gelebilir. "İş hacmi yaratanlar" için ise bu, gerekli teknolojik yatırım, maliyetlerin düşürülmesi ve daha iyi tüketici hizmetleri demektir. Ancak her iki taraf için de bunun asıl anlamı gelişim ve eğitim kararlılığı ve aynı şekilde yönetim sistem ve süreçlerinde de radikal düzenlemelerdir.

Örneğin, bugün gittikçe artan bölgesel rekabetin farkında olan Swire grubuna ait Cathay Pacific Havayolları maliyet ve servis açısından havacılık endüstrisinin liderliğini ele geçirme yolundadır. Bu amaca ulaşmak için şirket faaliyetlerini düşük maliyetli bölgelere yönelten, personel maliyetlerini yeniden düzenleyen ve firmanın hemen her alandaki imajını bütünüyle gözden geçiren bir kararlar bütünü ilan edilmiştir.

Nitekim, Hong Kong merkezli diğer firmaların da benzer şekilde bir yapılanmaya yönelindiklerini söylemek mümkündür. Piyasalardaki "kurallara pek uymayan" imajına rağmen Hopewell Holdingleri de, gerek Çin ve Filipinler'deki enerji santrallerinde, gerekse Çin ve Tayland'daki ulaştırma projelerinde; yenilikçi altyapı projeleri oluşturma amacına yönelik yönetim becerilerini geliştirmeyi başardı. Ayrıca, bu şirketin, bu tür projelerde erken teslimat

primleri gibi motivasyon unsurları üzerine eğilmesi de gerçekten akılcı bir yaklaşımdı. Aynı şekilde, Hong Kong ve Şangay Bankalarının yüksek standartlı müşteri hizmetleri ve etkili iç sistemlerinin, bu bankaların bölge çapında güçlü bir konuma gelmelerine yardım ettiği de açıktır.

Çekirdek iş alanlarını oluşturma: Dünya çapında performans arzusunun doğal sonuçlarından biri, hiç kuşkusuz, seçilmiş alanlarda yoğunlaşma gereğidir. Çünkü olağanüstü performans ancak sermaye, yetenek ve yönetim arzusunun birlikte yoğunlaştığı az sayıda alanda mümkündür. "Yapı oluşturanlar" için bu, portföylerindeki bazı iş alanlarından vazgeçmek; "iş hacmi yaratanlar" için ise geliştirmiş oldukları becerileri yeni piyasalar ve iş alanlarına doğru nasıl geliştirecekleri konusunda yaratıcı çözümler bulmak demektir.

Asya şirketleri bu tür bir değişimin gerekliliği fikrine direnç gösterebilirler; öne sürecekleri sebeplerden biri de böylesi dinamik bir pazarda daha esnek olmak ve birçok değişik alanda deneme yolu ile olsa bile girişimlerde bulunmak gerektirir.

Ancak, devler, eğer kendileri için temel olan sektörlerde yoğunlaşma yoluna gitmezlerse gerçekten de ayakları kayabilir, çünkü sinyallerini duymaya başladığımız bölgesel rekabet son derece dikkatli tahminleri ve "büyük oynamayı" gerektirecektir.

Bu yaklaşımın anlamlı olduğuna dair fazlası ile ampirik kanıt mevcuttur. Birkaç büyük Asya grubunun bilançolarına bir göz attığımızda görünen odur ki, zaman içerisinde oluşmuş ekonomik değerin büyük bir kısmını yalnızca birkaç "çekirdek" sektör üretmektedir. Nitekim, Cheung Kong, çekirdeğini oluşturan yerel ve uluslararası emlak işinde başarılı olmasına karşın, giderek elinden çıkartmaya çalıştığı, ikincil önemdeki petrol ve telekomünikasyon alanlarında çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır.

Bu arada belirtmek gerekir ki, çekirdek alanlarda yoğunlaşmak, bu sektörlerde lider bir pozisyona ulaşmak için gereken beceri birikimi sağlanır ve bu gerekli yatırımlarla desteklenirse bir anlam kazanır. Tabii bu, yatırımların artırılmasından ziyade kaynakların ikincil sektörlerden çekirdek sektörlerle aktarılması şeklinde anlaşılmalıdır.

Mülkiyetin atak yönetimi: Bu çekirdek sektörleri dünya standartlarına çıkartmaksa, mantıksal olarak hisselerin paylaşımını ve ticaretini gerekli kılmaktadır. Oysa,

Asya'lı gruplar genellikle işlerin ve hisselerin paylaşımına pek sıcak bakmamaktadırlar. Bu tutumla, mülkiyetin aileye ya da dar bir çevreye ait olduğu bir bünyede yeni girişim fırsatlarını engellemektedir. Buna rağmen görünen odur ki, yakın bir zamanda bu gruplar kendileri için pek bir şey ifade etmeyen ancak başkaları için değerli olan hisselerini elden çıkarmak zorunda kalacaklardır. Bu eğilime en güzel örnekse, bölgesel perakende satış ağını geliştirmek amacıyla oldukça cazip durumda olan yerel üretim teşkilatını elden çıkaran Dairy Farm'dır. Yakınlarda gerçekleşen bir diğer satış ise -ki bu Cheung Kong'a ait Hutchison Whampoa'nın Star TV'nin % 64'ünü Rupert Murdoch News kuruluşuna satışındır- yerel inisiyatiflerle geliştirilen bir medya kuruluşunun ancak bu endüstride uzmanlaşmış bir kuruluş elinde gerçek değerini bulacağını herkese göstermiştir.

Aslında ortaklıklar hem "yapı oluşturanlar"a hem de "iş hacmi yaratanlar"a mükemmel hizmet edebilir. Hatta "yapı oluşturanlar", ancak bu yolla becerilerini geliştirip, yüksek teknik bilgi gerektiren diğer piyasa ve sektörlerle girebilirler. Asya grupları uluslararası devletlerle enerji üretimi ve telekomünikasyon gibi alanlarda işbirliğine gittikçe - Cp Grubu'nun Tayland'daki telekomünikasyon yatırımı gibi- ortaklıkların gerekliliği daha çok ortaya çıkacaktır. Bu birliklerin "yapı oluşturanlar"a etkisi ise pazarlama ve ürün yönetimi gibi yönetim tekniklerini, ürün ve hizmetlerinden daha fazla verim alabilmek amacıyla, geliştirmek şeklinde olabilir.

Organizasyon ve insan kaynakları yönetiminde öncelikler oluşturmak: Asya'nın önde gelen şirketlerinin üst düzey yöneticileri son derece enerjik, girişimci ve muhakeme yetenekleri gelişmiş kişilerdir. Oysa, aynı şirketlerin organizasyonları, maalesef, yamalı bohçayı andırmaktadır. Aslında yapılması gereken temel işler, iyi istihbarat, geliştirilmiş eğitim olanakları ve etkin insan kaynakları yönetimi gibi herkesin bildiği şeylerdir. Ama yüzleşilmesi gereken asıl zorluk yönetim katlarında yaşamaktır. Orta kademe yönetici sayısı genellikle azdır ve üst kademe yöneticileri fazlasıyla yük taşımaktadırlar; karar alma yetkisi ise yalnızca merkezdeki birkaç kişinin elindedir. Böylesi bir yönetim anlayışı ise, büyüyen bir şirkette hiç şüphesiz büyük zorlukların davetiyesidir. (Bu arada, Shangri-La Otelleri gibi kuruluşlara sahip Kuok ailesinde

yönetimin sancısız bir şekilde ikinci kuşağa devredilmesi; Lippo Grubu'nda profesyonel yönetici ve yönetim sistemlerinin aktif olarak kullanılması; ve Asya MBA mezunlarının yönetim geliştirme programları için giderek artan istihdamı gibi umut verici gelişmeler de olmaktadır.)

Bu noktada, yönetim becerileri ve süreçlerinde varolan eksiklikleri görebilmek amacıyla stratejik karar ve durumların güncel örneklerle açıklanabileceği çalışma grupları oluşturmak da son derece yararlı olabilir. Örneğin, önde gelen bir Tayvan aile şirketine böyle bir çalışmanın sonucunda, sorumlulukların aile üyeleri arasında yeniden dağıtımı, finansal işlemlerin ademi merkezileştirilmesi ve gereklilik gösteren alanlarda profesyonel yönetici istihdam edilmesi gibi hayati kararlar alınmıştır.

Aynı şekilde, iç içe geçmiş resmi hiyerarşiler yerine, Asya gruplarının yapısına daha uygun esnek yönetim düzenlemelerine gitmek de daha faydalı olacaktır. Uygulaması kolay ve maliyeti daha az nice yönetim metodu olduğu hepimizce malum. Önemli problemler ve imkanlarla ilgilenmek üzere orta ve yüksek kademeli yöneticileri - aile üyeleri de dahil olmak üzere- bir araya getirerek konu grupları oluşturmak bu tür esnek metodlara iyi bir örnek olarak gösterilebilir. Unutulmamalıdır ki, bu tür gruplar ilgili tüm yöneticileri esnek bir yapılanmada bir araya getirmenin yanı sıra, yüksek potansiyelli genç yöneticiler için kendilerini o işle özdeşleştirmenin ve geliştirmenin son derece verimli bir platformunu da oluşturmaktadırlar.

Toparlayacak olursak; şüphesiz, Asya şirketleri gelişmelere cevap verecek yeteneklere sahiptir. Kısa sürede büyük enerji göstererek kendilerini geliştiren bu şirketlerin çoğu, küçülme ve yeniden yapılanma sürecinin moral bozucu havasını da henüz tatmak zorunda kalmamışlardır. Şu anda bu şirketler için eksik olan temel şey ise, geleceğin Asya'sında büyüme ve kârlılığın nasıl devam ettirilebileceğine ilişkin ortak bir vizyondur. Kısacası; düzenlemeci ve rekabetçi değişiklikler devrinde, her grup, iş alanları yaratma ve sanayi atılımları gerçekleştirme yetenek ve potansiyelini yeniden gözden geçirmek durumundadır. Çünkü, ancak bu anlayış doğrultusunda, nerede ve nasıl rekabet edilebileceği belirlenip gerekli tüm kaynaklar bu yeni hedeflere yönlendirilebilir. □

T.C. Chu McKinsey'in Hong Kong ofisi ortaklarından;
Trevor MacMurray ise idari müdürüdür.

Enflasyon, kronik enflasyon ve çığ etkisi

M. Tınaz Titiz

"Hayat pahalılığı" ve "enflasyon" deyimlerinin birbiri yerine kullanılması yaklaşık 15 yıldır beraber yaşadığımız enflasyonun neden olduğu birçok olumsuzluktan yalnızca birisi olan kavram kargaşasının bir ürünüdür. Sıfır enflasyon oranında dahi hayat pahalılığı olabilir. Toplumun üretkenliği düşükse, geliri de ona paralel olarak düşük olacak ve bu kişilerin satın alma gücünün düşüklüğüne yol açacaktır. Bu hayat pahalılığı olup tamamen görel bir olgudur. Bir kişi ya da bir kesime göre "pahalı" olan hayat, yüksek gelirli kişi ya da kesimlere göre öyle olmayabilir.

"Geçim sıkıntısı" - "enflasyon" ile "geçim sıkıntısı" - "hayat pahalılığı" arasındaki karıştırmalar da kavram kargaşasının birer göstergesidir. Üretkenliği ve/veya dolayısıyla da geliri yüksek bir kişinin yaşam biçimi veya beklentileri, onun pekala geçim sıkıntısı çekmesine neden olabilir. Diğer yandan tüketim ahlakında sorunları bulunan bir kişinin, yüksek gelirine rağmen "sıkıntı" çekmesi de gayet sık rastlanan bir olgudur.

Ancak kaynağı ne olursa olsun, enflasyonun tüm kesimlerin (yüksek veya düşük gelirli, tasarruflu yaşayan ya da savurgan, kanaatkar ya da yüksek beklentili) satın alma güçlerini düşürdüğü bir gerçektir.

Konjonktürel nedenlerle doğan yüksek enflasyon halinde kesimler ya lükslerinden biraz keserek ya biraz daha çok çalışarak ya da (ve genellikle birlikte) tasarruflu yaşamaya çalışarak bu geçici durumu atlatabilirler. Ayrıca da konjonktürün değişmesi halinde insanların, düzelen durumları nedeniyle bir miktar tasarrufunu ken-

ra koyacaklarını ve "zor günler" için hazırlıklı olacaklarını tahmin etmek güç değildir.

Çünkü tanım olarak bu tür yüksek enflasyonlar "iş çevrimi" (business cycle) nin dalgalanmalarını izlediği için, her "çukur"u mutlaka bir "tepe" izleyecektir. Uzun süreli yüksek enflasyon ise -ki buna kronik enflasyon diyebiliriz- bu birinciden- ki ona çevrimsel (cyclic) enflasyon denebilir- tamamen farklıdır.

Türkiye'de 15 yıldır her iki enflasyon türü birlikte vardır. Çevrimsel enflasyon kendi parametrelerine göre dalgalanmakta, kronik enflasyon ise sabit sayılabilecek bir düzeyde devam etmektedir. Bileşke enflasyon ise bu ikisinin her anki toplamından oluşmaktadır.

Çevrimsel enflasyonun başlıca nedeni, işçevrimi kavramıyla kolayca açıklanabilir. Arz, talep, ücretler ve fiyatlar arasında belirli bir denge varken yeni yatırımlar yapıldıkça bu satın alma gücünün artmasına neden olmakta, artan satın alma gücü mal ve hizmetlere talebi artırmakta, arz sabit olduğu için fiyatlar yükselmekte, bu ise talebin düşüp, durgunluk doğmasına neden olmaktadır. Fiyatların yükseldiği dönemlerdeki enflasyon işte, yukarıda çevrimsel enflasyon denilen enflasyondur.

Kronik enflasyon ise bunun dışındaki bir dizi nedenden doğmakta, doğan bu enflasyon, onu yaratan nedenleri etkileyerek enflasyonun daha da artmasına neden olmaktadır. Yani bir sarmal olgu doğmaktadır. Bu spiralın sonsuza uzamasını engelleyen bazı frenleyici etkenler mevcut olup, bu etkenlerin zayıflaması ve/veya enflasyonu yaratan etkilerin güçlenmesi halinde

"hiper enflasyon" denilen olgu doğmaktadır.

Kronik enflasyonu yaratan sebepleri gruplamak gerekirse bunlar;

1. Toplumun ürettiğinden fazla tüketmesi,
2. Fiyat artışlarının, dönerek tekrar yeni fiyat artışlarına neden olmasıdır.

Bunlardan birinci "grup" altında çeşitli nedenler yer alır. Başlıcaları, hızlı nüfus artışı, teknolojik gelişmeyi izleyememek, tüketim ahlaki yetersizliği, yaşam standardını yükseltme arzusunun izleyemeyen üretkenlik, enflasyon ithalatı (petrol vb. ürünler yoluyla), işsizliğe karşı kamu kadrolarının kullanımı, KİT'lerin açıkları, alt yapı yatırımları gibi kalemlerden oluşan kamu harcamaları ve benzer nedenlerdir.

Her bir neden daha alt nedenlere ayrılırsa sonuçta "Kaynak Sorunlar" denebilecek, diğer nedenlere "kök" görevi gören nedenlere varılacaktır. Bu birinci grup nedenler, kamuoyunda teker teker de olsa dile getirilen nedenlerdir. Burada eleştirilecek konu, bu nedenlere karşı toplu olarak üretilmiş çözümlerden oluşan bir "paket program"ın tanımlanmaması ve de kararlı biçimde uygulanamamasıdır.

İkinci grup neden ise bugüne kadar üzerinde hemen hiç durulmamış, durulmak bir yana varlığı inkar edilmiş olan "çıg etkisi"dir. Yani bir fiyat artışının ,bizzat kendini tekrar tekrar artırması etkisi!.. Bu etkinin yok sayılmasının nedeni, boyutları hakkında bir fikir verebilecek bir etüdün ülkemizde yapılmamış oluşudur.

Bu etkenin olası boyutları hakkında fikir edinmek üzere bir etüd 1990 yılında yapılmış ve "Sorun Nasıl Çözülmez" adlı kitap içinde bir makale olarak yayınlanmıştır. Hipotetik bir girdi/çıktı (I/O) tablosu üzerinde yapılan çözümlemeler, bugüne kadar "ihmal edilebilir" sayılan bu etkinin, çevrimsel enflasyonu kronik enflasyona dönüştüren en önemli etken olduğunu göstermiştir.

Piyasadaki temel mal ve hizmetleri temsil ettiği düşünülen 10 üründen bir "sepet" tanımlanmış ve ortalama bir ailenin yaşam paternini temsil edebilecek bir biçimde bu sepet içindeki ürünlere bazı ağırlıklar atanmıştır.

Çıg etkisi dikkate alınmadan yapılan ilk deneyde, petrole % 10 zam yapılmış ve anılan sepet kullanılarak

bir fiyat artış oranı (enflasyon) hesaplanmıştır. Bu % 5 olmuştur. Yani petrole yapılan % 10 zam, fiyatlar genel düzeyini %5 artırmıştır. Tabii ki bu oranın, sepetteki ürünlerin karşılıklı bağımlılıklarına bağlı olduğu ve onun da varsayımsal olduğu unutulmamalıdır.

İkinci deneyde çıg etkisi dikkate alınmış -ki gerçek durum böyledir- ve petrole yapılan % 10 zamin, fiyatlar genel düzeyini % 15 artırdığı görülmüştür. Böylece çıg etkisi fiyat artışlarını yaklaşık 3 kat artırmış olmaktadır. İşte ihmal edilebilir sanılmış olan Çıg Etkisinin yol açtığı gerçek budur.

Modelden nasıl yararlanılabilir?

Ekonomik hayatın yönetimine ilişkin kararları verenlerin, bu hayatın ana objesi durumunda olan I/O tablosunun çeşitli değişimlere duyarlılığı konusunda bilgi verebilecek bir "simülatör"e ihtiyaçları vardır.

"Hangi mal ve hizmet ürünü, fiyat artışlarına karşı ne kadar duyarlıdır?" sorusunun doğru cevapları bilinemediği sürece, hiç umulmayan nedenlerden dolayı bir "çıg" olgusu harekete geçebilir. Bu nedenle model, böyle bir genel işlev için kullanılabilir. Diğer yandan, ekonomik sistemi oluşturan gerçek I/O sisteminde bazı ürünlerin diğerlerinden "daha etkileyici" ve/veya "daha duyarlı" olmaları doğaldır. Çok sayıda ürüne girdi olan bir ürün "daha etkileyici" iken, çok sayıda ürünü girdi olarak kullanan bir ürün de "daha duyarlı" olacaktır. Bu iki gruba birlikte "Kritik Ürünler" denilebilir.

"Kritik Ürünler"nin bir bölümü bilinmektedir. Örneğin petrol, elektrik, işçi ücretleri gibi ürünler böyledir. Ancak I/O tablosu üzerinde ayrıntılı analizler yapılmadan bütün kritik ürünleri tam olarak bilmek mümkün değildir. Kritik ürünlerin maliyetine giren ve dikkat çekmeyen bazı girdilerin (vergi, resim, harç gibi) küçük miktarlarda dahi artırılmasının olası sonuçlarını da I/O tablosu üzerinde gerekli deneyleri yapmadan bilmek mümkün değildir.

Modelin verdiği sonuçlardan en ilginç ise negatif zam (fiyat indirimi) olgusudur. Zamların yol açtığı "Çıg Etkisi", benzer biçimde fiyat indirimi halinde de doğmaktadır.

Aşağıda, varsayımsal (ancak oldukça gerçekçi) bir ➤

Girdi/Çıktı tablosuna dayalı olarak, çeşitli ürünlere yapılan +% 10 ve -% 10 zamların yol açtığı çıg etkisi çarpanları verilmiştir.

Bazı kritik ürünlerde fiyat indirimi yapılabilirdiği takdirde fiyatlar genel düzeyinde kendisinden daha büyük bir azalmaya neden olması olgusu, enflasyonla mücadele politikasında son derece etkin bir araç olarak kullanılabilir.

Her ürüne ayrı ayrı ±%10 zam yapılması halinde fiyatlar genel düzeyindeki değişimler			
Ürün#	Ürün adı	+%10 zam	-%10 zam
1	petrol	15.0	-18.0
2	elektrik	9.7	-11.0
3	işçi ücreti	16.5	-21.8
4	taşıma	8.1	-9.30
5	demir-çelik	1.1	-1.15
6	kira	13.3	-17.10
7	gazete	1.2	-1.25
8	su	6.1	-6.30
9	arazi	0	0
10	ekmek	6.8	-7.5

Modelin varsayımları ile gerçek koşullar arasındaki farklılıklar

Bu makaleye temel oluşturan model ile pratik arasında bazı farklılıklar vardır. Bu farklılıklar, pratikteki durumu -genellikle- daha da kötüleştirici (yani Çıg Etkisi çarpanı'nı daha da artırıcı) yöndedir. Bu farklılıklar şunlardır:

a. Sistemin "tam rekabet" altında işlediği varsayılmaktadır. Pratikte ise "eksik rekabet" koşulları geçerlidir. Fiyatların, herhangi bir yavaşlatıcı etki ile karşılaşmadan yeni bir denge durumuna doğru "çıg" biçiminde artmasını öyleyebilecek bir faktör "rekabet" iken, eksik rekabet koşulları bu avantajı azaltmaktadır.

b. Her ürünün fiyatı ile maliyeti arasındaki oranın (kâr oranı) ardışık zamlar sırasında sabit tutulacağı varsayılmıştır. Yani bir ürünün bir girdisine bir miktar zam geldiğinde, o ürünün yeni fiyatının ancak eski kâr oranını sabit tutacak kadar olabileceği kabul edilmektedir. Pratikteki durum ise 2 açıdan farklıdır:

1. "Nasıl olsa her zaman zam yapılamaz, yapmışken biraz daha fazla zam yapayım" düşüncesi genel geçer bir eğilimdir. Böylece zamlar, bu modeldeki kabulden daha büyük olabilir.

2. Ama diğer yandan, yüksek fiyatlarda kâr oranını düşürme yönünde bir düşünce de doğabilir. Ancak bu-

radaki 'yüksek fiyat', fiyatlar yelpazesinde yer alan ucuz ürünlerin aksi olan pahalı ürünler olmayıp, ucuz ya da pahalı, ama fiyatı yükselmekte olan ürünlerdir. Bu düşüncelerden hangisinin geçerli olacağını kestirebilmek güçtür.

c. Yuvarlatma (round-off) etkisi: Bir ürüne yapılması gereken zamin daima bir üst değere yuvarlatılması eğilimi vardır. Bu çıg etkisi çarpanını bir ölçüde artırır.

d. Modelde, ardışık zamlar eşzamanlı olarak meydana gelmektedir. Pratikte ise çıg olgusu belirli bir zamana yayılarak gerçekleşmektedir. Ancak bu süre çok uzun olamaz. Çünkü her mal ve hizmet üreticisi, ürünün kârlılık oranını korumak için vakit kaybetmek istemez. Hatta bir bölümü, ürününün girdilerinde henüz bir artış olmadan da zam yapabilir.

Sonuç

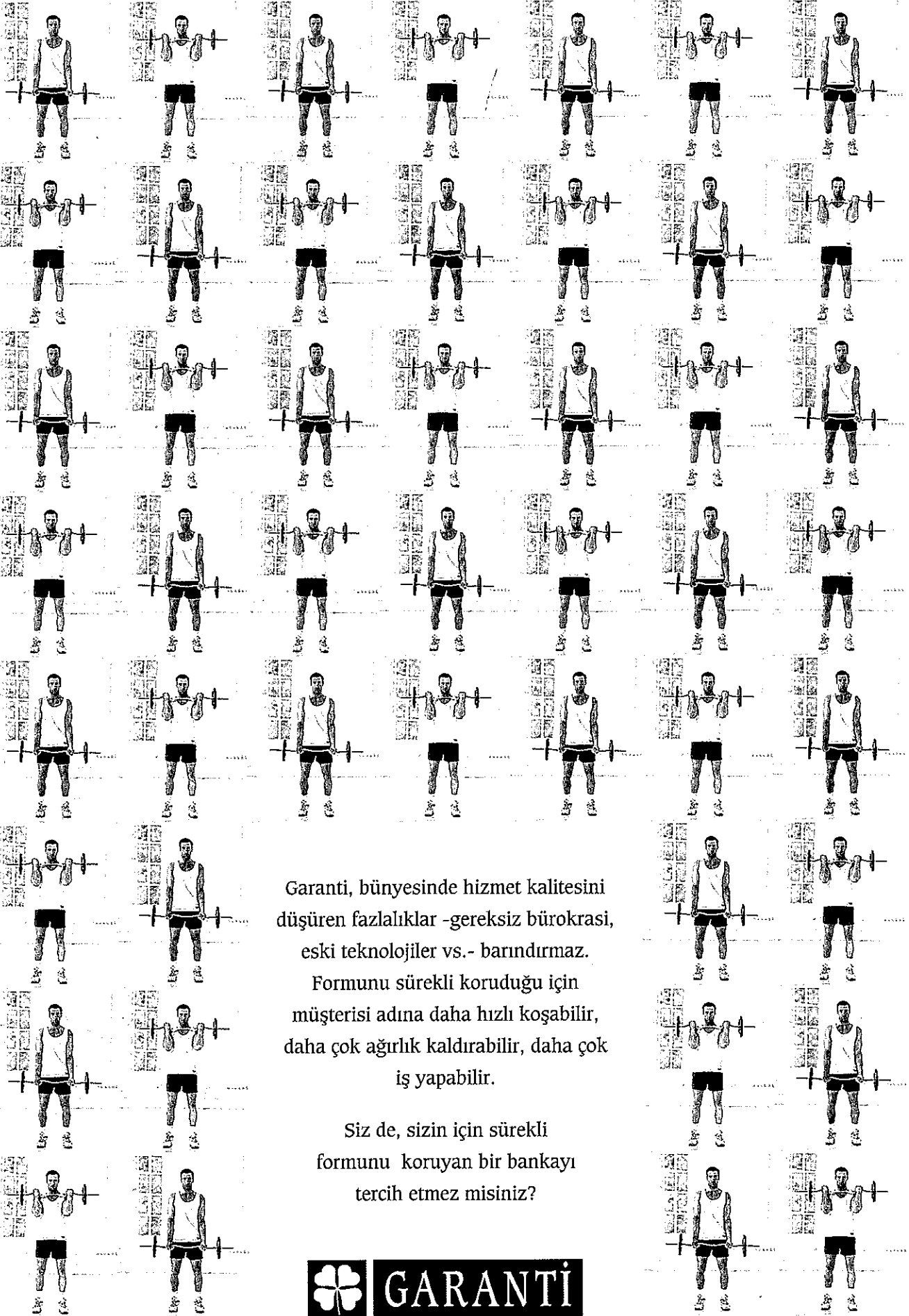
Tam Rekabet'e nispeten daha yakın ekonomilerdeki "iş çevrimi" (business cycle) nedeniyle oluşan periyodik enflasyonla yalnız isim benzerliği bulunan ülkemiz enflasyonunun (eksik rekabetli ekonomilerin hepsindeki enflasyon) nedenlerinden yalnızca birisi -ama önemli birisi- burada incelenen "fiyat artışı sarmalı" (spiral)dir.

Enflasyonla mücadelede kullanılması gereken araçlar paketi içinde ilk sıralarda yer alması lüzumlu bu analiz yöntemi yoluyla saptanacak az sayıdaki Kritik Ürün'ün fiyat değişimleri yakından izlenmeli, gerekirse serbet piyasa ekonomisinin ilkelerini bozmaksızın, çıg etkisini durdurucu müdahalelerde bulunulmalıdır.

Bu müdahale yöntemleri içinde kullanılabilecek ikisi, Kritik ürünler için uygulanmak üzere İstikrar Fonları oluşturulması ile ücret ve fiyat artış oranlarının (dikkat, ücret ve fiyatların değil) belirli süre için sınırlandırılmasıdır. Ama bunlardan daha da önemlisi Çıg Etkisi'ni dikkate almayan enflasyon teşhislerine verilmiş olan pirimlerin durdurulmasıdır.

Hükümet gündeminin ilk sıralarında yer alacağı şüphesiz bulunan Kronik Enflasyon ile Mücadele konusunda yeni bakışların gerektiği şüphesizdir. □

M. Tınaz Titiz
DYP Zonguldak Milletvekilidir.

Garanti, bünyesinde hizmet kalitesini düşüren fazlalıklar -gereksiz bürokrasi, eski teknolojiler vs.- barındırmaz.

Formunu sürekli koruduğu için müşterisi adına daha hızlı koşabilir, daha çok ağırlık kaldıracaktır, daha çok iş yapabilir.

Siz de, sizin için sürekli formunu koruyan bir bankayı tercih etmez misiniz?

GARANTİ

Yerel yönetim seçimleri:

Sorunlar için çözüm mü?

Selçuk Yalçındağ

Yerel yönetimlerimizden herkes yakınıyor. Örneğin kentlerimizin çok sorunları var. Kimi kentlerimiz neredeyse yaşanmaz hale geldi. En temel kent hizmetleri bile doğru dü-rüst yürütülemiyor. İleriye dönük bir kent planlaması yaklaşımı ile gelişen, çağımızın ölçülerine uygun bir yaşam biçimi kalitesi tutturabilmiş kenti, artık nerede ise hayal bile edemiyoruz. Dolmuşlu, işportalı, gecekondulu, çöp yığınları ile işgal edilmiş, tozlu, çamurlu, havası solunamayacak kadar kirli mekanlarda yaşamak, kaderimiz gibi görünüyor. Bu sorunların üstesinden gelemeyen belediyelerimizde, hukuk ve ahlak kirlenmesi sorununun da yeni boyutlar kazandığını görüyoruz.

Öteki yerel yönetimlerimizin de çok ciddi sorunları var. İl özel yönetimleri, örneğin, görevler, yetkiler ve kaynaklar bakımından kuruldukları 1913 yılındaki niteliklerinin çok gerilerine düşmüş bulunuyorlar. Köylerle birlikte il özel yönetimleri bugün, yalnız adları kalmış, buna karşılık işlevlerini nerede ise tümünden yitirmiş yerel yönetim birimleri durumundadır.

Ama ilginçtir, her yerel yönetim seçimlerinden önce, ülkede bir umut rüzgarı estirilmeye başlanıyor. Özellikle kentler için, siyasal partiler ve adaylar, kentlerimizin böyle kötü yönetilmiş olmasını daha önceki ve halen görev başındaki belediye yöneticilerinin (Başkanlar ve bir ölçüde belediye meclislerinin) beceriksizlikleri, yeteneksizlik-

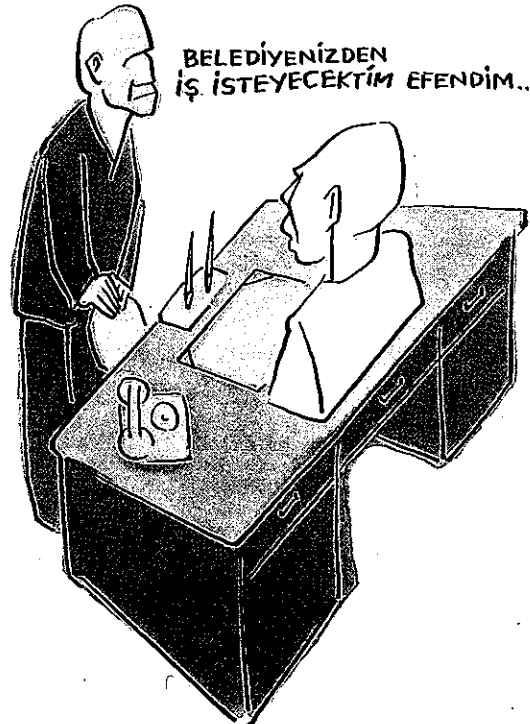
leri, iş bilmezlikleri ve kimi durumlarda erdemsizlikleri ile açıklıyorlar. Bu adaylara göre, şimdiki ekipler gider, yerine yenileri gelirse, belediyelerimizin kötü alinyazısı bir anda değişecek, belediyelerin tüm sorunları aşılarak kentlerimiz Türk insanının layık olduğu çağdaş yaşamın tüm hizmetleri ve güzelliklerinden nasibini alan mekanlar haline gelecektir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için, onlara göre, yapılması gereken tek şey, kendilerinin belediyenin başına getirilmesidir.

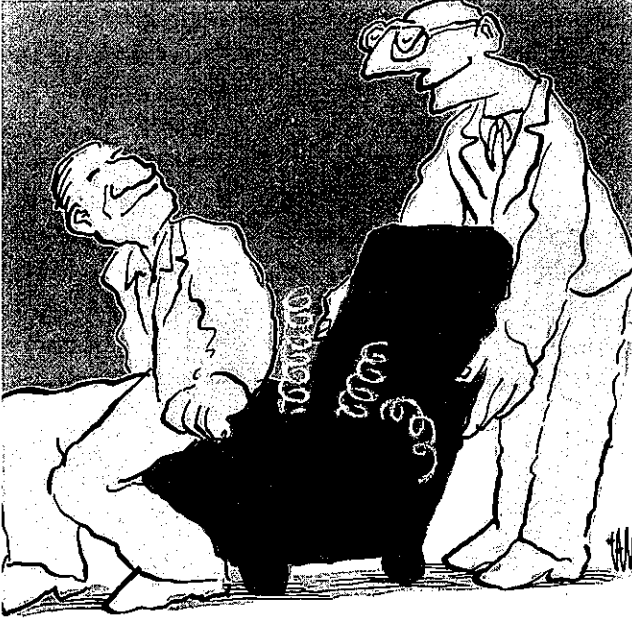
Ne var ki, birşeyi hemen herkes unutupuyor. Bu tatlı öyküleri toplumumuz 60 yılı aşkın bir süreden beri her seçim döneminde tekrar tekrar dinledi, ama kentlerimizin kaderinde öyküler doğrultusunda bir değişme olmadı. Hatta tam tersine, işbaşına gelen her ekip (kuşkusuz istisnaları var...), kendisinden sonrakine, çok daha sorunlarla dolu bir kent bıraktı.

Hiç abartmadan diyebiliriz ki, bu seçimlerde de kentlerimizin yönetimine hangi ekip gelirse gelsin, temelde bu çizgi değişmeyecektir.

Çünkü sorun, belediye yönetimine şu ya da bu ekibin, kişinin seçilmesi, ya da seçilmemesi değildir. Sorun, yerel yönetim sistemimizin, yetkileri, görevleri, kaynakları ve yönetim felsefesi ile gerçek anlamda yerel yönetim niteliğine sahip olup olmaması ile ilgilidir, yani tam anlamı ile yapısal bir sorundur.

Doyalsıyla, bugünkü belediye sistemimizin yapısal eksikliklerinin ve yanlışlarının, başarısız kent yö-

netiminin de yaratıcısı olduğunu yanılsızdan söyleyebiliriz. Hatta, buna erdemlilik sorununu da ekleyebiliriz. Bir başka deyişle bugünkü sistem başarısız (ve kimi durumlarda erdemsiz) kent yönetimini, ister istemez üretmektedir.

Böyle bir ortamda, bireylerin, ekiplerin istisna niteliğinde, sınırlı başarıları olabilir. Olmaktadır da. Kimi az sayıda kentimizde, tüm ters, olumsuz sistem koşullarına karşın, belli konularda başarılı çalışmalar yapan belediyeçilerimiz, kuşkusuz var. Ama istisnalar, kuralı değıştirmez ki... Ayrıca böyle üstün nitelikli bireylerin, uygun koşullar yaratan bir belediye sisteminde çok daha üstün başarılar kazanacakları da kuşkusuz olduğuna göre, bunların yeteneklerinden yeterince yararlanılmaması da bir başka sorun sayılmaz mı?

Benzer değıerlendirmeleri il özel yönetimi ve köyler açısından da yapabiliriz... Günümüzde hemen hiçbir işlevi kalmamış olan il genel meclislerine ve köy yönetimlerine, çok daha üstün nitelikli bireyleri seçsek, bugünkü eksik, yanlış modeller değışmediğı sürece, neyi değıştirmiş oluruz?..

Bu durumda yapılması gereken, her yerel yönetim seçiminde iş başına getireceğimiz yeni bireylerden ve ekiplerden mucize beklemek gibi bir hayalin peşinde koşmak yerine, Türk halkının beklediğı ve layık olduğuy hizmetleri üretmeye ve işlevleri yapmaya olanak sağlayacak bir yerel yönetim sisteminin oluşturulmasıdır.

Nedir böyle bir yerel yönetim sisteminin nitelikleri ve

özellikleri? Bu sorunun yanıtını aramadan önce, toplumumuzun yerel yönetimlerimizden beklentilerinin neler olduğuna bakmalıyız. Bunları iki grupta toplayabiliriz:

Toplumumuz;

a) yerel topluluğun gereksinimi olan hizmetlerin, kaynak savurganlığı yapılmadan, kamu yararı doğrultusunda, etkili ve verimli bir yönetim düzeni oluşturularak üretilmesini ve

b) yerel kamu yönetimi sisteminin, insanı esas alan ve yerel toplumun, etkili bir temsil düzeni yanında, her türlü yöntemle katılabildiğı, denetim altında tutabildiğı, şeffaf, katılımcı ve demokratik bir sistem olmasını, istemektedir.

Hemen belirtelim ki, toplumumuzun bu beklentilerinin ve özlemlerinin gerçekleşebilmesi, herşeyin dışında yerel yönetimlerimize; güçlü, özerk ve demokratik, kısıtı, gerçek bir yerel yönetim kurumu niteliğı kazandırılması ile mümkün olabilir.

Aşlında bu tür bir yerel yönetim reformu doğrultusunda Türkiye'de çok geniş boyutlu çalışmalar yapılmıştır.* Bu çalışmalarda, ortaya konulmuş olan temel bulgular ile bunlara dayalı öneriler şöyle özetlenebilir:

Yerel yönetimlerimiz güçlü birimler olmalıdır

Bir yerel yönetim biriminin güçlü bir kuruluş olması için en az iki temel niteliğı sahip olması gerekmektedir.

1. Yerel hizmetlerin tek sorumlusu ve yetkilisi, yerel yönetim birimleri olmalıdır.

Kentsel ve kırsal alanlarda, merkez yönetimince yürütülmesi gerekli olan adalet, ulusal savunma, dış politika, iç güvenlik hizmetleri ile ulusal hedef, ilke ve standartların gerçekleştirilmesi ve hizmet dengesinin sağlanması için ulusal düzeyde yürütülmesi gerekenlerin dışında yerel topluluklarla ilgili tüm hizmetlerin tek sorumlusu ve yetkilisi yerel yönetim birimleri olmalıdır.

Böyle bir önerinin somut sonucu, günümüzde il ve ilçeler düzeyinde merkezin taşra kuruluşları tarafından yürütülen yerel nitelikli tüm hizmetlerin, kurulması önerilen il ve ilçe yerel yönetimlerinin sorumluluğı ve yetkisine bırakılmasıdır. Kuşkusuz aynı doğrultuda, tüm kent hizmetlerinin tartışmasız patronu olarak da belediye önerilmektedir.

Böyle bir yeniden düzenleme, günümüzde il sisteminde ve kentlerimizde ortaya çıkmış olan etkili ve verimli, kısıcası başarılı hizmet üretimini önleyen en önemli sorunları ortadan kaldıracaktır. Bu sorunlar çok uzun bir liste oluşturmaktadır. En önemlileri ise şöyle özetlenebilir: Yerel düzeydeki hizmet üretiminde görev karmaşası, ikilem ve boşlukları, ►

* Bkz. Selçuk Yalçındağ, Bitmeyen Senfoni: Yerel Yönetim Reformu, Amme İdaresi Derneğı, Cilt 26, Sayı 1, Mart 1993, s. 43-46.

yönetimde çok başlılık, dolayısı ile eşgüdüm sorunları vardır. Ayrıca merkeziyetçiliğin yarattığı sorunlar da yerel toplulukların gereksinimi olan hizmetlerin üretiminde tutarsızlıklara, gecikmelere ve aksamalara neden olmaktadır. Yetki ve görev kargaşası, aksayan hizmetlerden kimin sorumlu olduğu konusunda da kargaşa yaratmakta, bu durum yerel toplulukların etkili kamuoyu denetimini de önlemektedir.

2. Yerel yönetimler kaynak yaratma yetkisi ile donatılmalıdır.

Günümüzde yerel yönetimlerimizi güçsüz bırakan en önemli nedenlerden birisi de, yeterli akçal kaynaklara sahip olmamalarıdır. Yerel yönetimlerimiz yeterli akçal kaynaklara kavuşturulmalı, ancak bu, kuruluşlara özkaynak yaratma yetkisi vermek yoluyla sağlanmalıdır.

Özkaynak sağlamanın temelini, yerel meclislere (belediye, il ve ilçe meclislerine), yasaların belirleyeceği sınırlar içinde vergi koyma ve kendi yöresinde merkezce toplanan vergilere "yüzde" ekleme yetkilerinin tanınması oluşturmaktadır. Kuşkusuz yerel yönetim hizmetleri nedeniyle oluşacak taşınmaz rantlarının yerel yönetimlere kazandırılması yetkisi de bu bağlamda önem taşımaktadır.

Gerçek anlamda güçlü, özerk ve demokratik ve halkın parasını çar-çur etmeden etkili ve verimli hizmet üreten yerel yönetim birimlerinin oluşturulması açısından, vergi yetkisi çok önemlidir. Çünkü, parasının hesabını soran, yerel yönetime duyarlı, onu sürekli denetim altında tutan ve sorgulayan hemşehrlik bilinci, ancak bu yolla oluşturulabilmekte ve etkili konuma getirilebilmektedir.

Ayrıca özkaynak yaratımı, yerel yönetimi merkez yönetime bağımlılıktan da kurtarmaktadır.

Yerel yönetimlerimiz özerk olmalıdır

Yerel yönetimlerimiz kendilerine bırakılmış olan hizmetler için yürütülür nitelikte kararlar almak, bu kararların uygulanması için kaynak yaratıp, bu kaynakları tahsis etmek ve hizmet için gerekli örgüdenmeyi yapabilmek anlamında, özerk olmalıdırlar.

Oysa, yerel yönetimler bu konularda özerk değildirler. Çünkü merkez yönetiminin yerindelik denetimi türündeki vesayet denetimi altındadırlar. Yerel yönetimlerin merkezin vesayeti altında tutulmaları, yetki, görev ve sorumluluk konularında karmaşa ve gecikme yaratmakta, hizmetlerde etkinlik ve verimlilik sağlanamamaktadır. Kimi durumlarda merkezin keyfiliğe varan vesayet uygulamaları, hizmet yürütümünü tümünden durdurabilmektedir.

Aslında yönetsel vesayet 21. yüzyıl eşiğindeki Türkiye'de demokrasinin özüne ve ilkelerine de ters düşmektedir. 60-70 yıl öncesi Türkiye'sinin koşullarına göre oluşturulmuş bulunan ve yerel yönetimlere, seçmene ve yerel politikacıya güvensizlik temeline dayalı yönetsel vesayet anlayışı, günümüz Türkiye'si'nin gerçekleri ile asla bağdaşmamaktadır.

Gerçekten de, yasama, yürütme organını oluşturmakta yani ülkeyi yöneten kişileri seçmekte kendisine güvendiğimiz aynı seçmene ve aynı politikacılara bir ilin, ilçenin ya da kentin yönetimi bakımından güvenmemek ve ulusal düzeyde demokrasiden söz ederken, yerel demokrasiyi dışlamak, kuşkusuz açıklanması mümkün olmayan çelişkilerdir. Bu nedenlerle merkez yönetiminin, yerel yönetimler üzerindeki vesayet denetimi tümünden kaldırılmalı, bu amaçla Anayasa'da da gerekli düzeltmeler yapılmalıdır.

Yerel yönetimlerimiz etkili biçimde denetlenmelidir

Yerel yönetim reformu ile ilgili tüm çalışmalarda, yerel hizmetlerin tek sorumlu ve yetkili kuruluşları konumuna getirilerek, akçal kaynaklarla da donatılıp, gerçek anlamda güçlü ve özerk birer kuruluş niteliği kazandırılması öngörülen yerel yönetimlerin bu güçlerini kamu yararı dışında kullanmalarını önlemek ve yerel topluluğun beklediği hizmet üretimini güvence altına almak amaçlarıyla, çok etkili bir denetim altında tutulmaları gereği de özellikle vurgulanmalıdır. Yerel yönetimlerin etkili denetiminin iki temel boyutu vardır.

1. Yerel topluluğun denetimi

Yerel yönetimlerin kamu yararı doğrultusunda, yerel kaynakları çar-çur etmeden etkili ve verimli hizmet üretmesinin en büyük güvencesini ve bu bakımdan da bürokratik yerinden yönetim kuruluşlarından farkını, yerel toplulukların, kendi kurdukları, kaynaklarını da kendilerinin sağladıkları bu kuruluşları sorgulamaları, tepki göstermeleri, karar ve uygulamalarına katılarak yönlendirmeleri ve etkileme yoluyla sürekli denetim altında tutabilmeleri oluşturmaktadır.

Yerel topluluğun bu denetimini etkili biçimde yapabilmesi için hemşehrilerin bilgi edinme haklarına dayalı şeffaflık ve katılım olanaklarının tümüyle bireylere ve sivil toplum örgütlerine açık olması ve demokrasinin tüm kural, ilke ve kurumları ile yerel düzeyde işleminin sağlanması büyük önem taşımaktadır.

Yerel yönetim sistemimizde bu açıdan önemli gelişmelerin gerçekleştirilmesi için yerel demokrasinin beş yılda bir yapılan yerel seçimlerin sınırlarının ötesine taşınarak, yerel

topluluğa çeşitli katılım olanaklarının tanınması gerekiyor. Örneğin, hemşerilerin belli bir oranının imzalaması yoluyla yerel yönetim seçilmiş elemanlarının seçiminin yenilenmesi, yerel meclis toplantılarında soru sorma yetkisinin tanınması, yerel meclisleri referandumla zorlaması, belli konular için referandumun zorunlu olması, mahalle biriminden yararlanılması, hemşeri sıfatı ile bireylerin ya da sivil toplum örgütlerinin yerel yönetimlere karşı iptal davası açabilmesi, yerel yönetimlerden bilgi ve belge isteme yetkisinin tanınması, yerel meclis komisyonlarında sivil toplum örgütlerinin temsil edilmesi gibi katılım ve şeffaflık sağlayıcı önlemler, yerel yönetimlerin demokratikleştirilmeleri ve böylece halka karşı daha sorumlu, duyarlı hizmet üretmeleri açısından büyük önem taşımaktadır.

2. Hukuka uygunluk denetimi

Yerel yönetimlerin güçlerini kötüye kullanmalarını önleyici denetimin ikinci boyutu, hukuka uygunluk denetimidir. Anayasa'nın kurduğu hukuk devleti düzeni içinde, yerel yönetimlerin de hukuka uygun eylem ve işlem yapmaları büyük önem taşımaktadır.

Bu denetim görevi ilke olarak merkez yönetiminindir. Günümüzde bu denetimin etkili yapıldığı söylenemez. Oysa güçlü, özerk yerel yönetimin bu gücünü, hukuk kurallarına uygun kullanmasını sağlamak, bu kurumdan beklenen yararların gerçekleşmesinin en önemli yollarından birisidir.

Çeşitli dış denetim yöntemleri ve yargı denetimi yanında, bu konuda istenen sonuçların alınması amacıyla, Türkiye'de de "Ombudsman-Halk Denetçisi" kurumunun kurulması, kanımızca, artık gündeme gelmelidir.

Merkez yönetiminin görevleri

Kuşkusuz önerilen güçlü, özerk ve demokratik yerel yönetim modelinde, merkez yönetimi için önemli sorumluluklar ve görevler de söz konusudur.

Herşeyin başında, modelde merkez yönetiminin işbirliği anlayışı içinde yerel yönetimlere yardımcı olması ve destek vermesi önerilmektedir. Örneğin, tüm özkaynak olanaklarını kullandığı halde, yeterli kaynağı yaratamayan yoksul yöre yerel yönetimlerine, merkez yönetiminin, objektif bir "akçalı denge sistemi" aracılığı ile yardım yapması, yerel yönetimlerin çağdaş yönetim ilkelerine göre örgütlenme ve çalışma yöntemlerini benimsemeleri için araştırma ve eğitimle onlara destek vermesi bu görevlerin en önemlilerindendir.

Ayrıca, ulusal hedef, ilke ve standartların yerel yönetimlere bırakılmış hizmetlerde de gerçekleşmesi için, bunların

hukuk kuralı biçimine sokulması gerekir. Böylece bu hizmetler de objektif hukuka uygunluk açısından denetlenebilir. Bu da, merkez yönetiminin en önemli sorumluluklarından biridir.

Önerilen modelin yapısal özellikleri

Reform çalışmalarında yerel yönetimlerin, kırsal yörelerde; a) il yerel yönetimi, b) ilçe yerel yönetimi, c) köy ve kasaba belediyesi olarak üç basamakta, **kentsel yörelerde** ise bugün olduğu gibi; a) belediye ve b) büyük kent belediyesi olarak örgütlenmeleri önerilmektedir.

Modelde ilçe yerel yönetimlerinin, ilçe boyutundaki hizmetler yanında, köylerin ve kasabaların etkili ve verimli biçimde yürütemedikleri hizmetleri de üstlenmeleri öngörülmektedir.

Son söz

Kanımızca, toplumumuzun yerel yönetimlerimizden beklentileri, ancak ve ancak bu nitelik ve boyutta bir yapısal değişiklikle yerel yönetimlerimiz yeniden düzenlenirse karşılanabilecek ve yerel yönetim birimlerimiz etkili, verimli ve başarılı hizmet üretebilecekler, ayrıca yerel demokrasinin gelişmesine de katkıda bulunabileceklerdir.

Ne var ki, şunu da belirtmek gerekmektedir. Yerel hizmetlerin yürütülmesi ile ilgili böyle bir reform, çok açıktır ki, yürütme erkinin kullanım ve paylaşılmasının yeni tanımlamalarını ve modellerini getirmektedir. Bir başka söyleyişle, bu reform gerçekleşirse, yerel hizmetlere ilişkin olarak bugün merkez politikacılarında ve Ankara'da olan karar verme, öncelik belirleme ve kaynak tahsis etme gibi önemli yetkiler, yerel politikacılara devredilmiş olacaktır. Böyle bir öneriye, merkez politikacılarının pek sıcak bakmayacakları kuşkusuzdur. Ne var ki, bugünkü yanlış ve sorunlarla dolu modelimizin, yerel düzeyde hizmet etkinliğini önlemesi ve yerel demokrasiyi işletmemesi yanında Ankara'yı da felç etmekte olduğu artık herkes tarafından bilinmektedir.

Bu nedenle, önerilen doğrultuda bir reformun, hiç geciktirilmeden gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Bu yapılamazsa, her yerel yönetim seçiminden önce daha iyi, daha erdemli yerel yönetim beklentisi ile işbaşına getireceğimiz bireylerin ve grupların, yeni hayal kırıklıkları yaratmaları kaçınılmaz olacaktır. □

Dr. Selçuk Yalçındağ
T.O.D.A.I.E Öğretim Üyesi ve Genel Müdür Yardımcısıdır.

ANAP Büyükşehir Belediye Başkanı adayı Kesici:

"Bir milyon metrekarelik park gerekiyor."

Necle Zarakol

İstanbulular, kentlerini 21'inci yüzyıla taşıyacak yönetimi belirlemek üzere 27 Mart'ta sandık başına gidecekler. Yeni yönetim, İstanbul'un giderek yoğunlaşan çirkin yapılaşma, ormanların yok edilmesi, susuzluk, ulaşım, hava ve su kirliliği gibi sorunlarına çözüm bulabilecek mi?

Görüş, bu sayısında, muhalefet partilerinden ANAP ve Refah Partileri'nin büyükşehir belediye başkan adaylarıyla bu konuları görüştü. Gelecek sayıda ise, koalisyon ortağı parti adaylarının görüşleri yer alacak.

ANAP Büyükşehir Belediye Başkan adayı İlhan Kesici, Görüş'ün sorularını Zincirlikuyu'da geçici olarak kullandığı bürosunda yanıtladı.

RP Büyükşehir Belediye Başkan adayı Tayyip Erdoğan ise seçime, Topkapı'daki yeni bir iş merkezindeki bürosunda hazırlanıyordu...

- Sayın Kesici, İstanbul'un nüfusunun 20 yıl içinde 20 milyon olacağı hesaplanıyor. Seçilirseniz, bu nüfusun İstanbul'da insanca yaşayabilmesi için 5 yıl boyunca hangi hazırlıkları yapacaksınız?

- Neler yapacağımızı tek tek saymam doğru değil, kampanya döneminin sonuna doğru söylemek daha doğru. Projelerim şunlar, beni bu anlayışım için seçin demeyi o zaman için uygun görüyorum. İstanbul'un nüfusu hakkında aşağı yukarı bir tahmin yapmak mümkün ama olabilecekleri tahmin etmek o kadar da mümkün değil. Çünkü bunlar Türkiye'deki gelişmelere de bağlıdır. Başka metropoller olacak mı? Türkiye'yi idare edenlerin böyle bir niyeti olacak mı? Bu da İstanbul'un nüfusunu etkiler. İstanbul'un nüfusu %2,1 doğumlar dolayısıyla, % 2,3 kadar da göç dolayısıyla artıyor. Bu çok yüksek bir artış. Aslında bazı plancılar 1980'de bugünkü nüfus artışı hakkında aşağı yukarı doğruya yakın bir tahmin yapmışlardı. Yeşil, bence Türki-

ye'nin, ama daha önce İstanbul'un en önemli sorunlarından bir tanesi. Uluslararası standartlara göre, kişi başına düşmesi gereken yeşil alan 7,2 metrekare, İstanbul'da bu rakam, bütün Karadeniz ormanları dahil 2,67 metrekare. Ama şehir kısmında bu rakam hemen 0,67 metrekareye düşüyor. Bununla bir şehrin idare etmesi, nefes alması mümkün değil. Mesela Tokyo, ne iklimi, ne fiziki yapısı itibarıyla yeşile çok uygun bir şehir değil. Nüfusu da çok kalabalık. Ama kişi başına düşen yeşil alan 17 metrekare. Ve bununla da yetinmeyip, önümüzdeki 5 yıl içinde 23 metrekareye nasıl çıkarınız diye plan yapıyorlar. İstanbul'da yeşili çoğaltmak bir lazıme, bir must. Peki nasıl yapacağız? Öncelikle varolan yeşili koruyacağız, onun bir santimine bile dokunmayacağız. Ondan sonra yeni yeşil alanlar üreteceğiz.

- İstanbul, kontrolsüz metropoliten yapısıyla Anadolu'dan gelecek herkes için büyük düşler vaat ediyor. Çünkü hazine arazisi üzerine

bir konu koyarak, bir süre sonra ömür boyu çalışarak elde edemeyeceğiniz bir gelir sahibi olabilirsiniz.

- Şimdi bu metropol konusu, özel bir yönetim politikasının konusu. Gerçekten, İstanbul nüfusuyla, sanayi tesisleriyle, iş yaşamının canlılığıyla, bankalarıyla, tarihi mirası ve kültür faaliyetlerinin yoğunluğuyla bir dünya kenti. Bu durum da ister istemez Türkiye'nin her yerinde yaşayanlar için bir cazibe merkezi olması sonucunu ortaya çıkarıyor. Bu cazibe merkezlerinin sayısını artırırsanız, İstanbul bu kadar yoğun göç almaz. Türkiye'de bugün uluslararası standartta ve ulusal standartta metropoller ya da mega kentler oluşmasına uygun bir alt yapı var. Bunu devletin teşvik etmesi gerekiyor. İstanbul dışında Ankara, İzmir, Adana, Antalya, biraz Bursa, güneydoğuya giderseniz Antep, Karadeniz'de de mutlaka bir tane olsun dersiniz Trabzon... Bu şehirleri ulaşımıyla, alt yapısıyla, haberleşmesiyle pekala uluslararası standartlara çekebilirsiniz. O zaman her birinde yeni iş imkanları olur ve İstanbul'a gelmeyi düşünenlerin bir bölümü buralara gider. Ayrıca, 20 kadar ulusal standartta metropol olabilecek şehir var. Bunlara çeşitli imkanları götürmek ve oralarındaki yaşama canlılık kazandırmak lazım.

- Ama Türkiye'de her seçim döneminde bir kaç büyük ilçenin il yapılmasıyla merkezi idareden giden hizmetin daha çok parçaya bölünmesi gerekiyor ve hiç bir il alınan hizmetten memnun kalmıyor. Yerel yönetimleri daha demokratik hale getirmek ve vatandaş hem yönetime hem de aldığı hizmetin be-

delini ödemeye katmak mümkün mü? Yerel hizmetlerde bunun iki örneği var, kullanılan suyun atıksu bedeli alınması, diğeri yeni konulan çöp vergisi.. Vatandaş ikisinden de şikayetçi..

- Bu kanlım konusu gerçekten çok önemli. Sadece yerel yönetimlerde değil, devletin vatandaşla ilişkisinde de bu konu var. İki bacaklı bir konu bu, ilki, "nasıl yaparım da senin için yapacağım hizmetlerin bedelini senden alırım?"..İkinci bacağında da "senden topladığım paraları nasıl harcayacağım?" meselesi var. Şu anda bizim parlamentomuzun da dünya parlamentolarının da en önemli meselelerinden biri budur. Bütçeler yılda bir kere yapılır ve hükümet parlamento'ya "ben sizden şu kriterlerle vergi topluyorum, vatandaşların temsilcileri olarak sizler buna evet diyormusunuz, ikincisi, bu vergileri şuralara harcayacağım, buna da evet diyormusunuz?" diye sorar.

Halkın katılımı meselesine gelirse, bugünlerde demokrasilerde başka bir şey tartışılıyor, yetki ne kadar yerel yönetimlerde olacak, ne kadar merkezi idarede olacak. Bence, bunun ölçüsü, ülkelerdeki demokrasinin -daha çok demokrasi, daha az demokrasi diye kendi içinde bir kriteri olacaksa, - ölçüsünü belirleyecek.

Türkiye de çağı yakalamak istiyorsa, merkezi idarenin yerel yönetimlere devredeceği yetkilerini çoğaltması lazım. Bizde mahalli idarelerle ilgili egemen kanun, 1912 yılında çıkmış-

tır. Tabii o günden bugüne gelirken biraz modernleştirilmiş, biraz iyileştirilmiştir ama yine de il genel meclisi üyeliklerinin ve belediye meclislerinin fonksiyonları bu kanuna göre belirlenmektedir. Belki de Türkiye artık, bu belediye meclisinin yetkilerini bir yerel parla-

mento noktasına getirmek durumundadır. İngiltere'de, okullarda yapılacak tedrisatı bile yerel meclisler belirlemektedir. Elbette, bir milli eğitim kanunu vardır, ama yerel meclisler de hangi kitabın okunacağına karar verebilmektedirler.

Çöp vergisine gelince, tabii insanlar kullandıkları hizmetin parasını ödemelidirler. Bunun bir yolu genel vergidir, insanlar vergilerini öderler ve devletten güvenlik, alt yapı, eğitim, sağlık sorunlarının çözümünü beklerler. Bunun içinde özel hizmetler mahiyetinde bazı işler varsa, özel biçimde düzenlenmiş bir katılım modeline de ihtiyaç vardır. Çevrenin düzenli ve temiz olması için çöp vergisi verilmesi, atık su için para ödenmesi gibi...Halk bundan şikayet ediyor. Ama kendisinden toplanan para ile yapılan hizmeti karşılaştırdığında hizmet daha öncekinden iyi durumdaysa, belki daha fazla para vermeye de razı olur. Sıkıntısı verdiğinin karşılığını alamamak.

- İstanbul GSMH'nın önemli bir bölümünü üretmesine karşılık bütçeden çok düşük bir pay alıyor. Belediye başkanları ne kadar iyi planlar yaparlarsa yapsınlar önlerinde ➤

bir darboğaz var, çok fazla hizmet talep ediliyor, kaynaklar çok sınırlı. Örneğin, şu anda inşaatı süren metro projesinde kaynak sıkıntısı yüzünden problem yaşanıyor. Seçilirseniz, metro projesini nasıl tamamlayacaksınız?

- Şimdi burda iki şey var. Bir, mevcut bütçe ile ne yapılabilir? İstanbul'da bütün belediye hizmetleri ile ilgili bütçe 45-50 trilyon liradır. Bunun yüzde 70'i cari harcamalara gider, yatırım harcamalarına ancak yüzde 20 pay kalır. Bununla İstanbul'un sorunlarını çözmek mümkün değildir. O zaman cari harcamaları yüzde 30'lara çekmek, yatırımlara yüzde 50-60 ayırmak gerekir. Burdan çok hizmet çıkar. İkincisi, Merkezi İdarenin daha fazla kaynak transfer etmesidir. Büyük ulaşım artellerinin açılmasıyla ilgili olabilir, kültür ve sanat faaliyetleri ile ilgili olabilir. Ya da konut sorununun çözümü ile ilgili düzenlemeler olabilir. Ama bunlar da yetmediği zaman yabancı kaynağa da ihtiyaç duyulabilir. İstanbul gibi bir kentin su, kanalizasyon, çevre, tarihi ve kültürel değerlerin korunması gibi sorunlarını çözebilmesi için, Dünya'da yalnızca bu amaçla kurulmuş, bu tür projeleri finanse eden organizasyonlar var. Dünya Bankası, Avrupa İskan Fonu, Avrupa Yatırım Bankası UNIDO gibi. Mesele, bu projeleri, bu kuruluşların anladığı dilde hazır etme meselesidir. Türkiye'de benim gördüğüm en büyük eksiklik, benim şöyle bir

projem var, buna destek sağlayın dememektir. Oysa batı demokrasisinde para çok milimetrik şekilde harcanır. Hiç kimse, halkını tam anlamıyla tatmin edecek bir projeyi görmeden bir kuruluş para vermez. Biz bu organizasyonlardan yılda 1 milyar doların üzerinde para alabiliriz.

Metroya gelince, biz metroyu üçüncü köprü ile bir paket halinde İstanbul'un ulaşım sorununda bir çözüm olarak görüyoruz. Projeye bakmak lazım. En doğru hatta mıdır, değişiklik ya da ilave gerekir mi bakarız. Ama mutlaka toplu taşımacılığı geliştireceğiz. Hızlı tramvaya ilaveler yapılabilir. Kaynak bulunur ve inşaat en kısa sürede sona erer.

- Ulaşım kadar önemli bir başka sorun da hava kirliliği. İstanbul artık hava kirliliğinden yaşanılmaz hale geldi. Burdaki çözümünüz nedir?

- Burda çözüm kadar sorunun doğru tesbiti de önemlidir. İstanbul'un kullandığı kömür, Kemerburgaz'da çıkarılan ve neredeyse yüzde 80'i toz kükürt oranı yüksek son derece kalitesiz bir cinstir. Ama maalesef bu kömürü üretenler çeşitli oyunlarla İstanbul'a kaliteli kömür gelmesini engellemektedirler. Bu kalitesiz kömürü şehre sokmadığınız zaman sorunun neredeyse yarısı çözülür. Doğal gaz kullanımı yaygınlaştıktan, şehirdeki yeşili çoğalttıktan ve bazı teknik önlemleri yürürlüğe koyduktan sonra sorun çözümlenecektir.

- Friedman, dünya kentlerini (küreselleş-

miş sermayenin toplanması); (uluslararası pazarın kurulmasındaki rolü) ve (bölgesel üretimin planlanması) gibi ölçülerle kategorize ediyor. Bu ölçülere göre Avrupa'da Londra, Paris, Rotterdam, Frankfurt/Main ve Zürich 1.derecede, Brüksel, Viyana, Madrid ve Milano 2. derecede kent kabul ediliyor. Siz İstanbul'u hangi kategoride düşünüyorsunuz?

- Bu sayılan şehirler daha çok sektörel şehirlerdir. Hem iktisadi anlamda, hem coğrafi anlamda. İstanbul bunlara benzemez. Bir kere dünyanın en enteresan tarih hazinesine sahiptir. Özellikle tarihi yarımada denen bölümü bütünü ile korunması gereken bir yerdir. İstanbul'un bir başka özelliği, Boğaz'dır. Boğaz'ın çok estetik bir şekilde korunması lazım. Bunlara ek olarak İstanbul'un finans merkezi mahiyetinde bölgeleşmesi gereklidir. Buna da şehrin belli bir bölgesinin ayrılması lazım. Alt yapısını tanzim edebildiğiniz bölgelerden birini buna ayırmak gerek. Şu andaki görünüm itibariyle Levent-Maslak bölgesi bu amaca en uygun yer gibi görünüyor. Bu bölgeyi bu amaç için ayırırsanız, o zaman bu amaca uymayan hizmetlerin o bölgeden çıkarılması lazım. Gökdeleneleşmek kaçınılmazdır, dünyanın bütün büyük kentlerinde gökdelenler vardır. Ama bunu gelişigüzel yapmak bir üsluptur. Bugüne kadar İstanbul'da bu böyle yapılmıştır. Bu bölgenin nerede olması gerektiğine belediye karar verir, bunun icaplarını özel sektörle birlikte yerine getirir. Dördüncüsü, İstanbul'un parklara ihtiyacı vardır. Gülhane Parkı, 18 hektardır, Yıldız Parkı 40 hektar. Bunları

toplasanız, 58 hektar eder. İstanbul'un bugünkü konumuyla en az bir milyon metrekaare nefes alınacak yere ihtiyacı vardır. Bununla ilgili arsa üretimi nasıl yapılır, hangi bölgeler seçilir, eldeki imkanlar nasıl kullanılır, bunu İstanbul halkı ile tartışmak gerekir.

- Galiba İstanbullular'a bunun bir ihtiyaç olduğunu anlatmak ve ondan sonra fedakarlık istemek gerekiyor. Siz bunu İstanbullular'a anlatmayı düşünüyor musunuz?

- Evet. Bunu uygulayacak olana bir siyasal destekle birlikte bir demokratik destek verilmelidir. İdarenin önünde her zaman kısıtlamalar vardır. Bunu aşmak için halkın katılımı çok önemlidir. Eğer halkı arkanıza alabilirseniz, bazı tesislerin taşınması gerektiğinde bunu kendi kanuni imkanlarınızla da yapabilirsiniz. Bazen de yasal bir engel çıkabilir. Ama halkın demokratik tepkisi arkanızdaysa, bu sizi güçlü kılar. Biz, Türk ve müslüman bir toplumuz. Böyle bir toplumda mahalle esprisi çok önemlidir. Mahalle sakinlerinin mahalle ile ilgili kararlara katılmasını sağlamak çok doğru ve çok mümkün bir hadisedir. Netice itibariyle her gün plan yapılmaz. Ama, hiç olmazsa belirli alanlarda ben belediye başkanınız olarak burda şöyle bir şey düşünüyorum. Sizin ihtiyacınız bu mudur, değil midir? Eğer bu ise, ölçeğini belirlemekte bize yardımcı olur musunuz? denir. Bu tarzdaki yaklaşım hem hizmetin kalitesini artırır, hem doğru işin yapılmasını sağlar, hem de yapılan işe herkes sahip çıkar. Bu bakımdan artık yerel yönetimlerde küçük ve orta ölçekteki kararlara halkın doğru-

dan katılımını sağlamak gereklidir.

- İstanbul'un herhalde en büyük sorunu, haksız rantların oluşmasından kaynaklanıyor. Hazine arazilerine yasal olmayan yollardan el konuluyor, sonra bir seçim öncesi imar affıyla, tapu tahsisi ile bunlar yasalaşıyor ve oralarda büyük rantlar oluşuyor. Rant sahibi olanlar, bunun karşılığını oy olarak ödüyor. İstanbul'a eklenen bu bölgeler de politikacılarca oy deposu olarak algılanıyor. Bu ikilemden nasıl çıkılabilir?

- Eğer bir dönem sonra kazanmama- yı göze alırsan benc e epey mesafe alınabilir. Paris'teki Şanzelize bulvarı Napoleon zamanında Hausman diye bir adam tarafından yapılmış, Hausman daha sonraki seçimi kaybetmiş. Ama adı o günden bu güne yaşıyor. Eğer seçimi kazansaydı belki de yaşamazdı. Hemen bir dönemde bütün bu işlere hakim olmak mümkün olamayabilir. Ama ben

5 yılına bu kente geliyorum. Bu kente imzamı atacağım, hem parti olarak hem isim olarak. Belediye başkanı olursam bu imzayı doğru şekilde atmak istiyorum. Başka şekilde de atmak mümkündür. Park Otel de bir imzadır. Ben imzamı düzgün atacağım, haksız ve irrasyonel tasarrufta bulunanlara izin vermeyeceğim dersiniz, meselenin büyük bölümü hal- lölür. Bunun yanında buraya göçle gelenleri daha organize bir modelle karşılayacağım yaklaşımını da aynı anda devreye koyabilirseniz, epey mesafe alırsınız. Bana göre belediye başkanla-

rının siyasilik vasfı çok yüksek olmayacak ama bilimsel vasfı olacak. En önemlisi, çevresinde büyük rant elde etmek peşindeki insanlar bulunmayacak, bunlara fırsat tanımayacak. Büyük rant olmadığı zaman, çok sayıdaki insanlara küçük rantlar dağıtayım düşüncesinin peşinde olmayacak. Populist olmayacak. Eğer bütün bunları bir araya getirebiliyorsanız, İstanbul'da çok şey yapılabilir. Paris'te, Londra'da, yani yağmurun yılda 260 gün düştüğü şehirde de müteahhitler asfalt yapıyor, ama onların yaptığı yollarda ayağınız çamur olmuyor. Bizim yol yapımında uyguladığımız teknik şart-

name ile Londra ya da Paris belediyesinin uyguladığı aşağı yukarı aynıdır. Fiyatlar üç aşağı beş yukarı birbirine benzer. Ama burdan elde ettiğimiz hasılat onların elde ettiği ile aynı değildir.

- O halde, seçilirseniz, İstanbul'un tarihi ve kültürel mirası korunacak, ama İstanbul aynı zamanda modern, insanların rahat yaşayacağı bir metropol olacak denilebilir..

- Evet. Çünkü İstanbul'un tarihi git- tiği zaman bir daha yerine gelmeyecek bir tarih. New York'da en eskisi 200 yıllık olan bir binayı yıktığımız zaman onun yerine yenisini koymak bir şey değil. Ama bin yıllık bir tarih nasıl dokunulur? Tarih ve kültür çok önemlidir, bizim en büyük zenginliğimizdir. Tarihimizi ve kültürümüzü korumak bence, hem aydın sorumluluğumuzdur, hem de bu ülke vatandaşları olma sorumluluğudur. ➤

RP Büyükşehir Belediye Başkanı adayı Erdoğan:

"İstanbul stres değil huzur kenti olacak"

- İstanbul'un nüfusunun önümüzdeki 20 yılda 20 milyona ulaşacağı tahmin ediliyor. Siz, seçilirseniz, dünya ölçeğinde bile çok kalabalık olan bu kentte geleceğin 20 milyonluk nüfusu için nasıl bir hazırlık yapacaksınız? Ya da projeleriniz daha çok bugünün İstanbul'u ile mi ilgili?

- Bir siyasi düşünce hedeflerini acil ve makro olarak ayırmak zorundadır. Bugüne kadar gelen yönetimlerin ortaya koyduğu yaklaşımlar hep bugüne dönüktür. Bugüne kadar İstanbul'da ne yapıldıysa halkın arkasında kalmıştır. Devletin arkada kalıp, halkın önde gittiği bir yapıda geleceği rahatlatılabilmek mümkün değildir. Bir müdahale gerekiyor, bu müdahale, devletin öne geçip, halkın arkadan huzur ve mutlulukla gelmesini sağlamaktır. Bizim acil çözümümüz bu noktada olacaktır. Tabii bu, mevcudu dondurmak ve kalan imkanları 21'nci asra taşımak olayıdır. İstanbul'un merkezi artık kilitlenmiştir, bitmiştir. Buradaki yapıyı ıslah etmek gerekli-

dir. Bu ıslah bir master plan içinde yapılmalıdır. İstanbul'u bir uçtan bir uca (Gebze'den Çerkezköy'e) boş alanlarıyla birlikte biran önce bir nazım plana kavuşturmak lazımdır. Biliyorsunuz hala İstanbul'un bir nazım planı yoktur. Bir kaç kere denenmiş ama yapılamamıştır. Bunun neden yapılamadığını gerek İstanbullular, gerekse TÜSİAD gibi ciddi kuruluşlar çok iyi bilmektedirler. Bu belli mahfillere rant sağlamaktan öte hiç bir şey değildir. İstanbul'u bir stres kent olmaktan çıkarıp bir huzur kenti yapmak için olayı makro ve mikro hedefler olarak tesbit etmek gerekiyor. Bizim makro hedeflerimiz 21'nci asrı kapsıyor. Mikro hedeflerimiz ise acil çözümlerimiz. İstanbul'un sorunlarına baktığımız zaman, ilk sorunun manevi sorun olduğunu görüyoruz. Rüşvet, yolsuzluk, suistimal almış yürümüş. Nerdeyse öyle bir hale gelmiş ki, rüşvet almasını bilen memurla, verebilen vatandaş halkımız arasında zeki, becerikli, işbitiren olarak tarif ediliyor. Bunu kesinlikle ayıklamayı

vaadediyoruz.

İkinci önemli sorun malum. Göç.. Bu sorun belediyenin çözebileceği bir sorun değil, merkezi yönetime görev düşüyor. Doğu'da ve Güneydoğu'da yatırımlar durmuş, insanlar maişet endişesinde, ayrıca güvenlik sorunu var. Her an ölümle başbaşa olan vatandaş güvenli bir yer aramak zorunda. Sosyal hizmetler bitmiş, hastane yok, sağlık ocağı yok. Bunları merkezi hükümetin çözmesi lazım. Bizim hedefimiz, İstanbul'u aldıktan sonra merkezi yönetimi de alarak, birlikte bu sorunu çözmek. Bu noktadaki kararlılığımız geçmişten beri sürüyor. Mutlaka o bölgelere yatırım yapacağız ve o bölgeleri batıya gelmiş insanlar için yeniden cazip kılacağız. İstanbul niye bu kadar kalabalık?.. Sanayi ve ticaret merkezi olduğu için. Bunu yaygınlaştırmamız şart. Bunun dışında geleni de insanca imkanlara kavuşturmak lazım. Burdaki çözümümüz uydu kentlerdir. Beş yıllık bir plan içinde uydu kentleri oluşturacağız. Bunun için metronun yaygınlaştırıl-

ması, deniz ulaşımının yaygınlaşması, lastikli kara taşımacılığına yeni bir boyut getirilmesi şart...

- İstanbul'u cazip kılan, biraz da her şeyi yapabilme özgürlüğü, yani kontrolsüzlüğü değil mi? Siz yöresine yatırım da yapsanız, insanlara belli koşullarda bir iş ve ömür boyu nerdeyse sabit bir ücret vaadediyorsunuz. Oysa buraya gelip hazine arazisi üzerinde bir gecekondu edinen kişi, belli bir süre sonra siyasi nedenlerle yasal statü kazandığında elindeki mülkü, sülalesinin bir ömür boyu çalışıp edinemeyeceği bir karşılıkla satabiliyor.. Yani göçü durdurmak kolay olmayabilir..

- Bu endişenize katılıyorum. Gerçekten baraj dolmak üzere. Basınç müthiş arttı. Siz bu basınç karşısında baraj kapaklarını açmazsanız, devletiyle, vatandaşıyla hep birlikte bunun altında kalabiliriz. Burda merkezi yönetimin acilen tavrını belirlemesi gerekiyor. Bu tehlike, Ankara ve İzmir için de var.

-Merkezi idare sorunu nasıl çözecek? Gelen vatandaşın önü kolluk kuvvetiyle mi kesilecek?

- Onu da yapamazsınız. İstanbul'da zamana zaman asker de polis de gidiyor, ama direnci görünce geri dönüyor. Bizim iddiamız şu; merkezi yönetim bu soruna çözüm oluşturmadığı sürece bunu İstanbul'dan çözmek mümkün değil. Ben ancak şunu yapabilirim, toplu konut alanları meydana getirebilirim, açık alanlar için tip projeler üretebilirim ve çirkin yapılaşmanın önüne geçebilirim.

- Bunu yapmak soruna teslim olmak anlamına gelmez mi? Gelmesini önleyemiyorum, bari geleni in-

sanca yaşatayım...

- Kim bu soruna teslim olmam derse yanılıyor zaten. Mecbursunuz.

- Madem ki gelmiş, yolunu yapayım, bedava su vereyim, elektrik götüreyim demek göçü iyice hızlandırmaz mı?

-Bizim burdaki hedefimiz, gecekondulaşmayı dondurmak, yıkmak değil. Toplu konut alanlarını hızla planlayıp hizmete açmak. Burada gerek belediye tüm imkanlarını seferber edecek, gerekse dürüst kooperatiflerle işbirliği yapılacak. Bir bölgeye kimse gidip yerleşmeden siz alt yapısını oluşturup kontrol altına alırsanız, sonradan da sizin müdahale hakkınız doğar.

- Sorun sadece çirkin yapılaşma değil. İstanbul'un son kalan yeşil alanları da gecekondu kurban ediliyor. Ağaçlar kesildiğinde erozyon tehdidi artıyor, hava kirliliği yoğunlaşıyor.

- Ağaç kesilmesine kesinlikle izin vermeyiz. Yeşili korumak bizim için çok önemli. Fatih'in bir sözü var, bir ağaç kesenin boynunu vururum diyor. Tabii, kimsenin boynunu vuramayız ama, bir ağaç kesene bile müsamaha etmeyiz. Acil çözümlerimizin içinde bu betonlaşmaya rağmen nasıl ağaçlandırma yaparız, nasıl yeni yeşil alanlar yaratarız konusu da var. Belki gecekondu kurbanı rızaya dayanmak suretiyle toplu konut alanlarına kaydırmalar yapacağız ve ortaya çıkan yerleri yeşil alana dönüştüreceğiz.

Bu konuda araştırmalar yaptık, vatan-daş iyi hazırlanmış modern bir bina içersinde bana gecekondumdan iyi imkanlar verilirse niye gitmeyeyim diyor. Üstelik bunlar tapusu verilmiş gecekondular.

- Son yılların en çok kullanılan sözcüklerinden biri küreselleşme. Bütün dünyanın tek pazara dönüş-tüğü yeni düzende, metropoller arası ilişkiler, ülkelerarası ilişkilerin önüne geçiyor deniliyor. İstanbul'u bu bağlamda nasıl konumluyorsunuz? Londra, New York, Tokyo gibi bir dünya kenti mi İstanbul, yoksa Türkiye'nin içine bakan bir büyük şehir mi?

- Biz İstanbul'a baktığımızda bir dünya kenti görüyoruz. Herşeyden önce dünyanın takdirini kazanmış bir şehir değil, peygamberimizin de methiyesini almış bir kenttir. Ama artık bu methiyeyi haketmiyor. Ona öncelikle tarihi ve kültürel dokusunu yeniden kazandırmak gerekiyor. Bir kere aslına ve geleneklerine uygun olarak bir müslüman şehri kimliğini kazanmalı. Beton yığınlarının silüetini bozduğu bir şehir olmaktan çıkarılmalı. Bu gökdelenler, sadece silüeti bozmakla kalmıyor, havayı da kirletiyor.

Bize gökdelen müsaadesi için gelenlere merkezde bu müsaadeyi vermeyiz ama çevrede olursa bu değişir. Ayrıca şu anda İstanbul'da tarihimizi gizleyen yapılar var, bunları da rızaya dayalı bir istimlak anlayışıyla ortaya çıkaracağız.

- Burda tarih derken ➤

sadece Osmanlı döneminden mi söz ediyorsunuz? Bizans döneminden kalan tarihi yapılar da koruma altına alınacak mı?

- Biz yerin üstündekileri koruyalım diye düşünüyoruz. Yeraltındakilerle uğraşmak çok masraflı olabilir.

- Dünya kenti olmayı, sadece tarihi mirasın korunması yaklaşımı açıklamıyor..

-Değil tabii. İstanbul bir ticari merkez olarak bir cazibe merkezidir. Ama bu cazibesini koruyor mu kaybediyor mu? Son yıllarda kaybettiği görülüyor. Ona yeniden bu cazibenin kazandırılması lazım. Seçimleri kazandığımızda bütün işadamlarımızla, odalarla, derneklerle, ilgili olan herkesle bu konuyu oturup konuşmayı düşünüyoruz. Belediye olarak bu konuda çalışma yapacak herkesin bir numaralı yardımcısı biz olacağız. Bu işle ilgili organizasyonlara da gireceğiz. Şu anda dünya birbirine kesinlikle muhtaç. Böyle bir dönemde İstanbul'un arkasında büyük bir güç var. Bu da 1,5 milyar nüfuslu İslam alemi. Bu alemin sahip olduğu kapital imkânını İstanbul'da değerlendirmek gerekiyor. Bu kapital şimdi İsviçre'de, Londra'da, Tokyo'da... Bu konuyla ilgili mega projelerimiz var. Kıtaların kesiştiği nokta olan İstanbul daha fazla önem kazanacak. İstanbul'un bir başka özelliği de Karadeniz, Akdeniz ve Balkanlar'ın merkezi olması. Bunu da dünyaya daha duyarlı hale getirme gayreti içinde olacağız. İstanbul'un turizm potansiyelini de bir nefret merkezi değil, bir cazibe merkezi olarak ortaya koymak lazım. Ama açıkça söyleyeyim, Laleli, Beyazıt ve Beyoğlu'nda olduğu gibi ahlaksız turizm de-

ğil. Romanya'nın, Rusya'nın karıştığı beyaz kadın ticareti yapılan bir yer olmasına asla izin vermeyiz.

- Bunlar hep denetimsizlikten doğan sorunlar. Aynı denimsizlik şu anda İstanbul'un her yerindeki usulsüz katlar ve yapıları da kapsıyor...Siz

konuşmanızın başından beri merkezi idareye büyük prim verdiniz. Ama merkezi idare Türkiye'nin sorunları ile uğraşırken, İstanbul'un sorunlarını çözmeye yetişemiyor...O halde bütün bu sorunlar çözümsüz kalmaya mahkum mu?

- Ben mevcut yapı içinde merkezi idareden söz ediyorum. Yoksa bizim anlayışımız kesinlikle yerinden yerel yönetimi savunur.

- Bu yerinden yönetim anlayışı nasıl bir anlayış, vatandaşın da bu yönetimin iç inde yeri var mı? Hizmetlerin finansmanına ya da kararına vatandaş da katılmalı mı?

- Bizim bu konuda pratik deneylerimiz var. Belediyelerimizin olduğu bölgelerde biz bunu zaten uyguluyoruz. Bu hukuki bir şey değil. Halk meclislerimiz var. Belediye başkanları, yanına müdürlerini, yöneticilerini alıp, önceden ilan edilmiş bir günde bir mahalleye gidip toplantı düzenler, faaliyetlerini anlatır, şikayet dinler. Bu toplantılar, yönetimde olanların üzerinde işini düzenli yapmak, gerektiği biçimde yapmak konusunda bir baskı oluşturur. Ama biz, aslında yerel parlamentolar oluşmasından yanayız. Belediye meclisleri birer yerel

parlamento olsun diyoruz. Vatandaş vergisinin nereye gittiğini görsün. Biz de böylece katılımcı demokrasi denilen yerel yönetim örneğini ortaya koyalım..

- Yerinden merkezi yönetim değil....

- Hayır, yerinden yerel yönetim. Bu sadece belediye değil. Özel

idarenin kalkması, belediye ile bütünleşmesi lazım. Eğitim, sağlık gibi hizmetlerin kesinlikle yerel yönetimlere bağlı olması lazım.

İstanbul'un vergilerinin büyük ekseriyetle İstanbul'da kalması, cüzi bir kısmının merkezi yönetime aktarılması lazım. İstanbul'dan elde edilecek kaynak, İstanbul'u bütün dünya için bir cazibe merkezi yapmaya yeter. Bunu söylerken, tabii üniter yapı içinde bir özerk yerel yönetimden söz ediyoruz. Stratejik konular elbette merkezi yönetimde kalmalı.

- İstanbul böyle güçlü, kendini yöneten bir konuma gelirse, bir süre sonra burda yaşayanlar bizim Anadolu'ya ne ihtiyacımız var demez mi? Bunun örnekleri İtalya'da, Fransa'da İspanya'da görüldü...

-Kesinlikle biz 780 bin kilometrekarelik alanımız içinde üniter yapımızı muhafaza etmeliyiz. Bölünmeye tahammülümüz yok. Biz zaten 4 milyon metrekareden küçüle küçüle buraya geldik.

- Hava kirliliğinden söz etmedik. Bu konudaki çözümünüz nedir?

- Uzmanların bu konudaki kanaatleri net. Kükürt oranı yüksek kömür yakılması, trafik, sorunu bugünkü

boyutlarına getiriyor. Burda da maalesef çıkar hep önde. İstanbul'a kalitesi yüksek kömür gelmesi engelleniyor. Hava kirliliği konusunda doğalgaz ilk çözüm. Ama bir taraftan çözüm gibi görünürken, bir taraftan da boynumuzda bir ilmek gibi görüyorum ben. Çün-

kü kendimizi tamamen Rusya'ya bağlamışız. Rusya yarın doğalgaz vermezse ne olacak, fiyatını artırırsa ne olacak? Merkezi idarenin duruma el koyması, alternatifler üretmesi lazım. Ya da kükürtü az, kalorisi yüksek kömüre dönmek lazım. Ayrıca bacalara filtre, kurşunsuz benzin gibi çözümler var. Gökdelenleri engellemek ve yeşil alanları arttırmak da yine bu sorunun çözümleri arasında sayılabilir.

- Bütün bu projelerin kaynağı nerden bulunacak? Cari harcamaların kısılması, harcama kalemlerinin yeniden düzenlenmesi, bütün bu sorunların çözümüne yeter mi? Yoksa dış kaynaklara başvuracak mısınız?

- Cari harcamalardan israfı kaldıracamız ve gelmesi gerektiği halde gelmeyen kaynakları getireceğiz. İstihdamda da verimliliği esas alacağız. Bir hizmeti yaparken, ben bu hizmeti personelime yaptırırsam mı daha ucuz olur, dışarı yaptırırsam mı? Buna bakacağız. İhalelerden mafyayı kaldırdığımız anda birçok hizmet zaten kendiliğinden ucuzlayacak..

-O halde dış kaynak yok ama özelleştirme var diyorsunuz..

- Dış kaynaklar bizim en son müra-

caat edeceğimiz kapılar. Şu anda birinci derecede kendi özkaynaklarımıza güveniyoruz ve çok ciddi şekilde özkaynaklarımız olduğunu iddia ediyoruz. Biz bu ara su zammını protesto kampanyası yapık, 150 bin imza topladık, Sayın Sözen'e götürdük. Sayın Sözen,

bu zammı yapmaya mecbur olduğunu söyledi. Şu anda İSKİ'nin alt yapısının acil olarak ele alınması için 1 trilyon lira gerektiğini, hükümetten bunun sağlanamadığını bildirdi. Dünya Bankası'ndan para almışlar, ama banka krediyi verirken su zammını şart koşmuş. Belediye de bu yılın enflasyonu ile gelecek yılın enflasyonunu hesaplayarak % 170 zam kararı almış. Oysa belediyenin şu anda kendi raporlarına göre, 3 trilyon alacağı var. Bunun yarısını tahsil etmiş olsa, Dünya Bankası'nın önüne gitmek zorunda kalmayacak. Üstelik şu anda, İstanbul'un su şebekesinden kayıp 165 milyon metreküp. Bunu bu zamlı fiyattan hesapladığınız zaman 5 trilyon lira yapıyor. Yani kaynak aramaya gerek yok. Kaynak burda duruyor.

- Projeleriniz arasında kadınlar için özel otobüsler var mı?

- İstenirse neden olmasın? Kadınlara sorarız, öğrencilere sorarız, özel otobüs ister misiniz ? diye. İsterlerse düşünüyoruz. Ama biz otobüs olayını farklı düşünüyoruz. Otobüs ulaşımını tümüyle özelleştirebiliriz. Şu anda İETT'nin otobüslerden zararı 3 trilyon lira. Oysa halk otobüslerine bakarsanız onlar pekala kârlı çalışıyor. Biraz

önce onlarla görüştük. Projeleri ile geldiler.

- Ama onlar da o kadar kalitesiz ve kötü durumda ki, yolcuların can güvenliği tehlikede olabilir..

- Belediye otobüsleri daha temiz mi zannediyorsunuz? Kalite için belli normlar getirirsiniz uyarlar. Adam kendi malını daha iyi korur. Minibüs olayına da bir çözüm bulalım diyoruz. İstanbul'da maalesef kötü bir minibüs kültürü de oluştu. Biz seçilsek, onlarla da oturup konuşacağız. Ne gibi fedakarlık yapılması gerekirse, birlikte onu yapalım.

- Lokantaların içki ruhsatlarını geri alacak mısınız?

-Lokantalar ve benzerleri için hazırlanmış teftiş dosyalarında ne isteniyorsa, biz onları arayacağız.

- Dünya kenti olmanın gerekleri bazen çok küçük detaylarda da kendini dayatıyor. Dünyanın her tarafından gelen her tip insana hizmet vermek zorundasınız.

- Bakın bu konuda içiniz rahat olsun. Bir insan mesela Tokyo'ya gittiğinde Japonya'nın geleneğine göre neğine uyuyor, Almanya'ya gittiği zaman Almanya'nın geleneğine uyuyor. Tokyo'da öyle otel odaları var ki, kırıdayacak yer kalmıyor insana ama çaresiz kabul ediyorsunuz. Dünya kenti olmak demek, kendi kültürünüzü, kendi geleneğinizi, göreneğinizi terk etmek demek değildir. Bir batılı buraya geldiği zaman halkı İslam olan bir ülkeye geldiğini anlamalı. Ben de Almanya'ya gittiğim zaman halkı hristiyan olan bir ülkeye gittiğimi anlamalıyım. Bundan gocunmamak lazım. Bu o ülkenin insanlarına olan saygıdır.

YAPILAŞMA:	ANAP İstanbul'un bir master nazım plana ihtiyacı var. Hemen böyle bir çalışmaya girilecek ve bir yandan da 21'nci yüzyıl İstanbul'unun alt yapısı hazırlanacak.	RP Nazım planla Gebze'den Çerkezköy'e kadar şehir düzenlenecek. Çirkin yapılaşmayı önlemek için uydu kentler ve açık alanlarda tip projeler geliştirilecek.
YEŞİL ALANLAR	Mevcut yeşil korunacak, yeni yeşil alanlar üretilecek. İstanbul'da kişi başına düşen yeşil alan oranı 0,67 metrekareden dünya standardı olan 7,2 metreye çıkarılacak.	Bir tek ağaç kesilmesine bile müsamaha edilmeyecek. Çeşitli yörelerde gecekondularda yaşayanlar kendi rızalarıyla toplu konut alanlarına taşınacak ve yeni yeşil alan yaratılacak.
GÖÇ	Merkezi yönetimin bir metropol politikası oluşturmaması ve 7-8 tane uluslararası standartta, 20 kadar da ulusal standartta metropol oluşturarak İstanbul'a göçün önünü kesmek gerek. Gelene insanca koşullar sağlanacak.	Merkezi yönetim doğu ve güneydoğuya yatırım yapmalı, can güvenliği ve sosyal hizmet götürmeli. Ayrıca İstanbul dışında da cazibe merkezleri yaratılmalı. Gelene insanca koşullar sağlanacak.
GÖKDELENLER	Şehrin bir bölümü iş merkezi olarak ayrılacak, gökdelenler bu bölgeye yapılacak. Bu amaca hizmet etmeyen yapılar ayıklanacak.	Şehir merkezinde asla gökdelen yapımına izin verilmeyecek. Şehrin ticari yaşamının canlanması için ilgililerle görüşme yapılacak.
ULAŞIM	Metro ve üçüncü köprü şart. Metronun güzergahı geliştirilebilir. Toplu taşımacılık projeleri gündeme gelecek.	Metroya yeni hatlar eklenecek, deniz taşımacılığına önem verilecek, şehir otobüsleri özelleştirilecek.
KATILIM	Belediye meclisleri yerel parlamentoya dönüştürülmeli. Vatandaş aldığı hizmetin hem kararına, hem giderine katılmalı.	İl özel idareleri kalkmalı, belediye meclisleri yerel parlamento gibi çalışmalı. Vatandaş, yöneticisini denetlemeli.
KAYNAKLAR	İsraf, yolsuzluk, rüşvet ve suistimal biterse, İstanbul'da çok şey yapılabilir. Merkezi otorite daha fazla kaynak transfer etmeli. Önemli sosyal projelerde dış kaynaklara başvurulabilir.	Cari harcamalarda tasarruf ve tahsilatın iyi yapılmasıyla, verimliliğin esas alınmasıyla mevcut kaynaklar İstanbul'un sorunlarını çözer. Dış kaynak en uzak ihtimaldir.
TARİHİ VE KÜLTÜREL MİRAS	Tarihi ve kültürel değerler en iyi biçimde korunacak. İstanbul'da bin yıllık bir tarih hazinesi var. Bu yok edilirse birdaha yerine gelmez.	Osmanlı'dan kalan tarihi değerler korunacak ve gizlenmiş olanları ortaya çıkacak. Yeraltında kalan Bizans eserleri için koruma yok.
İSTANBUL KİMLİĞİ	İstanbul her türlü alt yapısı, fiziki ve ekonomik özellikleriyle önemli bir dünya kentidir. Yönetimler bir daha seçilmemeyi de göze alarak bu şehrin geleceğine hizmet etmelidirler.	İstanbul bir dünya kenti, ancak müslüman kimliğini mutlaka taşımalı. İstanbul'a gelen bir batılı, halkı İslam olan bir ülkede olduğunu ilk bakışta anlamalı. □

Yer ve duvar
seramikleri,
banyo
takımları
**SEREL'se
seçin!**

Serel'de kalite, estetikle buluşur.

Güzellik konforla kucaklaşır...

Seramik dünyasının

en son yenilikleri,

Serel'in yer ve duvar

seramikleriyle, banyo

takımlarıyla, banyolara,

mutfaklara ulaşır...Serel'li

banyolar, mutfaklar,

alışılmışın sınırlarını

aşan, Serel'in

özgün çizgilerini

yansıtan özel bir dünyadır...

Seramik SEREL'se seçilir...

SEREL®

"Banyonuzdaki Güzeli"

GENEL DAĞITIM: **ELMOR** TESİSAT MALZEMESİ TİCARET A.Ş.

MERKEZ: Kemeralı Cad. Ümmehan 71/2 Karaköy-İSTANBUL Tel: (212) 251 70 06 (6 Hat) Faks: (212) 249 90 91

BÖLGE TEMSİLCİLİKLERİ ANKARA Tel: (312) 428 01 18 (2 Hat) Faks: (312) 428 01 19 İZMİR Tel: (232) 433 91 95 (2 Hat) Faks: (232) 458 33 33 ADANA Tel: (322) 352 53 55 / 56 Faks: (322) 351 85 57

SAMSUN Tel: (362) 233 97 57 - 234 01 89 Faks: (362) 234 01 89 BURSA Tel: (224) 223 43 61 - 220 79 72 Faks: (224) 220 24 52 ANTALYA Tel: (242) 242 27 15 - 242 77 15 Faks: (242) 242 77 15

ELMOR A.Ş. bir ELGİNKAN TOPLULUĞU kuruluşudur.

İSTANBUL 2000

Fikret Toksöz

İstanbul kurtulur mu?

İstanbul'da günlük yaşamda karşılaşılan güçlükler, ister istemez "İstanbul kurtulur mu?" sorusunu akla getiriyor. Bu soru, yalnızca kronik kötümser çevrelerin söylemini değil giderek yaygınlaşan bir yılgınlığı anlatır hale geliyor. Ulaşımdan içme suyuna, konuttan çevreye, sağlıktan eğitime, kültürden spora, rekreasyondan eğlence ve dinlenceye kadar pek çok alanda göstergeler iç açıcı değildir.

Günlük yaşamı gün geçtikçe zorlaştıran bu kötüye gidiş yanında, İstanbul son yıllarda kamu yatırımlarından ve kamu eliyle dağıtılan hizmetlerden de yeteri kadar pay alamamaktadır. Örneğin doktor ve hastane yatağı başına düşen nüfus açısından Türkiye ortalamasının çok gerisindedir. İlkokul, ortaokul ve liselerde derslik ve öğret-

men başına düşen öğrenci sayısı açısından da durum sağlıktan farklı değildir.

İstanbul'da durumu kritik- leştiren öğelerin başında nüfus artışı gelmektedir. İstanbul nüfusuna ilişkin gelişmeler aşağıdaki tablolarda gösterilmektedir.

Tablo 1'de verilen rakamlar İstanbul'un bugünkü sınırları içindeki nüfusa ilişkindir. Oysaki İstanbul'a kabaca bir bakış bile bu sınırın Batı'da Gebze'ye, Doğu'da Çorlu'ya eriştiğini göstermektedir. Ayrıca İstanbul'un öngörüler ötesinde de bir gelişme gösterdiği bilinmektedir. Bu iki öge de göz önüne alınırsa sorunlarına çözüm bulmak zorunda olduğumuz

daha büyük bir insan topluluğu ile karşı karşıya olduğumuz açıktır.

Göç sorunu ve bunun yarattığı baskıları göstermesi ba-

Tablo 1

Türkiye ve İstanbul Nüfusu ve Gelişmesi (1945-2010)

Yıllar	İstanbul Nüfusu	Türkiye Nüfusu	İstanbul nüfusunun Türkiye nüfusu içindeki yeri (%)
1945	1.078.399	18.790.174	5.70
1950	1.166.477	20.947.188	5.50
1955	1.533.822	24.064.763	6.30
1960	1.882.092	27.754.820	6.70
1965	2.293.823	31.391.421	7.30
1970	3.019.032	35.605.176	8.40
1975	3.904.588	40.347.719	9.60
1980	4.741.890	44.736.957	10.50
1985	5.842.985	50.664.458	11.50
1990	7.309.190	56.473.035	12.90
1995	9.131.455	65.045.162	14.00
2000	11.399.872	73.620.709	15.40
2005	14.231.805	83.326.856	17.00
2010	17.767.241	94.312.661	18.80

kımından nüfusun doğum yerlerine göre dağılımına bakmak gerekmektedir.

Tablo 2'de de görüleceği gibi İstanbul'da İstanbullular azalmaktadır. İstanbul'a olan bu büyük göçün getirdiği alt yapı sorunları yanında, ortaya çıkan kentle entegrasyon ve kültür sorunlarını da düşünmemiz gerekiyor. Belki de bu entegrasyon ve kültür sorunları mevcut laik toplum düzenini tehlikeye düşürmesi açısından birinci tip sorunlardan daha da fazla önem taşımaktadır.

Bu hızlı nüfus artışı ve göç yanında, nüfusun yapısı da önemli bir sorun olarak karşımıza çıkıyor. Ortalama yaş 24'tür. Başka bir deyimle nüfusun yarısı 24 yaşın altındadır. Bu durumda başta eğitim olmak üzere pek çok sorunda karşılaşılan dar boğazlar daha da içinden çıkılmaz hale gelmektedir.

Yukarıda kısaca değinilen güçlükler karşısında İstanbul'un durumu gerçekten umutsuz bir noktada mıdır?

Tablo 2

Nüfusun Doğum Yerlerine Göre Dağılımı

	1975	1980	1985	1990
İl nüfusu	3.904.588	4.741.890	5.842.985	7.309.190
İstanbul'da doğanlar %	44.98	38.24	38.96	37.26
İstanbul dışında doğanlar %	55.02	61.76	61.04	62.74

Buna yanıt vermeden önce dünyadaki öteki metropollerin durumuna bakmak gerekir. Tablo 3'te dünyadaki belli başlı metropollerin arazi büyüklükleri, nüfusları, nüfus yoğunlukları ve kişi başına düşen yeşil alan büyüklükleri gösterilmiştir.

İstanbul yalnız yukarıda verilen göstergeler açısından değil, başka sosyal ve ekonomik yönlerden de pek çok üçüncü dünya metropolünden daha iyi durumdadır. Bombay, Kahire, Jakarta, Mexico City ya da Sao Paulo gibi kentlerde yaşanan kaosu henüz İstanbul'da yaşamıyoruz. Uluslararası ilgi odakları Kalküta, Karaçi veya Lima yanında İstanbul'dan söz etmemektedir. Dünya kamuoyunun gözünde İstanbul henüz "Hasta" değildir. İstanbul, tüm olumsuzluklara karşın kurtarılabilecek bir noktadadır. Ancak Türkiye'nin bugünkü yönetim sistemi içinde mevcut merkezîyetçi anlayışla İstanbul'un ne yaşanan sorunlarına çözüm bulunabilir, ne de beklenen rolü üstlenmesi sağlanabilir. Öyleyse, "nasıl bir yönetim?" sorusuna yanıt aramak gerekecektir. Bu soruya yanıt aramadan önce, İstanbul'un yeniden yapılanmasını zorunlu kılan nedenlere bakmamız gerekir. Bu nedenleri analiz ettiğimiz zaman İstanbul için gerekli yönetim biçiminin de çerçevesi çizilmiş olacaktır.

Yeni yönetim biçimini zorunlu kılan nedenler

Bundan yirmi-otuz yıl önce İstanbul'un yönetimini

Tablo 3

Kentler	Arazi (km)	Nüfus	Yoğunluk	Yeşil Alan (Kişi başına)
New York	898	7.230.000	8.154	14.40
Seul	605	10.628.000	17.555	8.30
Pekin	16.800	10.395.000	619	6.00
İSTANBUL	5.712	7.309.190	1.280	7.80
Jakarta	650	8.233.000	12.659	—
Moskova	1.074	8.967.000	8.349	18.00
Paris	105	2.155.000	20.521	11.60
Londra	1.579	6.200.000	3.927	25.50
Kahire	375	6.406.000	17.069	0.89
Sao Paulo	1.500	10.000.000	6.667	—
Sidney	12.407	3.472.700	250	—
Tokyo	2.183	11.888.000	5442	4.22

Kaynak: Tokyo: The Making a Metropolis, The Tokyo Metropolitan Government Mart 1993

tartışıyor olsaydık, Türkiye'nin iç dinamiklerine göre Batı deneyimini gözönüne alan bir modeli ortaya koymaya çalışırdık. Oysa bugün dünyanın yaşadığı hızlı değişim karşısında, artık dış dünyanın etkisi iç gelişmelerden önce ele alınmakta ve belirleyici olmaktadır. Bu nedenle konu İstanbul olunca, öncelikle dış etkenler üzerinde durmak gerekmektedir. Bu etkenleri şöyle sıralayabiliriz.

1. Küreselleşme

1980'lerin en belirgin özelliği sermayenin uluslararası nitelik kazanmasıdır. Sermaye, ulusal sınırları aşarak kolayca yer değiştirmekte ve bu alanda herhangi bir sınırlamayı kabul etmek istememektedir. Elektronik, haberleşme ve ulaşım konularında sağlanan gelişmeler sermayenin bu uluslararası niteliğini pekiştirmektedir. Sermaye dünya çapında akışkan bir hale gelince kendi kurallarını ve kurumlarını da yaratmaktadır. Bu durum ulusal sınırları ve ulusal devleti zorlamakta ve aşındırmaktadır. Artık günümüzde ulusal kalkınma modelleri yerine uluslararası entegrasyonun gerektirdiği sınır tanımayan bir kalkınma modeli yürürlükte.

Dünyada bu uluslararası entegrasyonu sağlayan uluslar dünyadaki pastadan daha yüksek pay almaktadır. Türkiye de 1980'lerin başından itibaren dünyadaki bu yeni yönelimi sezinlemiş ve bu yolda adımlar atmıştır. Bu süreç gittikçe hızlanmaktadır. Dolayısıyla ulusalcı ekonomik politika araçları devre dışı kalmakta, ekonomi daha çok uluslararası ekonomi dinamiklerinin yönlendirmesine girmektedir.

Bu durum, büyük kentlere ülkenin ekonomik politikalarının oluşturulmasında yeni görevler yüklemektedir. Kentler sürdürdükleri altyapı ve servis olanakları, sahip oldukları üretim kültürleri ile ekonominin dinamik öğeleridir. Ülke ekonomisinin canlandırılması ve yarışmacı bir dünyanın ekonomik etkinliklerinin çekilebilmesi, ulusal politikalardan çok, büyük kentlerin başarısına bağlı hale gelmektedir. Artık ülkeler uluslararası metropoller aracılığıyla yarışmaktadır. Kısaca, İstanbul uluslararası metropol olabildiği ölçüde Türkiye de gelişecek ve kalkınacaktır.

2. Sosyalist Blokun Çözülmesi

İstanbul, "1917 Ekim Devrimi" öncesi, Rotterdam'dan sonra dünyanın dördüncü büyük liman kentiydi. Sovyet rejiminin kurulmasından sonra yeni bir blokun oluşması o dönemde İstanbul'un önemini azalttı. Bu uzun süre devam etti. 1980'li yılların sonunda sosyalist düzenin çözülmesi ve bu düzen içindeki ülkelerin yeniden dünya ekonomisi ile bütünleşmeye çalışmaları İstanbul'un Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya açısından önemini artırmıştır. Öte yandan Tuna Nehri'nin Kuzey Denizi'ne kadar taşımacılığa açılması İstanbul'u önemli bir ilişkiler yumağının merkezi haline getirmiştir.

3. Yeni Demokrasi Anlayışı

Uluslararası entegrasyonun hızlanması ve bunun ortaya getirdiği yeni uluslararası kurumlar nasıl ki ulusal devleti adeta ekonomik kararlar mekanizması olmaktan çıkarmakta ise demokrasi de ulusal düzeyde sınırları belirlenebilecek bir olgu olmaktan öte bir anlam taşımaktadır. Demokrasi ve insan hakları konuları evrensel değerler olarak uluslararası arenada kabul görmektedir. Artık uluslararası entegrasyonu kabul eden bir ülkenin demokrasi için sınırlamalar getirmesi mümkün görülmemektedir. Demokrasi, geleneksel anlamda serbest seçimler, bağımsız yargı, özgür basın gibi kriterlerin ötesinde, bireyi her türlü güç odağına karşı koruyan bir düzeni ifade etmektedir. Başka bir deyişle, demokrasi iktidarın sınırlandırılabilmesidir. Bu anlamda, merkezi hükümete karşı bireyi ve azınlıkları korumak ve merkezi iktidarın gücünü sınırlamak, güçlü ve özerk yerel yönetimlerle mümkün olmaktadır.

Helsinki Bildirgesi ve Paris Şartı yanında Avrupa Konseyi üyeleri yerel yönetimlerin özerkliği konusunda da bir şartı onaylayarak yürürlüğe koymuşlardır. "Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı" Türkiye tarafından onaylanarak 1991 yılında yasa haline getirilmiştir. Şimdi Türkiye'den beklenen, bu uluslararası taahhüde uygun bir yerel yönetim reformunu yapmaktır.

Dünyada yaşanan bu hızlı değişimler yanında, Türkiye de kendi içinde önemli değişimlere sahne olmaktadır. Bu iç değişimler daha çok büyük kentlerde ve İstanbul

bul'da yaşanmaktadır. İstanbul'un mevcut sorunlarını çözmek, hızlı kentleşme ve iç göçün yarattığı kaosu önlemek ve halkın artan demokratik taleplerini karşılamak için de yeni bir yerel yönetim modelini ortaya koymanın zamanı gelmiş bulunmaktadır.

Nasıl bir İstanbul?

Yukarıdaki kısaca özetle, dünyada ve Türkiye'de yaşanan hızlı bir gelişim ve değişim karşısında nasıl bir İstanbul beklendiğinin ipuçları ortaya çıkmış bulunmaktadır. Buna göre geleceğin İstanbul'u bir dünya kenti olarak yaşam kalitesi yükseltilmiş, insanca yaşanan, demokratik ilkelerle etkin biçimde yönetilen bir kent olacaktır. Başka bir deyişle geleceğin İstanbul'unu yaratmak için üç temel hedef saptamak mümkündür. Bunlardan birincisi, İstanbul'un "Dünya Kenti" niteliğini kazanması, ikincisi "Yaşam kalitesi geliştirilmiş, insanca yaşanır bir kent olması", üçüncüsü de "Demokratik ve etkin bir yerel yönetim birimi" tarafından yönetilmesidir. Şimdi bunların ne anlama geldiğini sırasıyla görelim.

İstanbul'un "dünya kenti" olabilmesi şu koşullara bağlıdır:

- İstanbul'un uluslararası sermayenin toplandığı bir merkez olması,
- İstanbul sermayesinin küreselleşmesi,
- İstanbul'un Avrupa, Balkanlar, Ortadoğu ve Karadeniz Havzası metropollerini birleştiren bir merkez haline gelmesi,
- İstanbul'un uluslararası bir bilim, sanat ve kültür merkezi konumuna getirilmesi.

İstanbul'un insanca yaşanır bir kent haline getirilmesi ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi için yapılacakları ise şöyle özetlemek mümkündür:

- İstanbul'daki yapılaşma süreçlerini azman bir sanayi kentinden, boşluklu metropoliten bir yapıya geçişi sağlayacak yönde biçimlendirmek ve disiplin altına almak,
- Kentin büyümesinin sorunlarından, nüfusu metropoliten bölgede dengeli dağıtarak, kaçınmak,
- Kentiçi ulaşım ve haberleşmeyi, kentteki yaşamı kolaylaştıracak biçimde geliştirmek,

- Kentin tarihsel değerlerinin, kentin sürekli yeniden tanımlanan kimliği içinde yeni anlamlar kazanarak korunmasını sağlamak,

- Kentte çevresel değerlerin korunmasını, geliştirilmesini ve çevre standardının yükseltilmesini gerçekleştirmek,

- Kente göç eden nüfusu kentsel yaşam ile bütünleştirmek ve ikili kültürel yapı konusunda yalnızca toplumsal dinamiklerin çözümüne razı olmamak, deneysel de olsa, yeni arayışlara girmek.

Demokratik ve etkin bir İstanbul yönetimi yaratmaksa, yukarıda kısaca değinilen hedefleri gerçekleştirmek açısından önem kazanmaktadır. Ayrıca, çağdaş eğilimleri dikkate alan bir çözümü de yakalamak zorundayız... Böyle bir yapı nasıl oluşturulabilir sorusuna yanıt bulmak içinse mevcut sistemi değerlendirmekte yarar vardır.

Mevcut yapının değerlendirilmesi

Geleceğin İstanbul'u hem demokratik hem de etkin bir yönetim biçimiyle idare edilecektir. İstanbul'un yönetimi 1950'lerden beri tartışılmaktadır. İstanbul'da etkin bir yönetim sağlama amacıyla 1950-60 arasında Vilayetle Belediye yönetimi Valinin kişiliğinde birleştirilmiştir. Bu denemede il kaynaklarını da belediye hizmetlerinde kullanma düşüncesi bulunmaktadır. 1960 sonrasının demokratik ortamında ise belediye başkanının konumu tek dereceli seçimle güçlendirilmiş ve böylece etkinlik sağlama amacı güdülmüştür.

1970'li yıllarda İstanbul için özel bir metropol yönetim biçimi gündeme gelmiş, bu amaçla çeşitli yasa önerileri hazırlanmıştır. 1980'lerde ise İstanbul'un özellikle altyapı sorunlarını çözmek üzere metropol yönetim biçimi gündeme gelmiştir. Dolayısıyla bugünkü düzen 10 yıldır uygulanmaktadır. Metropol yönetim biçimi kent sorunlarını çözmede ileri bir adımdır. Ancak bu yeni yasa geniş ölçüde etkinliği ön plana alan, katılımı neredeyse yasaklayan bir sistemi yürürlüğe getirmiştir. 12 Eylül anlayışının bir yansıması olarak halkı yok sayan bir uygulamaya olanak sağlamıştır. Bu nedenle Park ➤

Oteli'nde olduğu gibi önemli tartışmalar yaratmıştır.

Mevcut Büyükşehir Yasası monolitik bir gelire dayanmaktadır. Büyükşehir etkinlikleri, kamu gelirinden pay almaya dayandırılmıştır ve yerel kaynakların geliştirilmesine olanak vermemektedir. Bunun başlıca nedeni, merkezi hükümetin dizginleri bırakmak istemeyişidir. Belediyelerin pek çok alanda özgür bırakılmış olmasına karşın, gelir bakımından merkezi hükümetin eline bakmaları Ankara'nın egemenliğini sürdürmeye devam etmiştir.

Yeni büyükşehir düzeniyle birlikte belediyelerin gelir kaynakları da değiştirilmiştir. Bu yeni kaynak düzenlemesi belediyelere özerklik tanıma yönünde değildir. Emlak Vergisi'ni belediyelere bırakmış, ancak vergi matrahının saptanmasını enflasyona ve reel fiyatlarla duyarlı bir sisteme bağlamadığı için kendisinden bekleneni verememiştir. Hatta bazı durumlarda verginin tarh ve tahsili belediyelerin aleyhine işlemiştir.

Bu arada belediye gelirlerinde yapılan önemli bir değişiklik de, belediyelerin elinden rantı paylaşma olanağı veren "Şerefiye" vergisinin kaldırılmasıdır. Böylece arsa spekülasyonu tamamen kontrolsüz kalmış ve Belediyeler üzerinde "idari vesayet" tüm sıklığı ile uygulanmaya devam etmiştir.

Mevcut Büyükşehir sistemi, etkinlik, gelirler ve katılım açılarından günümüzün gereksinimlerini karşılamaktan uzaktır. Bunun yanında İstanbul'u 2000'li yıllara taşıyacak mekanizmalara da sahip değildir.

İstanbul'da ilçe belediyeleri, İETT, İSKİ, Mülhak Bütçeler ve Büyükşehir Belediyesi'nin toplam bütçeleri 2 milyar dolar dolayındadır. Bütçe harcamalarına baktığımız zaman kabaca toplam bütçenin % 50'si cari harcamalara, % 32'si yatırım harcamalarına, geri kalan % 18 de transfer ve borç ödemelerine gitmektedir. İstanbul'da toplam belediye çalışanları 20 bin memur, 50 bin işçi olmak üzere 70 bini bulmaktadır.

İstanbul özel yönetimi

İstanbul için "dünya kenti" düşü kuruyorsak, bu düşü gerçekleştirecek bir yönetim yapısını da öngörmemiz

gerekecektir. Böyle bir dünya kenti, kendi ayakları üzerinde duran, merkezi hükümetle ilişkileri "özerk" yapıyı zedelemeyen, kendi kaynağını kendisi yaratan bir yapı üzerine kurulabilir. Bu nedenle lafi hiç dolandırmadan hedefi tam olarak ortaya koymak gerekir.

Önümüzdeki yirmi yıl içinde küreselleşmenin daha hızlanacağını, entegrasyonun ulusal devletleri ortadan kaldırır boyutlarda olacağını söylemek kehanet olmayacaktır. Böyle bir dünyada demokrasi dendiği zaman kastedilen daha ziyade yerel demokrasi olacaktır. Nitekim bunun ipuçları gözükmeye başlamıştır. İtalya'da "Kuzey İtalya Partisi"nin ortaya çıkışı, Bask bölgesine sağlanan ayrıcalıklar bunun ön işaretleridir.

İstanbul için de artık özel ve özerk bir demokratik yapının düşünülmesi zamanı gelmiştir. İstanbul'u bir ucu Gebze öteki ucu Çorlu'da biten bir coğrafya bölgesinde, meclisi halk tarafından tek dereceli olarak seçilen, ulusal savunma ile adalet hizmetleri ve dış ilişkiler dışında her türlü yetki ile donatılmış bir özerk yapıya kavuşturmak gereği ortadadır.

İstanbul Özel Yönetimi adıyla tanımlayabileceğimiz böyle bir yönetimin altında da küçük belediyeler ve belediyelerin baz olarak oturduğu mahalleleri örgütlemek düşünebilir. İstanbul Özel Yönetimi, başkanı, meclisi ve yürütme organıyla özerk bir yerel yönetim birimi olarak vergi koyabilecek, İstanbul'a ilişkin her türlü kararı alabilecektir. Bu yönetimin alt birimlerle ilişkileri demokratik ilkelere ve etkinliği gözetecek ölçeklere göre düzenlenecektir.

Son not

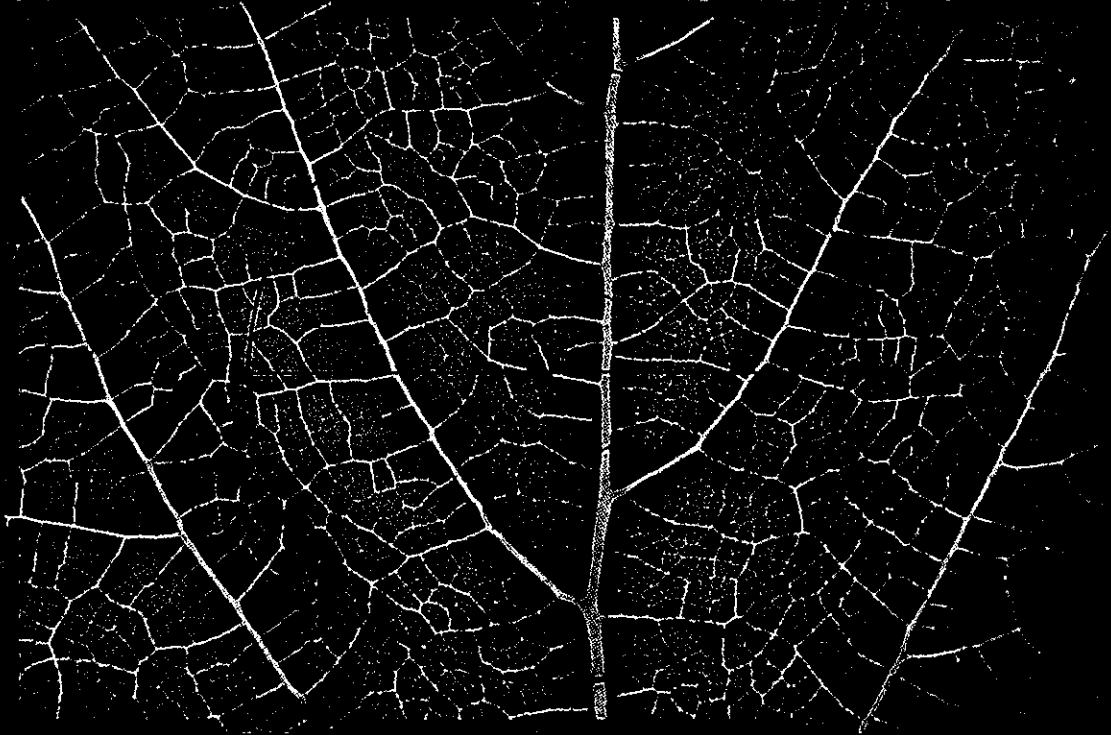
İstanbul Özel Yönetimi bugünkü yönetim kültürümüz açısından radikal gibi gözükebilir. Oysa, İstanbul üzerinde düşündükçe, İstanbul'u dünya ölçeğinde karar mekanizmaları içinde belirleyici bir konumda düşleyince bu yönetim modeli ne kadar da çocukça gözüküyor. Belki de bu bir İstanbul düşü değil, muhayyalesi dar bir kişinin sınırlarını zorlamasıdır, kimbilir?.. □

Fikret Toksöz

Marmara Belediyeler Birliği Genel Sekreteridir.

MÜKEMMELİN TEMELİ AYRINTILARDADIR

**Bugün, doğadaki
mükemmelliğin teknolojideki
örneğini ararsanız,
karşınıza her üründe bir
marka çıkar.**

"Vergi" etrafında çeşitleme

Adnan Tezel

Vergi, bir "algı"dır. Vergi bir "yazgı"dır. Vergi bir "bölüşüm"dür. Şehir insanları dilinde, vergi bir "apartman aidatı" gibidir. Masrafa katılalım ki, kalorifer yansın, asansör çalışsın, koridorlar temizlensin.

Amma velâkin, insanlar tamahkâr ve cimridir. Hem talepkârdır, hem de cebinde akrep vardır.

Sonucu, lafın başında vurgulayalım: Vergiye karşı bir "reaksiyon" vardır.

Meselenin derinine inince, sorun iki boyutludur. Birincisi bireysel, ikincisi toplumsal.

Birincisi, "vergi psikolojisi". Tek tek insanların vergiye karşı tutum ve davranışı. İkincisi, toplumun tavır olarak vergi karşısındaki yaklaşımı, bir anlamda "vergi sosyolojisi"

Her iki yaklaşım aynı yerde birleşiyor. Hem bir çok kamu hizmeti istiyoruz, hen de "pamuk eller ceplere" denilince, masrafa katılmakta ayağımız sürüyor.

Bu ikilemin sebebini araştırmak gerekiyor.

Vergiye "reaksiyon" karşısında, kamu otoritesinin de etkili bir tavrı olmalıdır. Diğer taraftan, "otorite" ile "birey ve toplum" arasında bir "dirsek teması" gereklidir. Otorite, toplum ve bireyden destek almalıdır.

Amerika Birleşik Devletleri, Al Capon isimli gangsteri, 1930'lu yıllarda "polis" kuralları ile değil, vergi kaçaklığı etiketi ile sınır dışı edebilmiştir. Burada, otorite ile kamuoyu bütünleşmiştir. Vergi teorisinde, vergiye karşı tavır incelenmiştir. Hatta, bu alanda bazı toplumsal eylemlere ve etkinliklere rastlanmıştır. 1950'li yıllarda, Fransa'da, Poujade isimli bir küçük kasaba kır-

tasiyecisi, vergiye karşı bir hareket başlatmıştır. Bu hareket siyasal boyutlar kazanmış, fakat sonunda akim kalmıştır.

Diğer tarafta, Amerika Birleşik Devletleri'nde, bireyler "Internal Revenue Service = IRS"den müthiş korkar ve çekinirler. Bu ürküntünün altında, kamusal uzlaşmanın getirdiği sorumluluk hissi vardır. Buna rağmen, vergi danışmanlarına ödenen gayet yüksek bedeller, sağlanan "vergi tasarrufları"nı haydi haydi karşılamaktadır.

Olayları ve örnekleri etrafta aramanın gereği yoktur. Türkiye'de de, asırlar boyunca, Devlet nizamı, kamu hizmeti ve hizmetlerin finansmanı sorunu yaşanmıştır. Bütün mesele, masrafların bölüşümü noktasındadır. Eşit ya da adil bir bölüşüm uzlaşması gerekmektedir. Burada da, maalesef, sorun, bireylerin masrafa katılmadaki "mızıklanmalarına" dayanmaktadır. Bazı grup ve sektörler, kendilerinin en ziyade korunması gerektiğini ileri sürmektedirler. Bu inanç ve iddiaların gerçek olması da olasıdır. Fakat, bir hakikat inkâr edilemez: bastırılan kazanmaktadır.

Devletin hikmeti, kamu hizmetidir. Kamu hizmetinin finansmanı da, hem bölüşülecek, hem de bölüşüme katılanlar arasında, yapılan katkının gerekli olduğu şekilde sarf edildiği hususunda inanç birliği olacaktır. Bunun bir başka ifadesi, toplumsal barış ve huzurdur.

Tatmin, insanların kamusal katkılarının yerinde harcanacağına inanmalarıdır. □

Prof. Dr. Adnan Tezel
Marmara Üniversitesi'nde Öğretim Üyesidir.

Vergi reformu:

Niçini ve Nasılı?

Ömer Faruk Batırel

Nedir?

Başlıkta yer alan ve güncel olarak da revaçta bulunan bu deyim tanımlamak için pek uğraşmaya gerek yok gibi gelmektedir. Ortada vergi diye herkesin bildiği ve yaşadığı bir olgu var. Bunu herkesin tek bir vergiyle değil, bu vergiler topluluğu ile karşı karşıya olduğunu düşünerek vergi sistemi olarak düzeltmek de mümkündür. Deyimin ikinci parçasını da reform oluşturmaktadır. Bu da, düzeltmek, daha iyi duruma getirmek amacıyla yapılan değişiklik demektir. İkisini birleştirdiğimizde, bir vergiyi (bir kaç vergi de olabilir) ya da bütün bu vergi sistemini daha iyi hale getirmek için yapılan yapı değişiklikleri vergi reformu diye adlandırılabilir. Değişikliğin iyi yönünde olması esastır. Bu yönde düzeltme ve değişiklik (eski değimiyle islahat) önemli ve esaslı nitelikte olmalıdır.

Basit ve önemsiz vergi yasa değişiklikleri bu açıdan reform sayılamaz. Tabii bunun sübjektif bir değerlendirme olduğu açıktır. Peki ama daha iyi duruma getirmek ne demektir? İşte orası pek belirgin değildir. Ama gene de bazı sıralamalar yapılabilir. O zaman vergi sisteminin işlevleri düşünülmüş ve objektifliğe gidilmiş olur. Vergi yükü dağılımını (ya da çok daha iddialı olarak vergi yoluyla gelir bölüşümünü) düzeltmek (kısaca adalet diyebiliriz), vergiyi ya da sistemi iktisadi bakımından etkin hale getirmek, basitleştirmek ve daha fazla vergi almak, (vergilerin gayri safi yurtiçi hasıla içindeki payını artırmak), bu iyiliklerin ana unsurlarıdır. Optimal olarak bütün daha iyilere yönelmek vergi reformu yönünden idealdir ama bu-

nun için kolay bir paket önerisi de henüz bulunamamıştır. Bazılarına göre daha iyi duruma getirmek, vergi yükü dağılımını daha eşitlikçi hale getirmektir. Vergi reformu da temelde bunun için yapılır (Bkz. Bulutoğlu, Kenan; Siyasal Süreçte Vergi Reformu, Vergi Reformları Kongresi, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, 1981, s 67). Buradan anlaşılıyor ki; genel vergi yükü artırımını için paket önerisi, bireylerin ve sosyal kesimlerin paylarını değiştirebilir. Yük dağılımını daha da bozabilir. O zaman reform olmaktan çıkar. Aynı biçimde etkinlik sağlayalım diye yapılacak mal ve faktör nisbi fiyatları değişiklikleri de, kaynak dağılımı yönünden iyileştirme yaparken, vergi yükü dağılımında kötüleşmeye yol açabilir. Sistemi basit hale getirelim diye yapılan düzenlemelerde de aynı sonuçlar doğabilir. O zaman işler çatallaşmaktadır. Bunun iyiliği ne kadardır, kötülüğü ne kadardır? Net iyilik ve iyileştirme var mıdır? Bunu bireysel vergi önerileri ve vergi sisteminin tümü açısından irdelemek gerekir.

Niçin?

Reformun ne olduğu iyi anlaşıldığında niye yapıldığını da kestirmek mümkündür. Bunun en temel ve ilkel denilebilecek gerekçesi, yeterli para toplayamamakta yatar. Bu amaç için de özellikle adalet ve etkinlik bir tarafa bırakılarak zorlama yapılabilir. O zaman dolaylı vergilere, tüketim vergilerine yüklenmek gerekir. Bu ise adaletsizliği, nisbi fiyat yapısını ve kaynak dağılımını bozar, büyüme hızını düşürür ve uzun dönemde vergi hasılatı üzerinde

olumsuz etki yapar ya da sonuçta iyileştirme olmaz. Bu yüzden de reformun en iyisi adalet ve etkinlik için yapılmalıdır. Basitlik de vergi yönetiminin etkinliğini artırır.

O zaman hemen sormak gerekir. Bunu kim düşünecek ve hissedecektir? İlk olarak siyasal güç değişiminden söz edilebilir. Ülkede iktidar değişimi olmuş olabilir. Bunun sonucunda da amaç-sınırlama-araç ilişkisi (paradigma) değişebilir. Kendisini iktidara getiren çıkar gruplarının güç dengesine göre vergi yükü dağılımını değiştirecek - dayalı olduğu kesimler için iyileştirme niteliği taşıyacak bir vergi reformuna gidilebilir. Ülkemizde Cumhuriyetin ilanı sonrası Osmanlı Vergi Sisteminin (Aşar'ın) tasfiyesi bu konudaki çarpıcı bir örnektir. Yük kırsal kesimden, kent ve sanayi kesimi üzerine kaydırılmak istenmişti. Benzer yük kaydırmaları; 1960 ihtilali sonucu, emek gelirleri lehine yapılan düzenlemelerin de daha sonra gelen iktidarlara, sermaye teşviklerini içeren reformlar haline dönüştürülmesinde yaşanmıştır. 1980 sonrası iktidar değişikliği de arz yanlı iktisat temelli değişimlere, dolaylı vergilere ağırlık verilmesine ve bunun sonucunda da 1985 Katma Değer Vergisi Reformuna yol açmıştır.

Böyle bir iktidar değişimi olmasa bile, mevcut iktidarın iktisadi politikasındaki değişimler, belli vergi reformlarını beraberinde getirmiştir. İkinci dünya savaşı sonrası dışa açılma ve çok partili yaşama geçiş, gelir vergisi reformu, 1950 sonrası sanayileşme ise 1957 gider vergileri reformuyla sonuçlanmıştır. Türkiye'nin siyasal rejimindeki tıkanıklıklar sebebiyle 1970-1980 arası petrol fiyatlarındaki artışa ve uluslararası ekonomik krize gerekli vergisel karşılıkları veremediği söylenebilir. Uluslararası anlaşmalardan ve entegrasyonlardan doğan yükümlülüklerinde, verginin reform talebini oluşturan unsurlardan biri olduğu ifade edilebilir. Nitekim, 1985 Katma Değer Vergisi reformu ile halen önerilen vergi reform paketi içerisinde yer alan Özel Tüketim Vergisinin bu tür bir taahhüdün ifa araçları olduğu ifade edilmiştir (özel tüketim vergilerinin eş etkili yükümlülük olarak işlevi oldukça tartışmalıdır).

Gene uluslararası bağlamda ele alınması gereken vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığı faaliyetleri de (bunlar

bürokratların tesbitleriyle de uyarılmış olabilir) vergi sisteminin yapısında belli iyileştirmeler yapılmasını zorunlu kılabilmektedir. Bütün bunların değerlendirilmesi ise dünyada reform diye ne öneriyorlarsa bakılarak kararlaştırılabilir.

Daha başta çağdaş vergi reformunun başlıca etkinlik için yapıldığı söylenmelidir. Adalet getirsin diye yapılan özellikle oran düzenlemeleri (artan oranlı yapı marjinal gelir vergi oranı yüksekliği) vergiden kaçınma ve kaçakçılığı hızlandırmakta ve vergiye uyumu azaltmaktadır. (ABD'deki bu uyumun göstergesi olan, beyan edilen gelir/ulusal gelir oranı, ortalama yüzde 50'lerde gezinmektedir. Bizde ise bu oran yüzde 25'ler civarındadır). İkinci olarak sermaye vergilemesindeki teşvikler ve farklı vergi rejimleri (farklı gelirlerin farklı nihaî yüklere maruz kalması) vergi arbitrajını ve en çok sermaye geliri sahiplerinin başarabildiği vergiden kaçınmaya yol açmaktadır.

Nasılı

Vergi reformunun nasıl yapılabileceğini iki yaklaşımla ele almak mümkündür. Önce, mevcut, bilinen, geleneksel yapıyı hiç bozmadan daha iyi (işlevlerini daha iyi yapar) hale getirebilirsiniz. Ya da, mevcut yapıyı köhne ve yoz bulursunuz. Bu yapı içinde bazı vergilerin yerine yepyeni vergiler önerebilirsiniz. Bu iki reform yaklaşımı da sanıldığı kadar fazla buluşçu ve verimli olmamış ve sınırlı kalmıştır. Çağdaş kapitalist dünyada birinci yaklaşıma göre gelir vergisinin daha kapsamlı hale getirilmesi (comprehensive income tax) ya da düz oranlı hale sokulması (flat-rate) savunulmuştur. Yeni kan olarak da sisteme, gelir vergisi yerine kişisel harcama vergisi ya da kişisel genel servet vergisi; mal ve hizmet vergilemesinde ise katma değer vergisi önerileri yapılmıştır. Önce aykırı yaklaşımı ele alıp yeni vergi önerilerini kısaca değerlendirelim. Daha sonra, mevcut gelir vergisini iyileştirme önerisine bir bakalım.

Yeni vergi önerileri ile ilgili olarak Türkiye 1985'de katma değer vergisini kabul etmiş ve bazı eski sistem kalmalarına rağmen bir reform gerçekleştirmiştir. Bu reform da aslında mali amaçlı yapılmasına rağmen, etkinli-

gi ve basitliđi beraberinde getirmiştir. Ama sonra, bu saf-
lık bozulmuş ve sistemin etkinlik ve basitliğinin varidat
endişesiyle kaybettirilmesi, vergiden beklenen işlevlerin
yerine getirilmesini güçleştirmiştir. Gene de, bu yeni
verginin etkilerini vergi yönetiminin üstün çabası ile iyi-
ye doğru ikame etmesi, verginin diferansiyel yansıması-
nın olumlu olmasını sağlamıştır.

Aykınlıklar içinde yer alan kişisel harcamalar vergisi
ise halen hiç bir ülkede uygulanmamaktadır. Ama hem
gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerde reform önerileri
içinde yer almıştır. Bu verginin tasarrufu vergi dışı bı-
rakması her iki ülke grubu için de, sermaye birikimi ve
iktisadi büyüme hızının artmasına yol açacaktır. Kısacası
bu vergi, ülkenin ekonomik kaynaklarını artıran bir ver-
gidir. Gelir vergisinde olduğu gibi tasarrufları çifte vergi-
lemez, asgari tüketim eşiğı ve artan oranlılık kullanılırsa
adalete de hizmet eder. Bu verginin başlıca zorluğu tüke-
tim-tasarruf ayırımında (özellikle dayanıklı tüketim mal-
ları açısından ev ve araba) yatmaktadır.

Kişisel servet vergisi, kapsamlı, genel ve adil (ödeme
gücü olarak serveti alması bakımından) ve tarafsız (özel-
likle çalışma ile boş zaman arasında, ama tüketim ile ta-
sarruf arasında değil) bir vergi olarak önerilmiştir. Dikey
vergi adaleti açısından (Zengin yoksuldan daha fazla ver-
gi versin) bu verginin gelir vergisine göre daha iyi bir
araç olduğu ifade edilmiştir. Bu vergi, kaçan, kaçınılan ve
istisna edilen gelir birikimini yakalayan gelir vergisine ek
ve tamamlayıcı bir vergi işlevini de görmektedir (özellik-
le gelir vergisindeki sermaye kazançlarının vergilemesi
yönünden). Nitekim, OECD ülkeleri içinde Avusturya,
Kanada (kurumlardan), Danimarka, Finlandiya, Fransa,
İspanya (yalnızca bireyden), Lüksemburg, Norveç, İs-
veç, İsviçre ve Almanya gibi ülkelerde bu fonksiyonu ile
uygulanmaktadır.

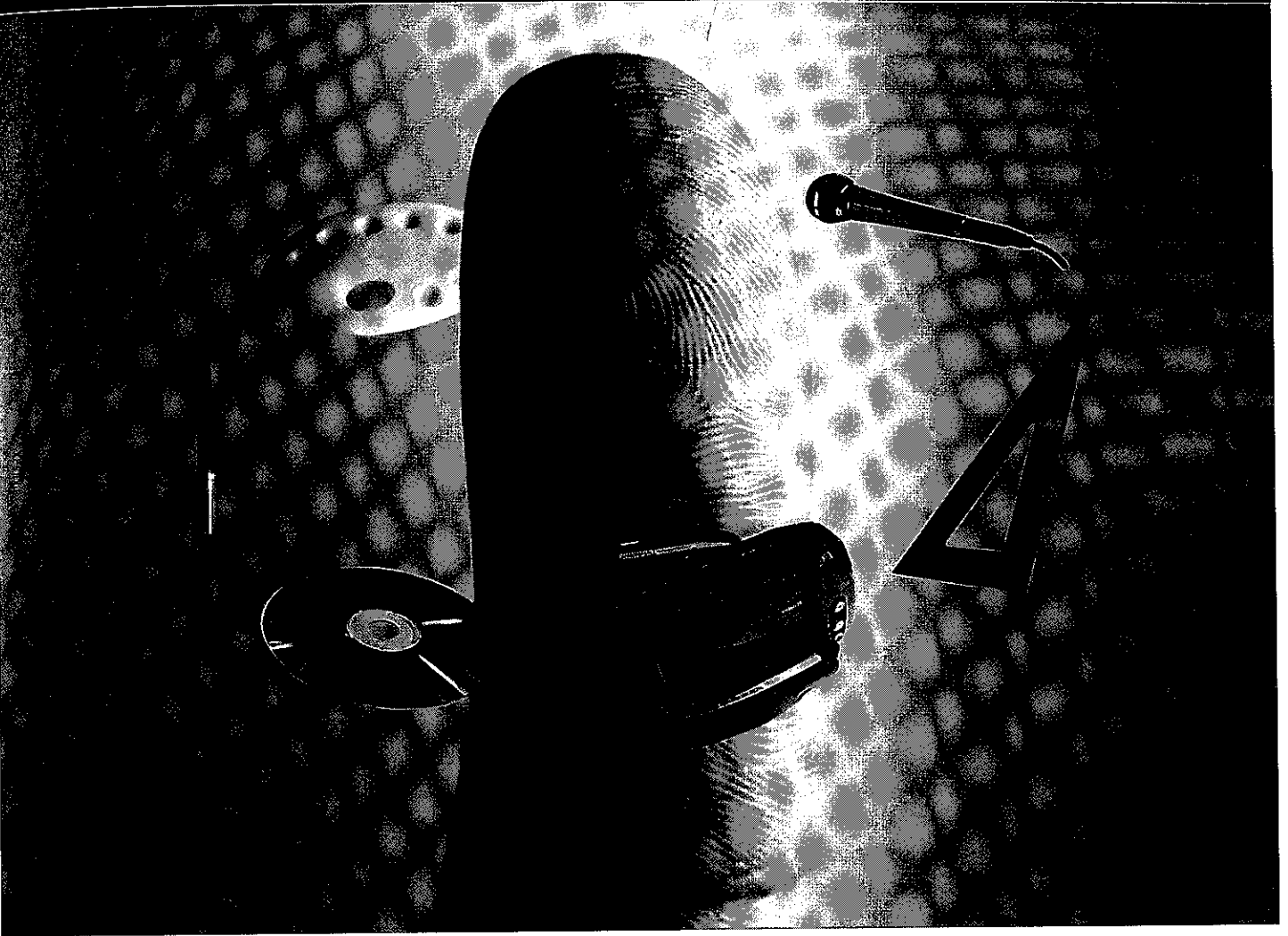
Düz oranlı gelir vergisi (flat-rate income tax) ise, fa-
kirlik çizgisi altında kalan gelir düzeyi (eşiğı) üzerindeki
herkesten aynı oranda (marjinal) gelir vergisi alınması
önerisidir. ABD, sistemini biraz buna yaklaştırmışsa da,
halen saf anlamı ile hiç bir ülkede uygulanmamaktadır.
Etkinliğı, basitliğı ve adaleti (yoksulu vergi dışı bırakma

açısından ama çok kazananı daha çok vergileme açısın-
dan değil) getireceğı savunulan bir vergi önerisidir. Ay-
kırı dört öneri de, mevcut gelir vergisi sitemi ile vergi sis-
teminin işlevlerinin yerine gelmediğı yakınmasına daya-
lıdır. Zaten gelir vergisinde sermaye kazanç ve gelirleri
yeterince kavranamamaktadır; katma değer vergisi geti-
relim denmiş ama bu vergi gelir vergisinin ikamesi ola-
cak yerde tamamlayıcısı olmuştur. Gene aynı aksaklık ge-
rekçesiyle kişisel tüketim vergisi hipotetik olarak öneril-
miştir. Kişisel gelir vergisi ise özellikle kıt'a Avrupası'nda
vergilenmeyen sermaye kazanç ve gelirlerine oldukça ha-
fif bir ek mükellefiyet biçimindedir. Katma değer vergisi
de (yatırım malları indirimi), kişisel tüketim vergisi de
aslında birer ücret vergisidir (Saf halleriyle ekonomik
olarak konuları ücret geliri ile aynıdır.) Mevcut sistemde
sermaye gelirini, faizi vergilemek etkisiz, şevk kırıcı, bü-
yüme engelleyici sayılmıştır. Onun için de reform öne-
rileri sermayeyi ve gelirini zedelemeyen, özendiren tarz-
da geliştirilmiştir. Bunlar aykırı ya da esaslı değil, bir ge-
nel servet vergisi hariç, sözde adil önerilerdir. Önerilerin
aslında sermaye faktörünün etkinliğı için yapıldığı anla-
şılmaktadır.

Peki, mevcut sistemi adalet için islah önerisi yok mu-
dur? Yoktur! Gerek kapsamlı gelir vergilemesinde, gerek
düz oranlı gelir vergilemesinde konu genişletilmesi, istis-
naların azaltılması, ama marjinal oranların düşürülmesi
ilkesi egeimendir. Kapsamlı gelir vergisi hafif (yatık) bir
artan oranlılıkla sermaye gelirlerini özendirmeyi öngö-
rürken, düz oranlı gelir vergisi önerisi tek bir orandan
yanadır. Kapsamlı gelir vergisi, genel yapısıyla az dilimli
bir artan oranlılıkla adalet hizmet eder görünürken, düz
oranlı gelir vergisi tesbit ettiği yoksulluk çizgisi ile (vergi
dışı bıraktığı asgari gelirle) bu işlevi yapmak istemekte-
dir. Sonuç hep ekonomik sistemle tutarlı bir reformdur.
Böyle olması da tabiidir. O zaman, emek-sermaye gelir-
leri yük dengesi ve kaydırması açısından bir reform bek-
lememek gerekir. Bütün yapılabilecek sistemi biraz daha
meşrulaştırmaktır (legitimization). Hepsi bu kadar! □

Prof. Dr. Ömer Faruk Batirel
Marmara Üniversitesi Öğretim Üyesidir

Tek parmağınızla dünyayı değiştirin!

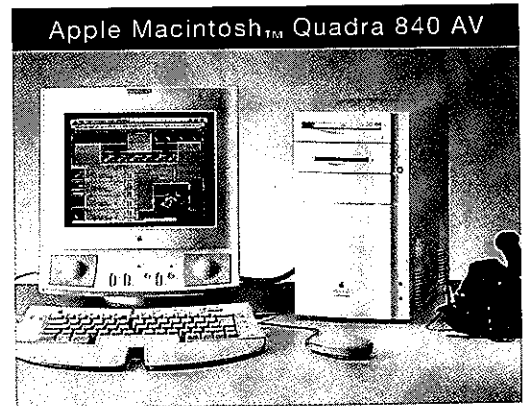

Apple Audio Vision teknolojisiyle, dünyadaki tüm görüntü ve seslere tek parmağınızla hükmedeceksiniz. Çektiğiniz bir video filmini, yaptığınız bir çizimi ya da herhangi bir sesi Apple Macintosh™ ekranında bir araya getirebilecek; dilediğiniz gibi yönlendirebileceksiniz.

Her şeyi oturduğunuz yerden idare edebileceksiniz. Tasarım, animasyon, video klip, video konferans ve seslendirme yapabilecek; diğer Apple Macintosh'larla uyum içinde çalışabileceksiniz.

Üstelik bunları gerçekleştirmek için dâhi olmanız, büyük bir çaba harcamanız gerekmeyecek. Bütün her şeyi tek başınıza, sizinle aynı dili konuşan, dünyanın kullanımı en kolay kişisel bilgisayarıyla: Apple Macintosh'la yapacaksınız... Bir dokunuşla! Tek parmağınızla!

İnanılmaz değil mi? Bilgisayar ve iletişim alanında devrim yaratan Apple Audio Vision teknolojisiyle ufkunuzu açmaya, dünyayı değiştirmeye hazır mısınız? Apple bayileri, ayrıntılı bilgi vermek için sizleri bekliyor.

BİLKOM®

Apple Computer Türkiye Yetkili Distribütörü
Bilgisayar ve Özel Eğitim Hizmetleri A.Ş. Abdi İpekçi Cad. Altun Sok. Ahmet Kara İşhanı No: 4-5-6 Nişantaşı, 80200 İstanbul Tel: (212) 225 02 60 (10 Hat) Faks: (212) 225 19 70

Apple, Apple logosu ve Macintosh, Apple Computer Inc. adına tescillidir.

Apple®

Nasıl bir vergi reformu?

Veysi Seviğ

Vergi gelirlerinin yetmezliği

Son yıllarda Türk Vergi Sistemi Anayasal buyruğun gereği olan "kamu giderlerini karşılama" özelliğini giderek kaybetmiştir. (Tablo 1)

Kamu borçlanma gereği arttıkça bütçeye gelen yük de artmaktadır. Çünkü borçlanmanın maliyeti faiz olmakta, kamu borçlanma gereği arttıkça faize oranı da artmaktadır.

Bu durumda yapılması gereken iki önemli operasyon vardır. Bir yandan kamu harcamaları azaltılırken, diğer yandan vergi gelirlerini artırıcı önlemler alınmalıdır.

Anayasa'nın 73.maddesi hükmüne göre "herkes kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür."

Türkiye belli bir dönemde kamu finansman açığını azaltacak önlemleri almak ve bunun mali yükünü halkı ile paylaşmak zorundadır.

Bütçeye yük olan KİT açıklarının azaltılması, özelleştirme ve özleştirme, zamana yayılı tutulması gereken bir olgudur. Bu nedenle bütçe üzerindeki finansman açığının kapatılması birincil gereksinim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan, bazı kamu hizmetlerinin yeterince yerine getirilememesi, daha fazla harcama yapmayı gerekli kılarlarken, iç ve dış olaylar nedeniyle yaşanan olağanüstü dönem dikkate alındığında vergi gelirlerinin bir miktar artırılması gereği daha kolay anlaşılır olmaktadır.

Böyle bir durumda öncelikle Türkiye'nin vergi potansiyelinin saptanması gerekmektedir. Karşılaştırmalı olarak vergi yükü rakkamları bu konuda bizi bir miktar duraksamaya düşürmektedir. (Tablo 2)

Türkiye'nin, vergi yükü karşılaştırması açısından yukarıda yer alan diğer ülkelere yakın olduğu söylenebilir. Ancak, Türkiye'de kayıt dışı ekonomi giderek artmakta, dolaşıma çıkan mal ve hizmetin belgelendirilmesi rastlantılara kalmaktadır.

Ülkemizdeki ilginç bir gelişme de; yükümlü sayısının giderek azalmasıdır. Ülkemizde gelir vergisi yükümlü sayısında 1987 yılındaki rakkamlara henüz ulaşılammıştır. (Tablo 3)

Türkiye'de vergi yükü dağılımında da adalet yoktur. Gelir Vergisi stopaj vergisi haline gelmiş bulunmaktadır. Toplam gelir vergisinin yaklaşık yüzde 84'ü tevkiyat yani stopaj yolu ile ödenmektedir.

Gelir Vergisi'nin yüzde 55.6'sı ücretler üzerinden hesaplanarak alınmaktadır ki, bu da bize gelir vergisinin net ücreti düşürücü, ücret maliyetini artırıcı bir unsur haline dönüştüğünü gösterir.

Tablo 1

Genel Bütçe Vergi Gelirlerinin
Konsolide Bütçe Giderlerini Karşılama Oranı

Yıllar	Faiz Ödemeleri Dahil	Faiz Ödemeleri Hariç
1987	70.8	86.0
1988	66.4	86.4
1989	65.7	83.5
1990	66.4	83.5
1991	59.4	72.6
1992	62.8	76.5
1993*	56.0	70.4

*Tahmini

Tablo 2

Karşılaştırmalı Vergi Yüğü

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Türkiye	20.6	19.6	20.6	22.1	23.6	25.0	26.8
Yunanistan	23.8	23.6	24.4	23.0	23.9	26.0	27.2
Portekiz	22.6	25.3	25.9	25.2	25.8	26.4	27.4
Avusturya	28.7	28.3	27.3	27.4	27.8	28.3	29.0

Yukarıdaki oranlar vergi gelirleri + Mahalli İdare Vergi ve Payları + Fonların vergiye bağlı gelirleri/GSMH dikkate alınarak hesaplanmıştır.

Özel hukuk kuralları ile vergi ödeme gücü arasındaki bağlantı

Vergi ödeme'de esas alınan "mali güç" özel hukuk kuralları çerçevesinde oluşmaktadır. Bu oluşumda devlet koyduğu kurallarla ancak kişi hakkını korumaktadır.

Eğer bir ülkede ekonomik olaylar izlenemiyorsa ve/veya kayda geçmiyorsa o ülkede ekonomik değerlendirme yapabilme olanağı azalır. Bu nedenle başlangıçta ekonomik olayların belgeye bağlanması ve kayda girmesi konusunda gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Vergide ölçü parasal değerlerdir. Parasal değerlerin doğru saptanamaması halinde vergiye esas alınacak değerleri belirlemek de zorlaşır.

Türkiye'de vergi reformu yapılmadan önce ekonomik yaşamı düzenleyen yasalarda değişiklik yapılması gerekmektedir. Bu amaçla Türk Ticaret Yasası'nın, Borçlar Yasası'nın günün koşullarına uygun hükümlerle donatılması vergi reformunun başlangıç noktası olacaktır.

Vergi Reformu'nun alt çalışması niteliğinde olabilecek özel hukuk düzenlemelerinin konularını aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz.

- Sicile dayalı işlemlere güven sağlanmalıdır.

Bu bağlamda yapılması gereken en önemli iş, ülke vatandaşlığının tescili sırasında verilecek nüfus hüviyet nu-

marasının, doğumdan itibaren kişinin edineceği gayrimenkul mallarla, kişi hakkının korunması açısından tescili uygun görülen diğer mal ve hakların edinilmesi için kullanılan bir sistem olarak kabullenilmesidir. Ancak ülkemizde yaklaşık on yıldır sürdürülen nüfus kayıtlarının bilgisayara alınması, üzümlere belirtelim ki yeterince süratli olamamaktadır. Oysa kişilik kaydı üzerine yüklenecek bilgiler ile o kişinin vergi yükümlülüğünü izlemek kolaylaşacaktır. Örneğin, bir kişinin gayrimenkul edini-mi veya elden çıkartması tek hesap numarası üzerinden izlenebilecektir. Böyle bir durumda kişinin haberi olmadan, tescile tabi tutulan malların sahip değiştirmesi de söz konusu olamayacaktır.

- Belli nitelikteki ekonomik işlemlerin mutlaka vergi yükümlülük numarasının aranması suretiyle yapılması zorunlu hale getirilmelidir.

- Türk Ticaret Yasası'nda yer alan bono, çek, senet gibi belgelerin kullanımını Avrupa Topluluğu ülkelerinde geçerli bulunan düzenlemelere paralel hale getirecek düzenlemelere yer verilmelidir.

- Borçlar Yasası'nda yapılacak değişikliklerle ticari borç alacak ilişkisine yeni bir şekil verilmelidir.

- Şirket kuruluşları ile ilgili düzenlemeler yenilenmelidir. "Paper Company" tipi kuruluşların ortaya çıkması, yapılacak yeni düzenlemelerle önlenmelidir.

- Şirket mali tablolarına güven sağlanabilmesi için, mali müşavir/muhasebeci sorumluluğunun yasal düzenleme ile belirlenmesi gerekmektedir.

- Ticaret Sicillerinin ticari kuruluşlar hakkında daha kolay bilgi veren kurumlar haline getirilmesi gerekmektedir.

- Bilanço esasına göre defter tutan yükümlülerin sayısı artırılmalıdır. Bilindiği üzere Vergi Usul Yasası'nın 177. maddesi gereği bilanço esasına göre defter tutmanın başlangıç miktarları alım, satım veya yapılan iş tutarı olarak saptanmakta, bu miktarlar her yıl Bakanlar Kurulu tarafından artırılarak ilgili yılda bilanço esasına göre defter tutacaklar belirlenmektedir. Her ne kadar kurumlar bilanço esasına göre defter tutmak zorunda iseler de, gelir vergisi yükümlülerinin mali tablolar üzerinden borçlarını, alacaklarını ve yıllık cirolarını saptayabilme olanağının sağlanması üçüncü şahısların haklarını korumak açısından gereklidir.

1990 yılında Gelir Vergisi yükümlülerinin 176.428'i, ➤

Tablo 3

Yıllar	Götürü Gelir Vergisi Yükümlüsü	Gerçek Gelir Vergisi Yükümlüsü	Kurumlar Vergisi Yükümlüsü
1987	1.025.918	2.046.577	75.031
1989	907.619	1.784.804	131.035
1991	969.988	1.960.817	155.920
1993*	1.006.995	1.890.000	190.000**

* Tahmini

** Artış daha çok limited şirket kuruluşlarından olmuştur.

1991 yılında 175.791'i ,1992 yılında ise 171.999'u bilanço esasına göre defter tutmaktaydı. Bu sayının 1993 yılında 170 bin'in altında düştüğü tahmin edilmektedir. Bu durum, uluslararası mali tablo düzenleyebilecek ticari girişimci sayısının ülkemizde her yıl azaldığını göstermektedir.

Ticari faaliyetle iştigal edenlerin bilanço esasına göre defter tutup tutmamalarını belirleyecek yasal düzenlemeler hiçbir biçimde vergi yasalarında yer almamalıdır. Çünkü olay, defter tutan ticari işletme ile ticari ve mali ilişkide bulunanları ilgilendiren bir konudur. İşletmelerin mali durumunun mali tablolar üzerinden belirlenmesini sağlayacak düzenlemelerin ticari yaşamı düzenleyen yasalar içerisinde yer alması gerekmektedir.

- Ticari işletmelerin düzenlemiş bulunduğu mali tabloların hem ticari yaşamda ve hem de kamu hukuku açısından geçerli sayılabilmesi için, bu tablolara "onay" koşulunun getirilmesi sağlanmalıdır.

Türkiye'de muhasebecilik, mali müşavirlik ve yeminli mali müşavirlik mesleği, yasal olarak yapılaş biçimi belirlenmiş bir faaliyet alanını ilgilendirmektedir. Söz konusu meslek sadece devlete verilen bilgi ve beyanlar için icra edilir olmaktan çıkartılmalıdır.

Dünyanın gelişmiş ülkelerinde mali tabloları ve raporları değerlendiren ve onaylayan denetim kuruluşları bu işi, sadece kamu kesimine güvenilir bilgi vermek için yapmamaktadırlar. Bu kuruluşların esas faaliyet alanı ve muhatapları özel kuruluşlardır.

Vergi reformundan anlaşılması gereken nedir?

Vergi reformu, genel anlamı ile bir vergi sisteminde köklü düzeltme ve iyileştirmelerin yapılmasıdır. Reform sözcüğü, sorun yaratan bir dizi kural ve alışkanlıkların değiştirilmesi suretiyle toplumsal huzurun sağlanması anlamında da kullanılabilir.

Türkiye'de vergi ödeyenler mevcut düzenin adil ve verimli olmadığı düşüncesindedirler. Diğer yandan toplanan vergiler kamu harcamalarını karşılayamamaktadır. O halde, Türk Vergi Sistemi'nde belli bir düzeltmenin yani iyileştirmenin yapılması gerekmektedir.

Türk Vergi Sistemi'nde belirli bir iyileştirme yapılırken karşımıza iki önemli konu çıkmaktadır. Bu konu-

lardan birisi vergi düzenlemelerinin ekonomik boyutu ve kesimlere vergi yükünün dağıtımında uygulanacak esasların belirlenmesi ile ilgilidir. Diğer bir konu ise olayın hukuksal düzenlemelere ilişkin yönüdür. Hukuk, toplum halinde yaşayan insanlar arasındaki ilişkiyi düzenleyen usul ve kurallar dizisidir.

Vergi hukukunda önemli olan kişilerin mali gücüdür. Vergi hukuku kişi ile devlet arasındaki ilişkiyi düzenler. Başka bir anlatımla vergi hukuku ile kişilerden alınacak olan verginin alınış biçimi ve miktarları belirlenir.

Oysa kişi vergi verebilir duruma nasıl gelmiştir?

Kişinin vergi verebilecek bir duruma gelebilmesi için bazı ekonomik faaliyetlerde bulunması veya en azından vergi verebilecek bir güce kavuşmuş olması gerekir.

Kişinin ekonomik faaliyetleri daha çok özel hukuk kuralları ile düzenlenmekte ve hatta korunmaktadır.

Ekonomik faaliyetlerin belli kurallarla düzenlenmesi ve korunmaması halinde, herkes kendi gücüne göre ekonomiden pay almaya çalışır ki böyle bir durumda müteşebbisi koruma, sermayeye güvence ve kişiye çalışma ortamı yaratabilme olanağı da sorunlu hale gelebilir.

Vergi reformu yapılırken, öncelikle o ülkede özel hukuk kurallarının tam olarak işleyip işlemediğine, Kamu Hukuku'nun Özel Hukuk boşluğunu dolduracak kadar müdahaleci olup olmadığına bakmak ve araştırmak zorunlu olmaktadır.

Eğer özel hukuk kuralları o ülkede çalışıyorsa, bir başka anlatımla "Bir toplum içinde eşit haklı ve yetkili kişiler veya kurumlar arasındaki ilişkiyi düzenleyen" kurallar tam olarak çalışıyorsa ve ekonomik olaylar belli bir disiplin içinde kayıtlara yansıtılabiliyorsa, o ülkede vergi reformu yapmak kolaylaşır.

Türkiye bu açıdan biraz şanssız bir ülkedir. Çünkü ülkemizde özel hukuk kuralları yeterli olmadığı gibi tam olarak da çalışmamaktadır.

A) İdarenin yeniden yapılanması

Yasal düzenleme gereği yükümlüyü belirleme , vergiyi tarh, tahakkuk ve tahsil etme görevi vergi dairesine aittir. Bu nedenle vergi yasalarının gereği gibi uygulanıp uygulanmadığını izleme görevi vergi dairesinin önde gelen işlerindendir.

Vergi dairelerinin organizasyon açısından merkezle çabuk iletişim kurabilen, bölgesini tam olarak denetleye-

bilen, yine bölgesindeki ekonomik olayları belirleyebilen ve vergisel açıdan değerlendirebilen bir yapıya sahip olması gerekmektedir.

Kabul görmüş ve başarılı olmuş organizasyon şemalarına göre vergi idaresinin merkez-bölge-yerel üniteler halinde oluşturulması, yerel ünitelerinin, bulunduğu bölgeye hakim olabilecek bir yapıya kavuşturulması uygun görülmektedir.

Normal olarak bir vergi dairesinin 5 bin ila 10 bin yükümlüye hitap eder şekilde örgütlenmesi, azami 50 yükümlüye bir memur ayrılarak yükümlülerin izlenmesi gerekir.

Yerel yönetim, bölgesindeki yükümlülerle yakın ilişki içerisinde olmalıdır. Teknik donanımdan yararlanmak suretiyle vadesinde yatırılmayan vergi borçlarının ödenme nedenlerini araştırmalı, gerektiğinde yükümlüye belli bir süre içerisinde ödeme yapmasını sağlayacak ek

olanak sağlayabilmelidir.

Vergi idaresi vergiyi doğuran olayları anında izliyecek bir etkinlik göstermediği sürece başarılı olamaz. Bu nedenle vergi idaresinin yükümlülerle sıcak ilişki içerisinde bulunması, yükümlülere yazılı bilgi sunması ve alması gerekmektedir.

Türkiye'de bugün 40-50 bin yükümlüye hitap eden vergi daireleri vardır. Vergi daireleri bugünkü yapısı ile ancak kendisine başvuran yükümlüler hakkında işlem yapar hale gelmiştir.

Vergi dairesi vergisel sorunları çözebilecek bir yapıya sahip olmalı, istisnai hallerde üst organa başvurulmalıdır. Bugün vergi daireleri resen bir olay hakkında karar veremezler. Görüş veren organ defterdarlıktır. Vergi daireleri ilk basamakta Defterdarlık Makamı'na bağlıdır.

Personel ilişkileri açısından "İl" memuru olma durumları vergi dairesinin rahat hareket etmesini engelle- ➤

mektedir. Vergi dairesi müdürleri ve defterdarlar "Vali" emrinde çalışan memurlardır.

Vergi yükümlülere duraksamaya düştükleri konularda vergi dairesine başvurabilmelidirler. Vergi daireleri sorunlara anında çözüm bulabilen yerler haline getirilmelidir, çünkü ekonomik olayların gecikmeye tahammülü yoktur.

Vergi dairesi personelinin iyi yetiştirilmiş, konularını bilen elemanlar olarak seçilmesi ve istihdam edilmesi zorunludur. Vergi dairelerinde istihdam edilecek uzman personel, yükümlülere yön verebilecek kişilerdir.

Vergi idaresinde reform yapılmadan, vergi yasalarında yapılacak reformun başarılı olması beklenemez.

B) Vergi yasalarında yapılması gereken değişiklikler

a) Gelir Vergisi Yasası'nda yapılması gereken düzenlemeler:

1) 18 yaşını doldurmuş herkesin yılda bir kez gelir vergisi beyannamesi vermesi zorunlu hale getirilmelidir. Aile bireylerinin gelir vergisi beyannamesi, aile reisi tarafından, aile bireylerine ait gelirler tek bir beyanname üzerinde toplanarak verilebilir. Bu yöntem üniter sistemin temel ilkelerindendir.

Kişilerin belli bir yaştan sonra ekonomik bağımsızlığa sahip oldukları varsayım olarak kabul edilirse, kişinin geçim kaynağını beyan etmesi, Anayasa'nın vergi ödevi ile ilgili düzenlemesi gereği, kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Bu müesseseye işlerlik kazandırılabilmesi için beyan edilen gelirlerden belli giderlerin düşülmesine, böylece edinim sırasında vergilendirilmiş gelirlerde, fazla alınan verginin iade edilmesi gibi özendirici bazı düzenlemelere de yer verilebilir. Ailenin veya kişinin herhangi bir geliri yoksa bu takdirde düzenlenecek boş bir beyanname, ileride o kişinin veya ailenin yaşam düzeyinin iyileştirilmesi için gerekli olan bir bildirim şeklinde de değerlendirilebilir.

Gelir Vergisi Yasası'nda yedi grupta hükümlendirilmiş olan gelirlerin tek bir beyanname üzerinde toplanması, çeşitli sosyal ve ekonomik nedenlerle vergiden bağışık tutulması öngörülen gelirlerin beyanname üzerinde indirim konusu yapılması, ileride yapılacak değerlendirmeler açısından çok yararlı olacaktır.

Anayasal buyruk gereği ülkemizde herkesin yükümlü

olması gerekmektedir. Çünkü Anayasa herkese mali gücü oranında kamu harcamalarına katkıda bulunma görevi vermiştir. Kişinin belli bir dönemde elde ettiği gelirler, gelir üzerinden alınan vergilerin kaynağını oluşturmaktadır. Bu kaynağı en kolay izlenme usulü herkesin beyana tabi tutulmasıdır. (Gerekçeleri önceden bildirmek suretiyle bazı kişiler beyanname verme zorunluluğu dışında tutulabilirler.)

Teknolojik olanaklar böyle bir sistemin çalışmasını kolaylaştırmıştır. Türkiye böyle bir sistemi benimsiyemediği sürece, yapılmayan veya yapılamayan beyanları yakalayamayacaktır.

2) Büyük Şehir Belediye sınırları içinde götürü vergi yükümlülüğü tescili yapılmamalıdır. Bu konuda Büyük Şehir Belediye Başkanlarına işporta biçimi satışla mücadele konusunda yetki ve sorumluluk verilmelidir.

Şehir merkezlerinde ancak sınırlı sayıda seyyar satıcıya çalışma izni verilmelidir. Böylece şehir içinde oluşan münasebetsiz görüntüler de ortadan kalkacaktır.

Büyük şehirlerde götürülük şartlarından yararlananların çoğunluğunu taksi ve minübüs sahipleri oluşturmaktadır. Bu alanda ek düzenlemelere gidilmesi de şehir içi ulaşımın bazı kurallara bağlanması halinde trafik sorununa da çözüm bulmuş olacaktır.

3) Hayat standardı esası kaldırılmalı, yerine, gerçek gelirlerin kavranabilmesi için geçerli olabilecek kurallar konulmalıdır. Ticari kazancın belirlenmesinde bilanço usulüne göre kayıt tutmaya ağırlık verilmeli, bu usulle kayıt tutanlara, enflasyon muhasebesi uygulaması olanağı tanınmalı, gider kaydı konusunda var olan sınırlayıcı düzenlemeler değiştirilmelidir.

4) Kur farkı, faiz geliri gibi paranın enflasyona karşı korunmasını sağlayan gelirlerin tümü matraha dahil edilmemeli, gerçek gelirlerin vergilendirilmesi ilkesi benimsenmelidir.

Günümüzdeki vergi sistemine göre bir ticari işletmenin kasasında dönem başında 1.000 dolar varsa ve bu miktar dönem sonunda aynen bilançoda gözüküyorsa, bu değerde miktar olarak bir değişme olmadığı halde, ticari faaliyet sahibi kur farkı nedeniyle vergi ödemek zorunda kalmaktadır. Oysa vergi yasalarının temel niteliği gerçek kazançları vergilendirmektir. Kanımızca, özellikle ticari faaliyetlerde gerçek kazancın vergilendirilmesine ilişkin

düzenlemelere gidilmesi artık zorunlu hale gelmiştir.

5) Yatırım fonlarına, şirket hisselerine ve yatırıma kanalize edilmiş bulunan benzer oluşumlara katılanlara, bu katkıları nedeniyle elde edecekleri gelirleri için sağlayacakları vergisel kolaylıklar daha net bir biçimde belirtilmeli ve korunma altına alınmalıdır.

6) Ücretler üzerindeki kamu payları azaltılmalıdır.

Ücret bir açıdan istihdamı sağlayan için maliyet unsurdur. Çalışan eline geçen net ücretin satın alma gücü ile ilgilenmektedir. Oysa işveren her ay yükleneceği nakdi büyüklükle ilgilenir. İşvereni zora sokan nakit çıkışı büyüklüğüdür. Çalışana ödenen miktarla nakit çıkışı arasındaki farkın azaltılması ücretlerden yapılan vergi kesintisinde farklı oranların uygulanması suretiyle düzenlenebilir.

Gerçekte ücretten yapılan vergi kesintileri vergisel istatistiklerin anlamsız hale gelmesine de neden olmaktadır. Çünkü memur maaş katsayısında yapılan artışlar vergi gelirlerini artırıyor gibi bir görüntü vermektedir. Kaldı ki, yüksek vergi, uygulamada bordro dışı ödemeleri artırmaktadır. Diğer yünden, ücret üzerinden alınan vergi, devlet bütçesi açısından bir girdi çıktı işleminin daha yapılmasına neden olmaktadır. Bu durum da bütçe rakamlarını büyütme başka bir işe yaramamaktadır.

7) Net kazancın belirlenmesi sırasında indirim hakkı tanınan giderler kapsamının yeniden gözden geçirilmesi ve kapsamın genişletilmesi gerekir.

Gelir Vergisi Yasası'nın indirilebilir giderlerle ilgili sınırlaması, bazı hallerde yükümlülerin gerçek beyanlarının gizlenmesine neden olmaktadır. Yükümlüler işle ilgili olmak koşulu ile tüm giderlerini ticari ve mesleki kazançlarından indirme olanağına sahip olmalıdırlar.

8) Beyan edilen gelirin belli bir kısmı vergi dışı bırakılmalıdır.

Sadece ücretliler için uygulanan özel indirim, asgari geçim indirimi olarak genelleştirilmeli, ücretliler için ayrıca özel indirim uygulamasına gidilmelidir. Herkes yaşayabilmek için belli bir harcama yapmak zorundadır. Bu miktardan ayrıca vergi alınması, hem mali güç kavramına ve hem de insan haklarına aykırıdır.

9) Gelir Vergisi Yasası'nın 94. maddesinin kapsamı daraltılmalıdır.

Bu maddede ödeme aşamasında kesintiye tabi tutula-

cak harcamalar yer almaktadır. Ancak yine bu madde içerisinde kurumların kâr dağılımı ve vergiden bağışık kazançlarının vergilendirilmesi ile ilgili kesinti konularına da yer verilmiştir. Bu maddenin yeniden gözden geçirilmesi ve Gelir Vergisi Yasası'nı neredeyse stopaj yasasına dönüştüren düzenlemelerin azaltılması gerekir.

10) Yatırım indirimi ile ilgili düzenlemelerin Gelir Vergisi Yasası içerisinde çıkarılarak ayrı bir yasa haline getirilmesi ve bu müessesenin tüm boyutları ile yeniden düzenlenmesi gerekir.

Bugünkü mevzuat gereği gelir vergisi yükümlülerinin yatırım indirimi olanağından yararlanamamasına rağmen yatırım indirimi ile ilgili düzenlemeler Gelir Vergisi Yasası içerisinde yer almaktadır. Uygulamada devamlı sorun ve söylenti yaratan bu müessesenin tüm boyutlarıyla ayrı bir yasa olarak düzenlenmesi ve bu olanaktan yararlanacakların yasal kolaylıkları anında kullanmalarına ortam hazırlanması, kanımızca daha etkileyici ve verimli sonuçlar alınmasına neden olacaktır.

b) Kurumlar Vergisi Yasası'nda yapılması gerekli düzenlemeler:

1) Üretime, ihracata, turizme, sağlık ve eğitime yönelik yatırım ve faaliyetler vergisel açıdan özendirilmelidir.

Bu tür yatırım ve faaliyetlerin vergisel kolaylıklardan yararlandırılması aşamasında ülke ekonomisindeki değişimin de dikkate alınması zorunlu olduğundan konuyu yönlendirme açısından, yetkinin oluşturulacak bir "Board"a verilmesinde yarar vardır.

2) Kurumlar Vergisi Oranı basamaklı hale getirilmelidir. Kâr dağıtan ve dağıtmayan kurumlar arasında vergi yükü açısından farklılık sağlanmalıdır.

Kurum kazançlarının vergilendirilmesinde kazancın gruplandırılması suretiyle iki farklı oranın uygulanması daha iyi sonuç verecektir. Ayrıca otofinansman olayının vergisel açıdan özendirilmesi suretiyle özkaynak kullanımında belli bir artış sağlanabilir.

Dağıtılan kurum kazançlarının normal gelir vergisi tarifesi dikkate alınarak tekrar vergilendirilmesi, uygulamada devamlı sorun yaratmıştır. Eğer böyle bir sistem benimseniyorsa yatırımcı-ortak açısından vergi yükünün hafifletilmesinde yarar vardır.

3) Kurumlara Araştırma-Geliştirme-Eğitim Fonu yaratma ve kullanma olanağı tanınmalıdır.

Kurumlar yıllık kazançlarının belli bir miktarını (oran olarak belirlenebilir) Araştırma-Geliştirme ve Eğitim için ayırabilmeli bu fonların kullanımı gerekirse denetlenmek suretiyle yönlendirilmelidir.

4) Yabancı Kurumların (dar yükümlü) hukuki durumlarına vergisel açıdan açıklık getirilmelidir.

Türk vergi hukukunda yabancı kurumların faaliyetleri ve vergilendirilmesi konusundaki düzenlemeler yeterince açık değildir. Bu nedenle yabancı kurumların vergisel durumlarına açıklık getirici düzenlemelere gidilmesinde yarar olacaktır.

5) Kurumların devir, birleşme, tasfiye veya küçülme aşamasında fiktif vergilendirme işlemlerine ve yasal engellere son verilmelidir.

Bu konuda var olan duraksamalar herkesce bilinmektedir. Oysa ekonomik olayların cezalandırılması yerine yönlendirilmesi daha doğru bir yaklaşımdır.

c) Vergi Usul Yasası'nda yapılması öngörülen düzenlemeler:

1) Vergi yükümlülüğünün tescili sırasında sorumlu mali müşavir ve muhasebeci onayı zorunlu hale getirilmelidir.

2) Keyfi vergi matrahı oluşturulmasına yönelik yasal düzenlemeler yürürlükten kaldırılmalı, yerine gerçek kazançların belirlenmesine yardımcı olacak müesseselere yer verilmelidir.

3) Vergi Usul Yasası'nda yer alan muhasebe disiplini-ne ilişkin hükümler bu yasadan çıkartılmalı, konuya ilişkin yasal düzenleme içine alınmalıdır.

4) Kesilecek ceza türlerinin çoğaltılması yerine basitleştirilmesi ve azaltılması tercih edilmelidir.

5) Tahrifat, sahtekârlık, naylon fatura düzenlenmesi gibi eylemler Ceza Yasası kapsamına alınmalıdır.

6) Yükümlülerin, kendi hatalarını bildirmeleri halinde, onları zora sokucu eylemlere girişilmesini önleyici düzenlemelere gidilmelidir.

7) Uzlaşma kurumundaki keyfilğe ve idarenin üstünlüğü ilkesine son verilmelidir.

8) Mali açıdan zorda bulunan yükümlülere idarenin gereken kolaylığı sağlaması için özel düzenlemelere gidilmedi.

9) Yükümlünün vadesinde ödenmeyen vergi borcu için hesaplanan gecikme zammı veya faizi, aynı oranda,

haksız ve gereksiz alınan ve salınan vergiler için de uygulanmalı ve yükümlüye ödenmelidir.

10) Vergi incelemesi sonucunda yükümlüye salınan vergi ve cezanın yargı aşamasında düşmesi halinde, rapor düzenleyen de gerektiğinde sorumlu tutulmasını sağlayan düzenlemelere gidilmelidir.

11) Vergi Usul Yasası'nda yer alan maktu hadlerin ceza miktarlarının ve diğer parasal ölçülerin her yıl otomatik olarak yeniden değerlendirme oranı dikkate alınarak artışını sağlayacak bir düzenleme yapılmalıdır.

d) Diğer vergi yasalarında yapılması öngörülen değişiklikler:

1) Uygulanmakta olan ve yaklaşık 64 yasayı ilgilendiren düzenlemeler tek bir yasa içerisinde toplanmalı, lüks olarak kabul edilebilen mallarla hizmetler ayrı bir vergiye tabi tutulmalıdır. Ancak, bu konuda oluşturulacak tablolar ve belirlenecek vergi oranları toplumsal tepki doğurmayacak bir biçimde saptanmalıdır.

2) Banka ve sigorta işlemleri vergisine son verilmelidir. Bu vergi işletmeler için gider, yani maliyet unsurudur. Ayrıca, bankaların döviz satış ve arbitraj işlemlerinin bu vergiye tabi tutulması anlaşılabilir bir vergilendirme biçimi değildir.

3) Tapu işlemlerinin yürütülmesinde alıcıdan ve satıcıdan alınan vergi oranının yüksekliği, tapu tescillerinde düşük bedel beyanına işlerlik kazandırmaktadır. Bu durum söz konusu ticari alanda derinliğine vergi kaybına neden olabilmektedir. Tapu harcının yüksekliği devletin resmi kayıtlarına olan güveni sarsacak bir görüntünün ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Tapu harçlarının azaltılması ve gerçek değerler üzerinden alınabilir hale getirilmesi gerekmektedir.

4) Vergi iadesi uygulaması yerine basit ve çabuk sonuç veren bir beyana dayalı düzeltme sistemine geçilmesinde yarar vardır. Bugünkü hali ile vergi iadesi işletmeler açısından bir yük, iadede yararlanan için bir sıkıntı, devlet için bu alanda da naylon belge kullanımı arttığından gereksiz bir kayıp durumdadır.

5) Damga Vergisi uygulamasına kolaylık ve basitlik getirilmelidir. Uluslararası işlemlerle, günümüzün ekonomik koşulları nedeniyle ortaya çıkan kağıtların damga vergisi açısından değerlendirilmesi uygulamada devamlı olarak duraksama yaratmaktadır.

6) Veraset ve İntikal Vergisi basitleştirilmeli, bu yasa-da yer alan hadlerin otomatik artar hale getirilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

7) Katma Değer Vergisi Yasası ile ilgili olarak belirlenen oranlarda günün ekonomik koşullarına uygun değişiklikler yapılmalıdır.

e) Mahalli idare gelirleri ile ilgili düzenlemeler:

Türkiye'de belediye sayısı 2.600'ü aşmıştır. Kurulan her yeni belediye merkezi idare tarafından toplanan vergilere ortak olmakta; ayrıca kendisi de Emlak Vergisi ile belediyelerin toplama yetkisine sahip olduğu diğer vergi, resim ve harçları tahsil etme ve kullanma hakkını elde etmektedir.

Ancak Emlak Vergisi yerel yönetimlerce çeşitli nedenlerle toplanamamakta ve beyanname vermeyenler izlenmemektedir. Yasal düzenleme gereği asgari beyan esasının geçerli bulunduğu bu sistemde oluşan kayıplar, bir anlamda gelir yetersizliği nedeniyle bütçeden destek alan belediyelerin sorumsuzluğunu göstermektedir.

Öncelikle Türkiye'de yeni belediye kurulmasına izin verilmemeli, kurulmuş bulunan belediyeler de birleştirilmek suretiyle azaltılmalıdır.

Belediye bütçelerinin açık vermesi halinde, bütçesi açık veren belediyenin en yakın belediye ile birleştirilmesine gidilmeli, kendi kendine yeter bütçe yapamayan belediyelerin, gereksiz yere bütçeye yük getirmesine son verilmelidir. Belediyelerin özellikle Emlak Vergisi uygulaması merkezi idare tarafından izlenmelidir. Halihazırda belediye vergi dairesinde arazi gözüken yerlerin bir bölümü iş hanı özelliğini kazanmasına rağmen, bu tesbitler siyasi nedenlerle yapılamamaktadır.

Belediyelerin, Emlak Vergisi tahsilatları ve diğer gelirleri verimlilik açısından da gözden geçirilmeli; özellikle Emlak Vergisi'nde gerçek değerlerin kavranması ve bölgesel değer artışlarının vergileme açısından farklılaştırılması için Belediye Gelirleri ve Emlak Vergisi yasalarında gerekli değişiklikler yapılmalıdır.

Kent rantlarının belirlenmesinde ve vergilendirilmesinde, çağdaş yaklaşımlardan yararlanılması halinde belediyelerin gelir açısından kendi kendine yeterli olması sağlanabilir. Ayrıca, beyan aşamasında asgari değer esastan rayiç veya emsal değere gidilmesi ve bunun için geçerli olacak ilkelerin belirlenmesi halinde belediye ge-

lirlerinde sağlanacak artış, merkezi hükümet vergi gelirlerinden belediyelere aktarılabilecek payın azaltılmasına neden olabilecektir.

Toparlarsak, yerel yönetimlerin mali sıkıntıları siyasi düşüncelerle merkezi hükümetin vergi gelirlerinden pay aktararak giderildiği sürece bu organların kendi gelirlerini yaratma özelliği kaybolacak, buna karşılık kamu finansman açığının kapatılması olanağı da giderek azalacaktır.

SONUÇ

60 milyon civarındaki nüfusta sadece 360 bin kurum ve kişi bilanço esasına göre defter tutabilmekte, dolayısıyla ülkemizde her yıl yaklaşık bu sayıda karşılaştırılabilir ve analiz edilebilir mali tablo üretilebilmektedir. Bu sayısal gerçek dikkate alındığındaysa ülkemizde gerçek gelir ve kazançların saptanması zorlaşmaktadır.

Dolayısıyla, öncelikle ülkemizde oluşan gelir ve kazançların belirlenmesi, sonra da bunların izlenmesi ve vergisel açıdan değerlendirilmesi için gerekli yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Olay, herşeyden önce dinamik bir idari yapıya gerek göstermektedir. Bu yapının oluşturulamaması halinde idare ile yükümlünün buluşması rastlantılara kalmış bir olgu olarak karşımıza çıkacaktır.

Ekonomik açıdan kişilik haklarının korunması ile idarenin örgütlenmesi arasındaki öncelik sırası, kuşkusuz ekonomik açıdan kişilik haklarının korunması yönünde olacaktır. Çünkü kişinin ekonomik açıdan güçlenmesi veya zayıflaması vergi ödeme olanağını belirlemektedir.

Vergi ödeme gücü kişinin beyanı ile belirlenebilir. Bu nedenle herkesin beyanname vermesi mali gücün belirlenmesi ve kamu harcamalarına kaulımı sağlamak için gerekli olmaktadır. Bu gereksinim idarenin yeniden yapılanması ile doğrudan ilişkilidir.

Daha sonra yapılacak düzenlemelerse, beyan dışı kalan kazançları vergi ağına alacak; buna karşılık, özellikle üretime, ihracata, turizme, sağlık ve eğitime yönelik faaliyetler özendirilmek suretiyle ülkenin ekonomik açıdan belli bir düzeye ulaşması için gerekli vergisel ortam hazırlanabilecektir. □

Dr.Veysi Seviğ
Başbakanlık Baş Danışmanı'dır.

1980 Ekonomi Programı:

Yarım kalan senfoni*

Dani Rodrik

En temel ürünlerin bile sıkıntısının yaşandığı 1979'da Türkiye ekonomisi iflasın eşiğinde ve dünya ekonomisinden kopuktu. Tüm ithalatın ruhsata ve sınırlamalara tabi tutulduğu ülkenin ihracatı (tarım ürünleri ağırlıklı) 2.3 milyar dolar tutuyordu (GSMH'nın %5'inden az). İzinsiz döviz bulundurma ağır ceza suçu sayılıyor ve hapis ile cezalandırılıyordu.

Türk ekonomisi o günden beri tanınmayacak şekilde dönüşüm gösterdi. 1980'lerde cesurca başlatılan reformlar dizisi ekonomiyi dışa açtı ve Türk işadamlarının gem vurulmuş yoğun enerjisi hızla açığa çıktı. 1992'de, 10 yıllık istikrarlı büyüme sonucunda, ihracat 15 milyar dolara, ithalat 23 milyar dolara ulaştı. Aradaki açığın büyük bir kısmını kapatan turizm gelirleri ve işçi dövizleri ise birlikte 6 milyar dolar ediyordu.

Türk inşaat firmaları, Rusya'dan Libya'ya uzanan pazarlarda kendilerinden daha deneyimli rakipleri karşısında daha düşük fiyatlar vererek fevkalade başarılı oldular. Hızla büyüyen bir ekonomi ve borsayla yabancı sermaye girdisinde önemli bir yükseliş kaydedildi ve özel yatırımlardaki artış kamu yatırımlarındaki düşüşü fazlasıyla karşıladı.

Bununla beraber, 1970 sonlarındaki rahatsızlıklar ile benzerlikler bugün de geçerli. Enflasyon hâlâ %60 - 70'lerde seyretmekte; kamu sektörü bütçe açığı kontrolten çıkmış durumda. Benzer bir biçimde işçi ve işveren grupları da, hükümetin gidişatı düzeltereği konusundaki güvenlerini büyük ölçüde yitirdiler. Özelleştirmenin süratle gerçekleştirilmesi ve bütçe açığının katı önlemlerle kapatılması konusundaki tüm demeçlerine rağmen bugünün hükümeti de zayıf ve karşılaştığı makroekonomik dengesizliklerin üstesinden gelmekte zorlanıyor.

Türkiye'nin 1980'lerdeki deneyimini değerlendirirken, dışa büyük bir başarı ile uyum sağlamanın içteki ciddi dengesizliklerle mücadelesindeki bariz paradoks da göz önünde bulundurulmalıdır. Ülkenin 1970'lerin sonunda maruz bırakıldığı borç krizi ile başa çıkması iki türlü ayarlamayı gerektiriyordu: İyileştirilmiş cari işlemler dengesini sağlayacak bir dış ayarlama ve kamu sektörü açıklarının hızla kısılmasını temin edecek bir iç ayarlama. Türkiye, ilk ayarlama ikincisine göre daha başarılı oldu. Bir anlamda, bu konuda kamu sektörünün kendi payına düşeni yapmakta daha çok yol katetmesi gerektiğini, özel sektörün ise üzerine düşeni yaptığını söyleyebiliriz.

Geçmiş

Türkiye'nin ekonomik sorunları 1977'ye dayanmakta. Kamu sektörüne yürütülen yatırım hamlesi, döviz kuru krizi nedeni ile çökünce Türkiye 1978'de ciddi bir borç krizi ve yabancı alacaklıları ile durmadan süreleri uzatılan müzakereler batağına saplandı. Bu durum 1982'deki daha genel anlamdaki patlamanın son provasıydı.

Türkiye'nin 1977-1979'da yaşadığı borç krizinin iki nedeni vardı: Kısıtlamanın daha doğru ve akıllı bir politika olacağı ilk petrol krizi sonrasında, yayılmacı mali politika asıl tahribatını makroekonomik dengeler üzerinde yaptı. İç tasarrufta duraklama söz konusu iken, 1973'te %7 düzeyinde olan kamu yatırımları, 1977'de GSMH'nın %13.1'ine ulaştı. İç dengenin karşılığı demek olan cari işlemler dengesindeki %2.2'lik fazla da %6.9'luk bir eksi ile tersine döndü. Eğer yürürlükte olan dış borçlanma stratejisinin özünde yeniden istikrar arayışı olsaydı kriz önlenebilir veya en azından ertelenebi-

* Bu yazı Rodrik'in şu çalışmalarından derlenmiştir: "Prematüre Liberalleşme ve Yarım Kalan İstikrar: Türkiye'de Özallı On Yıl" (Premature Liberalization and Incomplete Stabilization: The Özal Decade in Turkey), M. Bruno ve Diğerleri (Editör), "Ekonomik İstikrar Dersleri ve Sonrası", (Lessons of Economic Stabilization and Its Aftermath), Cambridge, MA, MIT Press, 1991 ve "Türkiye: Gelecek Daha da İyi Olacak", (Turkey: The Best Is Yet to Come), International Economic Insight, Mayıs/Haziran 1993.

lirdi. 1975'ten sonra dış kaynakların büyük bir kısmı dövize çevrilebilir Türk Lirası (DÇM) ile ödenmeye başlandı. Bu ödeme planı, kamunun özel sektör borçlarına ülkedeki enflasyon ve devalüasyonu hesaba katmadan TL bazlı kredilere İsviçre ve Alman faiz oranlarının uygulanmasını fiilen sağlayan döviz kredisi anlamına geliyordu. Yabancı bankaların artık kredi vermeye yanaşmadığı ve Türk hükümetinin dış kaynaklarının kuruduğu noktaya kadar girilen bu dış borçlanma heyecanı iki yıl sürdü. 1977'nin sonunda dış borçlanma teşvikleri hükümete, GSMH'nin %2'sine tekabül eden bir orana mal oldu ve bunu takip eden yüksek devalüasyon DÇM borcundan daha da fazla sermaye kaybına yol açtı.

1977'nin ortası ile 1980'in başı arasında iktidara gelen zayıf hükümetler ekonominin daha da kötüye gitmesini engelleyemedi. Döviz darboğazı ile birlikte sıkıntılar başgösterdi. 1980'in başında enflasyon %120'ye dayandı. İç fiyat artışlarının gerisinde kalan nominal devalüasyon, Türk ekonomisinin dış pazarlardaki rekabet gücünü yaktı. Bu dönemin olumlu bir gelişmesi ise gerçekleşmiş DÇM borçlarının uzun vadeye yayılması sayesinde dış borç bileşiminin yeniden yapılanması idi.

24 Ocak kararları : İlk sonuçlar

1980 yılının Ocak ayında ortaya geçmişte yarım yamalak alınan önlemlerden tamamen kopmanın sinyalini geçmişte veren ve taahhüt edilenlerin çok daha ötesine giden bir ekonomik paket kondu. Paket, ağır bir devalüasyon (1 dolar = 47.10 TL'den 1 dolar = 70.00 TL'ye), ihracat teşvikinde önemli artışlar, faiz oranlarında yükseliş, KİT ürünlerinde ciddi fiyat artışları ve hükümet teşviklerinin kaldırılmasını içeriyordu. Daha da önemli olan, belki de tek tek önlemlerden ziyade, ihracatı kolay-

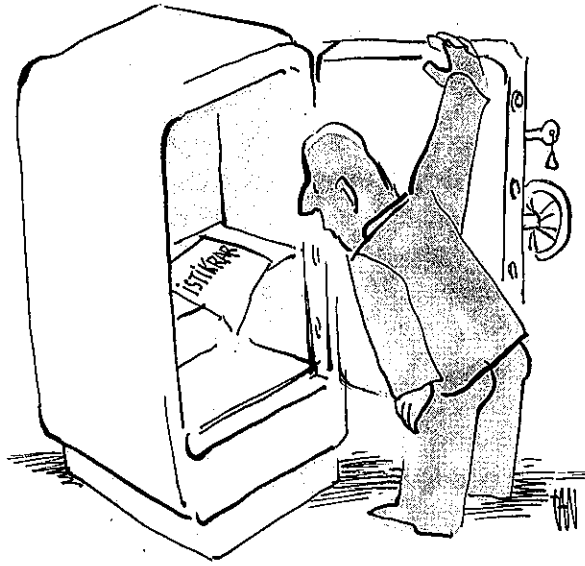
laştıran yeni bir yaklaşım, dışa açılma ve liberalizasyon programının belirgin bir şekilde ilanı idi.

Bu program, 1979 sonunda iktidara gelen Demirel'in azınlık hükümetinde müsteşar olan Turgut Özal'ın hazırladığı bir programdı. Ordu, Eylül 1980'de bir darbe ile sivil hükümetin yerine geçtiğinde de, Özal'dan ekonominin idaresini sürdürmesini istedi.

Kasım 1983 seçimi sonucunda Özal, Başbakan olunca, dışa açılma sürecinin daha da derinleştirilmesini hedefleyen ikinci önlemler dizisini başlattı. Bu önlemler dizisi, esaslı bir ithalat liberalizasyonu ile ödemeler dengesi içindeki sermaye hareketlerine yönelik denetimin gevşetilmesini içeriyordu. Türk vatandaşlarının yerli bankalarda döviz mevduat hesabı açtırmasına izin verildi. Gelirleri artırma ve üretimi koruma gereği, farklı hükümetleri hayli keyfi olan belirli ithalat vergilerini empoze ve manipüle etmeye zorladı. Buna rağmen, ithalat liberalizasyonu genelde destek gördü.

Özal'ın politikalarının başarısı, ekonomi içinde temel maddelerin göreceli fiyatlarının istisnai bir şekilde yeniden yapılandırılmasına dayanıyordu. 1987'ye dek Türk Lirası'nın reel değeri %40'lık kümülatif bir değer kaybı ile hep aşağıya doğru çekilen

bir yol izledi. Bu yüzden, 1980 Ocak'ında yapılan ilk devalüasyon oranı korunmakla kalmayıp düzenli olarak desteklendi. İkinci olarak, 1980 darbesinin doğurduğu sonuçlarla birlikte işçi sendikalarının zayıflaması, bir önceki enflasyonist dönemde oluşan reel ücretlerdeki düşüşü de garantiye aldı. Belki de doğrudan bir amaç olmayan ücret gerilemesi, maliyet baskısını kamu ve özel sektörün üstünden alarak istikrarın gerçekleşmesini kolaylaştırdı. 1980'lerin reel döviz kuru ve ücretlerinde sergilediği dikkate değer esneklik, Türk deneyiminin kritik bir unsurudur. ►

Özal, en başından beri istikrarın yanı sıra verimliliğin iyileştirilmesi konusu üzerinde de ehemmiyetle durdu. 1980'lerin başındaki büyüme stratejisinin iki belirgin niteliği kamu yatırımları ve ihracatın desteklenmesi idi. Programın ilk yıllarında kamu yatırımlarının, GSYİH'nin %2-3'ü kadar yükselmesiyle birlikte istikrar konusunda tipik olmayan bir yöne gidildi. Üstelik kamu yatırımlarının yapısı imalat sanayiinden (neredeyse özel yatırımlara yer bırakmayacaktı) altyapıya (muhtemelen özel sermayenin tamamlayıcısı) doğru bir değişim gösterdi. İhracat yakasında ise teşvikler çeşitli şekiller aldı. Önce döviz kurları rekabet düzeyinde tutuldu. İkinci olarak da, ihracatçılara, vergi iadesi ile piyasa seviyesinin altındaki oranlar üzerinden krediler içeren göz kamaştırıcı teşvikler sunuldu. 1980'lerin başında bu teşviklerin değerleri üzerinden karşılıkları ihracatın %20-25'ine ulaştı. İhracat, büyük bir hızla gelişti ve iki yıl içinde ikiye katlandı (1979'da 2.3 milyar dolardan 1981'de 4.7 milyar dolara) ve ondan sonra da, dengeli bir büyüme gösterdi. Fazladan fatura kesme konusundaki yaygın iddialara (ve kanıtlara) rağmen ihracattaki yükseliş, hayali unsuru dikkate alınsa bile, hayret verici idi.

İhracat ve kamu yatırımları sayesinde büyüme de 1980'lerin başında hızla kendini toparladı. 1979-80'deki iki yıllık negatif büyüme sonrasında Türk ekonomisi, zaman zaman gösterdiği iniş ve çıkışlarla birlikte, %4-5'lik bir büyüme hızına oturdu.

İstikrar programı, 1980'de, şimdiye kadar gerçekleşmiş en yüksek düzeyi olan % 107'ye fırlamış enflasyonu 1982'de %25 düzeyine indirmekte de başarılı oldu. 1980-82'de yeterli bir doz ile verilen toplam talep sınırlaması anahtar rolü oynadı. Kamu yatırımlarındaki yükselişe rağmen sektördeki fiyat ayarlamaları, reel ücret kesintileri ve üretim iyileşmesi ayarlamaları, kamu sektörü açıklarının 1980'de %10'dan (GSMH'nin) 1981'de %5.4'e, 1982'de de %6.0'ya inmesini sağladı. Başlıca faiz oranları yükseltilerek parasal sınırlamaya gidildi. 1980'lerin ortasında banka işlemleri oranlarındaki liberalizasyon ile birlikte mevduat sahipleri alışık olmadıkları bir şeyle karşılaştı: Pozitif reel faiz oranları. Sonuçta, M2/GSMH oranlarının 1980'de %15'ten 1982'de %23'e yükselmesiyle birlikte, geniş tanımlı para arzına olan talep artış kaydedti. Böylece, enflasyonun denetlenmesin-

de ekonominin yeniden paraya çevrilmesi önemli bir rol oynadı.

Görece fiyatlardaki diğer değişiklikler de toplam talebi düşürerek ekonomiye yardımcı oldu. Reel ücret kesintileri, tarım sektöründeki (fiyat desteği programlarının üzerinde daha az durulunca) kötüleme ve sektörel fiyat artışları, reel gelirin özel sektörden kamu sektörüne geçmesi demek oldu. Bu geçiş, özel sektör harcamalarının kısıtlanmasını ve kamu sektörü açıklarının kapanmasını sağladı.

Öyleyse, birçok başka ülke başarısızlığa uğrarken, büyüyen bir ekonomiye sahip Türkiye'nin enflasyonu bu kadar kısa bir sürede düşürmesini ne sağladı? Yanıtın bir kısmı, tek amaca yönelmiş görece fiyatlardaki katı değişikliklerin (faiz oranları, kamu sektörü fiyatları, reel ücretler) geçici bir süre için acı reçeteye razı bir topluma empoze edilmesinde yatmakta. Eylül 1980 öncesi etkin olan politik şiddetin hafiflemesi, yeni rejimin iyi niyet ve kamunun güvenini kazanmasına yol açtı. Kısacık bile olsa alınan bu nefes, Özal'a normal zamanlarda tahayyül edilemeyecek bir dizi radikal politikayı yürütme imkanı tanıdı.

Ancak, yanıtın büyük bir kısmı dış dengelerde yatmakta. 1982 sonrası kriz yaşayan diğer ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye'ye, dış borçları konusunda istisnai elverişli koşullar sağlanmıştı. Kamu sektörü dışarıdan gelen net kaynak aktarımında kesin ve ani bir değişim deneyimi yaşamayınca enflasyonist bir mali yapıya gerek kalmadı. Türk ekonomisi hatırı sayılır çapta dışa net kaynak aktarmaya ancak 1985'te başlayabildi. Özellikle uyum programının ilk iki yılında dışarıdan büyük çapta net kaynak aktarımı söz konusuydu. Ağır borç altındaki diğer ülkeler ise bu lüksten mahrumdular. Bu ülkeler, 1982'deki borç krizi başlar başlamaz alacaklılarına GSMH'lerinin %4-5'i oranında net kaynak transferleri yapmaya zorlanmışlardı.

Bu farklılığın sebebinin ne açıklayabilir? Aslında, durum burada politik bir nitelik kazanıyor. 1979-80 civarında gelişen bir dizi kriz ile birlikte Batı ittifakının bütünlüğü söz konusu olunca Türkiye'nin jeopolitik öneminin altı bir kez daha çizildi: Ülkenin Sovyetler Birliği'ne (daha da) yakınlaşma ihtimali, İran Devrimi ve Sovyetler'in Afganistan'ı işgali... Türkiye'nin içinde bulunduğu nazik politik durum Batılı başkentlerin endişelerine

tuz biber ekti. Tüm bu koşullar, önde gelen OECD ülkelerini 1979'un başında bir kurtarma operasyonu için harekete geçirdi. Operasyonun sonucunda da Türkiye'ye, 1979-81 döneminde, 1975-78 arasında aldığı ortalama iki misli olan orta ve uzun vadeli borçlanabilme olanağı verildi. Dünya Bankası, o güne dek bir ülkeye verdiği en fazla sayı olan beş yapısal uyum kredisini Türkiye için ard arda ekledi. IMF, Türkiye'yi, Haziran 1980'de o güne dek verdiği en yüksek katsayı olan ve ülkenin kotasının %62.5'ine ulaşan bir katsayı ile üç yıllık stand-by borç anlaşmasıyla ödüllendirdi.

Özetlemek gerekirse, 1980-82 arası enflasyonla mücadele dış kaynakların azımsanamayacak yardımı ile gerçekleşti. Sürekli yabancı sermaye kaynaklarının bulunması, mali tasarruf ve KİT'lere uygulanması düşünülen radikal operasyonu erteledi. Devletin mali açıklarında biraz azalma görüldü. Ancak, bu azalma, kamu sektöründe yarar sağlayan görece fiyatlardaki geçici değişikliklerin, işgücünün ve tarımın pahasına, yapılmasıyla sağlanabildi. Ekonomik faaliyetler açısından daralan iç piyasa ise köklü ve sürekli teşviklerle güçlendirilen ihracat ile dengelenince, operasyonlardan büyük sorunlar doğuracak derecede etkilenmedi.

1980 programının uzun vadeli sonuçları

1960'larda ve 1970'lerin büyük bölümünde Türkiye ekonomisi sağlıklı bir hızla büyüdü; ülkede köklü bir sanayi ve girişimcilik zemini kuruldu. Bununla beraber, Türkiye, dünya piyasalarında, 1960'ların ortasından beri dışa açılan G. Kore, Tayvan, Singapur, Hong Kong, Malezya ve Tayland gibi Doğu Asya ülkeleri tarafından geride bırakıldı. Üstelik, bu ülkeler borç krizlerinin uzatılmasından kaçınıp hızlı büyüme çizgilerinde yol katedebince, aradaki mesafe 1980'lerde daha da arttı. Türkiye bugün aradaki farkı kapayabilir mi?

Aslında Türkiye ekonomisinin sahip olduğu avantajlar sürmekte. Türkiye, Avrupa, Ortadoğu ile Asya'nın bulunduğu yerde stratejik bir konuma sahip. Ayrıca, 60 milyonluk nüfusu ihracat için bir ilk basamak teşkil edebilecek iç piyasayı oluşturuyor. Kişi başına düşen 1.500 dolar (satın alma gücü paritesi uyum tabanı 4.000 dolar) geliri ile fakir ülke sınıfına giren Türkiye aynı zamanda da zengin insan kaynağına sahip. Örneğin, ülke-

nin yetişkin nüfustaki %81'lik okur yazar oranı, kişi başına gelirin Türkiye'den çok daha yüksek olduğu Malezya'nunkinin hayli üzerinde. Üstelik, son otuz yılda yaşanan çeşitli kesintilerden sonra parlamenter demokrasi yerine oturmuş gözüküyor. İnsan hakları alanında belli başlı adımlar da son birkaç yılda atılmış durumda. Laik bir hükümet, anayasa ve yaşam tarzını benimsemiş tek Müslüman ülke olan Türkiye'nin Orta Asya'daki eski Sovyet Cumhuriyetleri'ne kültürü ve dili ile en yakın ülke olması, yörenin sonsuz ve el değmemiş olanaklarından rahatça faydalanmasını sağlıyor.

Özel sektörünün ise, 1980'lerin dış açılma politikaları ile karşı karşıya kaldığında tüm meydan okumalara oldukça yeterli bir karşılık verdiği söylenebilir. İhracattaki artışın süratli ve etkileyici bir nitelik kazanmasına, ihracatçıların özellikle İran-İrak savaşı sırasında lehlerine gelişen koşullardan faydalanmaları da katkıda bulundu. Ancak, savaş bitip koşullar değişince, ihracat arayışlarına yeniden yön verildi. İran-İrak savaşının sağladığı bu ihracat hamlesinin ivmesi azalınca, Avrupa piyasaları yeniden önem kazandı. Bugün Türkiye ihracatının beşte birini Ortadoğu ülkelerine yaparken, AT de bu ihracatın yarısını kapsamakta.

Türkiye'nin ihracat hamlesi, yabana atılmayacak bir çeşitlilikle birlikte gerçekleşti. Zaman içinde yükselen imalat ihracatı payı, bugün tüm ihracatın %80'ini oluşturmaktadır. Tekstil ve giyim sanayii ihracatı 838 milyondan (1980'de) 4 milyar dolara demir ve çelik ihracatı ise 34 milyondan 1.5 milyar dolara çıktı. Ancak, ihracattaki başarı bu kalemlerin ötesine gitmemekte. Aslında tüm imalat kategorilerinde büyük kazançlar sağlandı.

Türkiye'nin enerjik yapısı, 1989'dan beri süren elverişsiz kur politikasına rağmen ihracat performansının en çarpıcı noktası. Yukarıda da tartışıldığı gibi, 1980-86 arasında döviz kuru politikası ihracat hamlesine çok destek veriyordu. Ancak, 1989-90'da enflasyonu, başaşağı gitmekte olan para biriminin değer kaybının yavaşlatılması gibi başarısız bir hamle ile düşürmeye yelteniş, Türkiye'yi rekabet konusunda yenilgiye uğrattı. Bu dramatik değişime rağmen ihracatın büyüme hızının çok az etkilenmesi ile ekonomi dışa açılmaya devam etti. Türk sanayicileri, dünya piyasaları ile rekabet edebildikleri ➤

takdirde başarılı olacaklarının artık farkındalar.

Dışa dönük politikalar, dinamik bir girişimci sınıfı, artan ihracat, hatırı sayılır özel sektör yatırımları ve ak-maya başlayan yabancı yatırımlar: Türkiye'nin, 1990'ların en başarılı ekonomilerinden biri olarak ortaya çıkması için her türlü donanımı varmış gibi gözüküyor.

Ne yazık ki, bu portrenin görüntüsünü giderilmesi oldukça güç bir mali sorumsuzluk ve bitmek tükenmeyecek bir enflasyon bozmakta.

Beş yılı aşkın bir süredir ülkenin yıllık enflasyonu %60-70'lerde seyrediyor. Bunun nedenini anlamak için ekonomi doktorası da gerekmiyor: 1980'lerde azal-mayan ve bir kez daha GSMH'nin %10'unun üstüne çıkan kamu sektörü açığı. Sorunun büyük bir kısmı, ücret ve istihdam politikalarının siyasi amaçlarla devamlı mani-pule edildiği KİT'lerdir.

Mali durumun bir türlü düzeltilememesi, doğrusu 1980'lerin ekonomi politikasının en büyük başarısızlığı sayılmalıdır. Tüm bunlar, Özal'ın başından beri özelleştirmeye verdiği önem göz önünde bulundurulursa, ironik bir anlam taşıyor. Meksika ve Arjantin gibi ülkeler daha içinde bulundukları krizlerin en kötü anlarındayken, özelleştirme 1980'lerin ortasında Türkiye'de gündemin ön sıralarındaydı. Bununla beraber, işin içine politika karışınca ve ekonomi geri tepince bu aciliyet de yokoluverdi. Özelleştirme yolunda çok az yol katedildi. Sonuç itibarıyla, hareketin kesin ve de özelleştirmenin süratle gerçekleştiği Latin Amerika ülkeleri Türkiye'yi geride bıraktılar.

Kamu sektörü açığı ile başa çıkabilecek ama(bilhassa KİT'lerin sorunlarında) elden kaçırılan birkaç fırsat da doğmadı değil. İlk fırsat kapısı 1980-81'de askeri rejimin, politikalar ile kısa vadeli siyasi baskıları birbirinden ayrı tutması ile açıldı. Ancak, dış kaynaklı cömert sermaye akışı ile birlikte mali uyarlamalar yapılmasına gerek duyulmadı. Özal da, bazı uzun vadeye yayılmış kamu sektörü fiyat ayarlamalarının pek ötesine gitmedi. 1983'un sonunda Özal'ın (yeni seçim yönetmeliği sayesinde) ezici çoğunlukla iktidara gelmesiyle ikinci fırsat kapısı açıldı. Özal o zaman enerjisini mikroekonomik reformlara (ticari ve mali sektörlerin liberalleşmesi gibi) gereğinden fazla harcadı. Ama KDV'yi de yerine oturttu.

Fakat bu da yetersiz kaldı. Sonuç olarak bugün Türkiye'nin makroekonomisi, %10'ların üzerinde gezinen Kamu Sektörü Borçlanma Gereği (KSBG) ve %65-%70'lerde dolaşan enflasyon yüzünden istikrarsızlıkla mücadeleye devam etmekte.

1980'lerin ortasında olağan siyasete geri dönüş, kamu finansmanını birçok başka bakımdan da sinsice etkiledi. Sayısız bütçe fonunu parlamentonun onayını bile almadan kendi kararı ile dağıtabilme hakkını elde ederek Özal, bu karmaşaya şahsen katkıda bulundu.

Mali sorumsuzluk ve yüksek enflasyon ekonomiye çeşitli şekillerde zarar verir. Belirsizlik ortamı ve ne olacağının önceden bilinmemesi girişimin enerjisini köreltir; uzun vadeli planlama ve yatırım hevesini kırar. Hevesi büyük kamu sektörü borçlanma gereği ve onun arkasından belirlenen yüksek reel faiz oranları da kırar. Enflasyonla mücadele ile istihdamı koruma arasında gidip gelen stop-go makroekonomik politikalar da böyle sorunları olduğundan fazla büyütür.

Siyasetçilerin kararlı davranışlarının taahhüdü ve bütçenin dengelenmesi için ne yapılması gerekecek? Gerçekçi yanıt, ülkede durumun düzelmesinden önce daha da kötüyeceği olmalı. Bugün sade vatandaşın 1979-80'den farkı, döviz tasarrufu ile kendini enflasyona karşı koruyabiliyor olması. 1980'lerin son reformlar dizisine yol açan sıkıntılar ve kuyruklar artık mazide kaldı. Böylelikle, uzun vadede yıpratıcı etkilerine rağmen enflasyonun da bugün, ciddi bir anti-enflasyon programı kapsamında örgütlenmiş geniş tabanlı koalisyonu yeterince zarar veremediği görülüyor.

Bundan sonra nereye?

Türkiye'ye konacak teşhis, makroekonomik istikrarsızlıktan kaynaklanan bir parça kaygıya rağmen büyük bir iyimserlik olmalıdır. Özel sektör çarpıcı bir dinamizm göstermiş ve bunu da oldukça elverişsiz şartlarda gerçekleştirmiştir. Enflasyon makul bir seviyeye indirildiği takdirde, sanayileşmiş ülkelerin yaygın korumacılığın-dan nasibini almamış Türkiye'yi hiçbir şey Doğu Asya ülkelerinin ekonomik başarısını aynen yaşamaktan alı-koyamaz. □

Dani Rodrik

Columbia Üniversitesi, Ekonomi ve Uluslararası İlişkiler Profesörüdür.

1. SANKI HERZBERG Ülkü Tamer
2. GÜNGÜNÜSTÜNE QUASIMODO Egemen Berköz
3. NE GARİP FEDERİCO ADINDA OLMAK LORCA Erdal Alover (2.basım)
4. ŞİİRLER UNGARETTİ Cevat Çapan
5. SEVGİLİLER BRECHT Turgay Fişekçi (2.basım)
6. KÖPAN AVI CARROLL Barış Pirhasan
7. HERŞEY AYARTABİLİR BENİ YEATS Cevat Çapan (2.basım)
8. GÖLGE BİLE YALNIZ NERUDA Erdal Alover (2.basım)
9. AŞK VE İSYAN REXROTH Güven Turan
10. HAİKULAR BAŞO, BUSON, İSSA Cevat Çapan
11. ÖKLİDGİLLER GUILLEVIC Erdal Alover
12. TUFANDAN ÖNCE RIMBAUD Can Alkor
13. ŞİİRLER VOZNESENSKI Mehmet H. Doğan
14. ŞİİRLER EL-BEYATİ Turgay Göneng
15. İYİ GECELER WILLİE LEE WALKER Ahmet Nazım-Levent Soysal
16. VEDALAŞMALARIN İLMİNİ YAPTIM BENİ MANDELŞTAM Cevat Çapan-Seyhan Erözçelik
17. ŞİİRLER AHMATOVA Mazlum Beyhan
18. ŞİİRLER BLOK Azer Yaran
19. SENİ ÖYLESİNE DÜŞLEDİM DESNOS Eray Canberk
20. DUİNO AĞITLARI RİLKE Can Alkor
21. ÖLÜ DOĞA VERDET Samih Rifat
22. GÜNEŞ TAŞI PAZ Ali Cengizkan
23. SOY AĞACI VAKALO Cevat Çapan
24. YAĞ DAMLASI ZAHRAD Ohannes Şaşkal
25. SINIRSIZDIR ŞİİR HOLUB Güven Turan
26. ORFE'NİN İZİNDE APOLLINAIRE Ergin Ertem
27. ERTELENMİŞ ZAMAN BACHMANN Ahmet Cemal
28. SESSİZ GECELER CARVER Cevat Çapan
29. SEVDİĞİM KADINSA MÜZİK LUZİ Işıl Saatçioğlu
30. KIZKARDEŞİM HAYAT PASTERNAK Azer Yaran
31. SEVDALILAR LAFORGUE Metin Cengiz
ÖZEL DİZİ 1. DUİNO AĞITLARI RİLKE Can Alkor
ÖZEL DİZİ 2. ŞİİRLER DICKINSON Selahattin Özpalabıyıklar

千社札・広告札等の
貼付を禁じます

浅草寺

Narita havaalanına indiğinizde hemen taksiye atlamayın: koltukları beyaz dantel kaplı taksinin beyaz eldivenli sürücüsü sizi Tokyo'ya götüreceğünde taksimetre 200 dolar yazacaktır. Daha hesaplı seyahat etmek istiyorsanız, 25 dolara ekspres trene (55 dakikada Tokyo'ya ulaştırıyor) ya da 21 dolar terminal otobüsüne (1,5 saat sürüyor) binebilirsiniz.

Dünyanın en büyük metropoliten alanlarından biri olan Tokyo, üçbinden fazla adadan oluşan Japonya'nın Honshu adasında kurulmuş bir kent. Sumida nehrinin iki yakasında yer alıyor ve güneyde Tokyo körfezi boyunca yayılıyor.

Tokyo'nun eski adı Yedo. Onikinci yüzyılda kurulmuş. Onsekizinci yüzyılda bir buçuk milyon nüfusuyla dünyanın en büyük kenti haline gelmiş. 1923'de büyük depremle yerle bir olmuş. Sonra on yıl içinde, komşu kentler Kawasaki, Yokohama, Ichikawa ve Kajaguchi'yi de içine ala-

zalara gidip 500 milyon Türk lirası civarında bir yatırım yapmanız gerekiyor. Vakit bulursanız, Ginja'yı gezdikten sonra Harajuku semtine gidin. Daha genç ve şık bir alışveriş ve eğlence merkezi.

Kabuki Tiyatrosu içi vaktiniz ya da sabrınız yoksa, görmek için Kabuzika'da bir perdelik bilet alabilirsiniz. Çok turistik bir fikir.

Sumo güreşi turnuvaları ise Tokyo'da yılda üç kez, Ocak, Mayıs ve Eylül'de düzenleniyor ve onbeşer gün sürüyor. Tiyatro, konser, spor gösterilerine bilet almak için: Play Guide Honter (Tel: 3561-8821) veya Kyuk-yodo Ticket Service'i (Tel: 3571-0401) arayabilirsiniz.

Biliyorsunuz, Japon mutfağı balık, pirinç ve şehriye üzerine kurulu. Hamur ve tatlı yok. Et ve tavuk sonradan girmiş. Sushi ve Sashimi, çiğ balık yemekleri. Çiğ balık sevmiyorsanız, Türk damak tadına en uygun yemekler Sukiyaki (ince dilimlenmiş dana eti), Yakitori (soslu tavuk

cak şekilde yeniden imar edilmiş.

Tokyo'nun kuzeyinde ve güneyinde geniş sanayi havzaları ve tersaneler var. Periferisinde 30 kadar uydu kent yer alıyor.

Kraliyet Sarayı, kentin en eski merkezi Chiyoda semtinde, 250 dönümlük bir yeşil alanla çevrili. Hanedanın davetlisi değilseniz, Tokyo'da Kraliyet Sarayı'nı aratmayacak otellerin başında Imperial geliyor (Tel 3504-1111).

Görmeniz gereken en ilginç yerlerden biri Tsujiki balık pazarı. Sabah kahvaltısında bile balık yiyen bir ulusun başkentinde balık pazarı kentin kalbi sayılır. Sabah saat 5'te gidip görün. Nasıl olsa oniki saatlik uçak yolculuğundan sonra size sabahın körü gibi gelmeyecek.

Japonların dini Şintoizm ve Budizm. Ünlü Zen tapınaklarını görmeniz için Tokyo'nun dışına çıkmanız gerekecek. Kentin içinde ise Asakusa'da Kannon Budist Tapınağını ziyaret edebilirsiniz. Burası Eyüp Sultan Camii gibi kalabalık. Tapınağın önünde şifalı suda elinizi ıslatıp niyet tutun. Girişteki çarşıda turistik eşyalar satılıyor. Buradan yelpaze, kılıç, fasulye şekeri (tadı kabak tatlısına benziyor) ve pirinç krakerleri alabilirsiniz. Kimono almak için ise Ginja'daki büyük mağ-

azın, Tempura (yağda kızarmış karides ve sebze)... Hepsi de çok lezzetli.

Tokyo'ya iş için gidiyorsanız, yanınızda bol kartvizit götürün. Tanıştığımız herkes size hemen kartını verecek. Ziyaret edeceğiniz kişilere uygun armağanlar (içki, badem ezmesi veya lokum) götürün. Evlerde ve bazı lokantalarda ayakkabılarınızı çıkarıp terlik giyeceksiniz, haberinizi olsun.

Japon işadamlarının devamlı gittikleri barlarda kendi içki şişeleri var. Genellikle malt viskisi. Size bundan ikram edebilirler. Küçük kadehlerle sake içiyorsanız, adet, yanınızdakinin içkisini boşaldıkça doldurmak. Başkası sizinkini doldurursa kadehinizi hafifçe kaldıracağız. Kampai!..

Ama dikkatli olun, sake karafta durduğu gibi durmuyor.

Ev sahibiniz sizi "hostes bar" denilen gece kulüplerine götürebilir. Buralarda şık hanımlar sizinle içki içecek, karşılığında ev sahibiniz 150 dolar ödeyecektir. Bir geyşa partisine davet edildiyse, çok itibarlısınız demektir.

Son olarak, işadamlarına Tokyo'da sıkça verilen bir ipucuyla bitirelim: Bir Japon işadamına teklif götüreceğinizde "evet" derse, bu "belki" demektir. "Belki" derse, "hayır" demektir. "Hayır" derse, adam Japon değildir. □

Saraybosna: Bir Savaş Günlüğü

Yaratmış olduğu uygarlıkla böbürlenmekten ve ona yönelik tehlikeleri abartmaktan çok hoşlanan Batı Dünyası, son iki yıl içinde bizzat yarattığı uygarlığın ilkeleri açısından utanç verici bir konumda bulunuyor. Avrupa'nın yanbaşı, hatta içinde bulunan bir ülkede Avrupa'ya ait değerlerle yaşamak isteyen ve onları korumaya çalışan insanların insafsızca öldürülmelerine ve yaşam tarzlarının yok edilmesine Batı Dünyası ancak anlamsız bir "çaresizlik" beyanımla karşılık verebiliyor. Saraybosna'daki son gazete, *Oslobodenje*'nin Genel Yayın Müdürü, Müslüman kökenli *Zlatko Dizdarević*'in *Saraybosna: Bir Savaş Günlüğü** adlı kitabı Saraybosna direnişinin ve Saraybosnalılar'ın umutsuz mücadelelerinin anlatılışı olmanın yanında, bu utanç verici etkisizliğin bir teşhiri niteliğini de taşıyor.

Dünya basınının yaşadığı profesyonel ahlak ve güvenilirlik krizinin ötesine giden çok temel sorunları olan Türk basınının da bu kitaptan hayli yararlanması mümkün. Neredeyse toplu intihar olarak nitelendirilebilecek bir karşılıklı çamur atma yarışına girilmiş olan yüz kı-zartıcı bir dönemde, Dizdarević'in kitabı bir gazetenin ve gazetecinin sorumlulukları ve alabileceği tavırlar konusunda da güzel derslerle dolu.

Son Osmanlı/Son Avrupalı şehir

25 Haziran 1993 tarihinde yazdığı notlarda Dizdarević, Balkanlar'da olup biteni kabile savaşları olarak görme eğilimdeki Amerikan okuruna şu bilgileri veriyor: "Kuşatmaya rağmen Saraybosna hâlâ, şehirlerini, evlerini ve arkadaşlarını terketmek istemeyen 80.000 Sırp ve 30.000 Hırvat'ın yuvasıdır. Şehrin evliliklerinin yüzde 40'ı karışıktır. Savaştan önce Saraybosnalı hiç

kimse etnik veya dinsel farklılıklar üzerine kafa yormazdı. Zaten bu yüzdendir ki, saldırganlar şehri yoketmek istiyorlar: Şehir, artık karışık cemaatlerin yaşayabileceği hiç bir yer kalmadığı iddialarının faşist niteliğini teşhir ediyor".

Geriye dönüp bakıldığında, Milosević'in 1987'de Kova'ya'da palazlanmaya başlamasıyla birlikte Yugoslavya'nın çok tatsız gelişmelere gebe olduğunu görmek mümkündür. Leninist sistemin çökmesinden sonra Orta ve Doğu Avrupa'da ortaya çıkan siyasi boşluğun bir şekilde Batı Avrupa, daha doğrusu AT tarafından doldurulması bekleniyordu. AT'nin bu konuda ortak siyasi tavır üretememesi, Almanya'nın da yeni damat aceceliğiyle siyasi ağırlığını ortaya koymakta ısrar edışı, Yugoslavya'da yaklaşık on yıldır toplanmakta olan savaş bulutlarının yoğunlaşmasına yol açtı. Bir adım sonrası düşünülmeden ve siyasi inceliklere dikkat edilmeden, Almanya'nın zorlamasıyla verilen Slovenya ve Hırvatistan'ın tanınması kararıyla Avrupa Topluluğu eski Yugoslavya'da üç yıldır süregelen milliyetçi cinnetin ve kanlı vahşetin manevi babalığını yükledi. Tarihindeki pek çok örnekte olduğu gibi de, sorunun çözümü için, akacak kan kalmamasını beklemeye başladı.

Tüm yakıp yıkmalarda Mostar veya Saraybosna gibi, uzun bir kentli uygarlığına sahip olan ve cemaatlerin karışık yaşadıkları şehirlerin simgesel önemi abartılamayacak kadar büyüktü. Saraybosna'da yıkılan her evde, öldürülen her insanda köyün şehre olan hıncını, yerel bağnazlığın kozmopolitlikliğe olan düşmanlığını, ilkel bağlılıkların evrensele olan tahammülsüzlüğünü görmek mümkündür. Saraybosna, Osmanlı'dan kalma bir çok-cemaatliliği, Avrupa düşüncesine özgü bireyci

* Zlatko Dizdarević, *Sarajevo: A War Journal*, (New York: From International, 1993)

bir çeşitlilik, hoşgörü ve kökene aldırmanın bir birlik-teliğe dönüştürmüş olduğu için cezalandırılıyordu. Dizdareviç'in de belirttiği gibi, "Saraybosna'da 'şeylerin düzeni' gömülmüştü. Bu yerkürede on yıllardır yapılmış en üzücü ve en büyük cenazeydi kalkan. Ölen insan sayısının çokluğundan değil, bir daha asla gömüldükleri yerden çıkarılamayacak ideallerin muhteşemliği yüzünden". Saraybosna, çoğulculuğu nedeniyle cezalandırılırken Batı'nın değerlerini korudukları halde Batı'dan yardım görememek şehrin insanlarını önce hayrete sonra umutsuzluğa sürüklemişti. Saraybosna'nın kaderi "değişik ırkların birlikte yaşamalarındaki delice güzelliği göremeyen birileri"nce çoktan belirlenmişti.

Bir yandan bu gerçekliği görmek, diğer yandansa Saraybosna'yı eskisi gibi muhafaza etmeye çalışmak kuşkusuz son derece güçlü. Saraybosnalılar bunu isteseler, uluslararası kuruluşlar buna izin vermiyorlardı. 18 Ağustos 1992 gününün notları Saraybosna Musevileri'nin şehri terketmesine ve bu şekilde şehrin bir kez daha Sırp faşistlerinin planlarına yenik düşmesine ayrılmış: "Bundan elli yıl önce Müslümanlar'ın kendi hayatlarını ne denli içtenlikle kurtarmaya çalıştıklarını bilen Museviler tek başlarına gitmek istemiyorlar. Yanlarında bazı arkadaşlarını ve komşularını da 'geçici sürgün'e götürmek istiyorlar, ancak 'uluslararası yardımseverler' buna izin vermiyorlar... Museviler birgün döneceklerdir, bundan kuşku yok. Ancak, onların da gitmesiyle Karadjic Planı'nın uygulanmasına başlanıldığını seziyorum. Eğer Saraybosna'da 500 yıldır yaşamış insanlar bu şehri terketiyorlarsa, artık burası eski Saraybosna olmayacaktır".

Gazete aşkı, gazetenin direnci

Oslobodenje Saraybosna'da çıkarılmaya devam eden son gazete. Çalışanları, tıpkı Saraybosna gibi karışık milletleri temsil ediyorlar. Dizdareviç'in kendisi Müslüman, eşiye Sırp kökenli. Sırp saldırılarının başlaması, bazı bölgelelerin "kurtarılması" ve "etnik temizlik"in sürdürülmesi sırasında gazetenin kendisi ve muhabirleri en önemli hedeflerden olmuşlar. Gazetenin kimliğiyle olduğu kadar, haber verişi tarzıyla, daha doğrusu haber vermeye devam edebiliyor oluşuyla Bosna-Hersek'i yoketmeye çalışanların hınçlarını bilemediğine şüphe yok. Nitekim, Saraybosna bombalanırken gazetenin binası hedeflenerek yı-

kılmaya çalışılıyor. Oslobodenje Kulesi'nin bombalanarak yıkılması, Dizdareviç'e göre, "haftalardır tekrar etmekte olduğumuz bir gerçeği de teyid etmiş oldu. Oslobodenje, bundan galip çıktı zira varlığı yanan binaya bağlı değildi... Yeni yerinde, düne göre fiyatı iki misli olan bir baskı çıkardı. Ekmek alamayacak kadar fakirleşmiş Saraybosnalılar gazeteyi bir saat içinde tükettiler... İlerideki günlerde Oslobodenje daha küçük boyutlarda çıkabilir, sayfa sayısı azaltılabilir; bu konuda kesin karar vermedik. Ancak, tartışılmayacak şeyler de var: Daha küçük ve ince de olsa, bu gazete budaların nefretlerini bileyen herşeyi basmaya devam edecek, fakat artık yıkabilecekleri hiç bir şey de kalmadı". Geçen iki yıla yakın süre içinde gazete başka kovuklara sığınmak zorunda kalarak da olsa çıkmaya devam ediyor. Bu arada dünyanın dört bir yanından verilen ödülleri almak için bile olsa Dizdareviç ve arkadaşlarının şehri terketmesine izin verilmeyebiliyor da... Yahut da gazeteye gönderilen, kağıt, hurufat gibi malzemeler BM'nin insani yardım listelerinde olmadıkları için teslim edilmeyebiliyorlar.

Bir gazeteyle okuru arasındaki kurulabilecek en derin bağı, Oslobodenje kurmayı başarmış. Özellikle savaşın başlarında hemen her gün Batı'nın, ABD'nin kendilerini bu kabustan kurtaracağına inanmış Bosna-Hersek'li vatandaşların dünyayla bağlantılarını sürdürebilmek için katlandıkları özverileri küçümsemek mümkün değil. 2 Haziran 1992 tarihli notta Dizdareviç şunları yazıyor: "Beni en çok etkileyen Bosna-Hersek'in dört bir köşesinde faks makinası olanların, haberlerimizin doğruluğundan ve dürüstlüğünden bir an için bile kuşku duymaksızın bizden bilgi istemeleriydi. Birçok Bosna kasabasında insanların, gazetemizin tek fakslanmış nüshasını görebilmek için mağaza vitrinlerinin önünde sıraya girmiş olmaları gözlerimi yaşartıyor. Zenika'lı maden işçilerinin yarından itibaren Oslobodenje'nin cep büyüklüğünde bir kopyasını üretecek ve ülkenin diğer yörelerinde olup biteni öğrenmek isteyen vatandaşlarına satacak olmaları beni heyecanlandırıyor". Anlatının sonlarında dünya basınının "show" düşkünlüğü ve yaşanan trajedinin ancak ticari değeri olduğu sürece ilgiye değer bir anlam taşıdığı İrma adlı kızın İngiltere'ye gönderilmesi olayında tüm çıplaklığıyla ortaya çıkıyor. 1993 Ağustos'unda ABD'nin sözünü çok ettiği hava sal-

dırılarını, Avrupalılar'ın direnişi nedeniyle başlatmaktan tümüyle vazgeçmesi ancak Saraybosna'nın kuşatma altında olmadığını ilan ederek mümkün olur. "Ancak, bu aniden 'kurtarılmış' şehirde, bekledikleri 'show'dan mahrum kalmış 160'tan fazla gazeteci vardı. Fransız ve İngiliz 'Mavi Bereliler' şehrin kuşatma altında olmadığını, dolayısıyla hava saldırılarına gerek kalmadığını söyleyince, bu olayı gözlemlemek üzere buraya gelenlerin yeni bir haber bulmaları gerekiyordu. Ciddi şekilde yaralanmış bir küçük kızın haberi düzinelerce gazeteciyi 'kendi çocuğu'nu bulma yarışına sokarken, çocukların Saraybosna'dan ayrılmalarını da tam bir sirk gösterisine dönüştürdü".

Batı, Birleşmiş Milletler ve tarih

Günlüğünü tutmaya başladığı 25 Nisan 1992 tarihinden itibaren olup bitenleri anlatırken, Dizdareviç yalnızca bir kahramanlık, acı ve fedakarlık öyküsü anlatmıyor. Saraybosnalılar'ın da arasında zayıflar, kalleşler, baskıcı ruhlu olanlar, suça eğilimliler var. Verdikleri sözü tutamayarak Saraybosna'yı terkedendenler, sonunda 'kabile'nin çağrısına uyanlar ve onların yanında gerilim filmlerinin kötü adamlarını andırarak boy gösteren Lord Carrington'lar, BM komutanı MacKenzie'ler, Magnusson'lar, Butros Gali'ler Saraybosna günlüğüne yaşamın tüm renklerini yansıtıyorlar. Yazık ki başlangıçta varolan "toplucu kahramanlık, topluca namus, topluca olabilecek herhangi bir şey hakkındaki hayaller savaştan sağ çıkamadılar". Gene de kitabın en can alıcı bölümleri, sıradan insanların Saraybosna'nın, elektriksiz, susuz, ilaçsız, cinnet getirici koşullarında gündelik yaşamı nasıl mümkün olduğunca normal bir şekilde devam ettirmeye çalıştıklarını anlatan notlar. "Gayet tabii ki tüm Saraybosnalılar kahraman değil... Ancak, vatmanlar ve otobüs şoförleri araçları çalışıkça işlerini yapmaya, ücret almadan şehrin her köşesine gitmeye devam ediyorlar. Yalnızca topçu ateşiyle durdurulabilen fırıncılar ve sütçüler var. Savaşa kulak asmamakta inat eden elektrikçiler, borucular, matbaacılar, gazeteciler ve kameramanlar var... Önemli olan kalıcı şeyler. Tıpkı, bombardmanı sükunetle beklemek ya da bir ekmek somununu ip üzerinden ihtiyacı olana gönderebilmeyi becerebilmek gibi". Ya da günlüğün başka bir köşesine not edil-

diği gibi, okula gidemeyen öğrencilere herşeye rağmen not vermek, çocuklara dondurma bulabilmek türünden işleri yapabilmek.

Dizdareviç'in notlarında Birleşmiş Milletler'in iyi not aldığını söylemek mümkün değil. Anlattığı pek çok olayda BM güçlerinin, Sırp çetelerinin yaptıklarının çoğuna göz yumdukları, hatta neredeyse nesnel olarak onlara yardımcı oldukları sonucu çıkıyor. BM'nin "tüm taraflar eşit derecede suçludur" saplantısıyla hareket etmesi Saraybosnalılar'ın Sırp çetelerinin ateşi altında kendi kentlerinde tutuklu kalmalarının en önemli nedeni olmuş. Dizdareviç'e göre BM'nin ve AT'nin tutumu en güzel Lord Carrington'un şu sözünde özetleniyor: "Tüm enerjilerini tükettiklerinde, pazarlık edeceklerdir". Buradaki sorumluluğu paylaşırma eğiliminin ahlaki bir iflası gösterdiğini düşünmek için Dizdareviç gibi, meslektaşlarını Sırp ateşinde kaybetmek, hastanelerde anestezi olmadan kol ve bacakları kesilen çocukları görmüş olmak, bir şehrin günden güne tükenişini izliyor olmak da gerekmiyor. Ayrıca, yazara göre "Lord Carrington'un teorisinin bir hatası var. Bu savaş taraflardan sadece birisini, mazlum olanı, tüketiyor. Bize saldıran vahşiler tükenmiyorlar, tersine sadistliklerinden ve hayvanlıklarından güç alıyorlar".

Batı tarafından terkedilmiş ya da aldatılmış olmak duygusu sadece Dizdareviç'e özgü değil. Batı dünyasının içinden Bosna-Hersek faciasına karşı sözün ötesinde tavır alınmamasını eleştirenler vardı. Halen de var. Yazık ki, *realpolitik*'in hakim olduğu bir dünyada ahlaki kaygılarla yapılan çağrıların bir hükmü olmuyor. Bir dönem sonra Saraybosna'yı, Mostar'ı veya Bosna-Hersek'i hatırlayan kimse bile kalmayabilir. Dizdareviç'in günlüğü, bir bakıma bu olasılığa karşı tarihe bir not düşmek amacını taşıyor. Değerlerini yitirmiş bir dünyaya, yıkılmış bir güzelliğin içinden sesleniyor. "Biz Saraybosnalılar'a gelince, biz artık sadece kendimize güveniyoruz. Şehrimizin bir zamanlar taşıdığı kimlikten gurur duyuyoruz. Günün birinde, aramızda sağ kalanlar, çocuklarına 'Biz Saraybosnalıydık' demenin şerefini yaşayacaklar. Kişisel olarak, şehrimde sonuna kadar kalmayı ve elimden geldiği sürece onun hakkında yazmayı bir görev kabul ediyorum". □

Soli Özel

İstanbul'da mühendislik

Atilla M. Ansal

En son istatistiklere göre İstanbul ve çevresi, yaklaşık 10 milyon insanın yaşadığı, nüfus artış hızının % 4.5 olduğu ve ülke nüfusunun %13'ünü barındıran bir megapolis durumunda. Her yıl 300 bin kişinin göç ettiği, 100 bin bebeğin doğduğu, 45 bin kişinin öldüğü, 35 bin kişinin evlendiği, 5 bin kişinin boşandığı, 12 bin trafik kazasının meydana geldiği, 600 bin otomobilin sokaklarında dolaştığı, bazı ilçelerinde 1 km² içinde 50 bin kişinin yaşadığı, GSMH'nın %20'sini üreten bir yerleşim merkezi. Tarihsel geçmişinden kalan yüzlerce tarihi yapısı, eski eserleri, müzeleri ile önemli bir kültür merkezi.

Bu sayıların hepsi artık dünya standartlarına göre bir megapolis olan günümüz İstanbul'unun değişik özelliklerini yansıtmakta. İstanbul'da yaşamının her aşamasında binbir sorun bulunmakta. Temel ihtiyaç maddelerinin dağıtımından tüketimine, su, kanalizasyon ve elektrik şebekelerinin yetersizliğine, kent içi ulaşımındaki dar boğazlara, çevre ve hava kirliliğine, çarpık yapılaşmanın boyutlarına bakıldığında, sorunlarının da devasa olduğu bir kent. Ve her geçen gün daha zor çözülebilecek duruma gelen sorunlar.

Bir kentteki çarpık yapılaşma, değişik boyutları ile o kentte yaşayan herkesi etkiler. Bu nedenle hangi gelir grubunda olursanız olun, hangi politik görüşü savunursanız savunun; İstanbul'da yaşanana benzer, betonlaşma, yeşilin ve tarihin yok edilişi, trafik ve ulaşım karmaşası, çoktandır sağlığını tehdit eden boyutlara ulaşan hava kirliliği ve gürültü, yeterli alt yapı, kanalizasyon ve su şebekelerinin olmaması, çöplerin toplanmaması ve her an patlamaya hazır çöplükler gibi sorunlar o kentte yaşayan her bireyi ilgilendirir. Diğer yandan,

günümüzde İstanbul'da yaşamakta olan başı bozukluk ve "ben yaptım oldu" mantığıyla gerçekçi bir planlama olmadan kentin en yoğun ve en sorunlu bölgelerinde yaşamı çözümsüzlük boyutlarına getirecek gökdelenler yapmak, gelişigüzel yeni yerleşim alanları oluşturmak, hava alanları, otoyollar ve köprüler yapmanın mutlaka engellemesi gerekmektedir. Kentlerdeki bu çarpık gelişmeye sadece kısa dönemli kişisel çıkarları açısından bakanlar bile gün gelir bunun olumsuzluklarını günlük hayatlarında her an yaşamak zorunda kalırlar.

İstanbul'un boyutlarına ve özelliklerine sahip bir kentte sağlıklı çözümlere ulaşabilmek, uzun erimli bir planlama ve bu plana sadık kalmayla mümkün olabilir. Buradaki planlama yaklaşımı yirminci yüzyılın başında gelişmiş olan şehir planlaması kavramından çok farklıdır. Bırakın İstanbul'u, ülkemizdeki bir çok kent için artık gerçekçi ve kalıcı planlar yapılabilmesi çok kapsamlı ve çok disiplinli çalışmaları gerektirmektedir. İstanbul'un sorunlarını çözebilmek için sadece mimar, kent plancıları, ulaşım uzmanları veya çevre mühendislerinin kendi başlarına çalışmalar sürdürmesi yeterli olamaz. Kaynakların sınırlı olması, nüfus artışının çok hızlı olması gibi nedenlerden ötürü, ulaşım sorunu; yeni yerleşim bölgelerinin planlanması yapılmadan, inşaat alanlarının planlanması ise atık su, kanalizasyon, içme suyu gibi alt yapı tesisleri ile depremsellik ve jeolojik koşullar düşünülmeden çözülemez. Bu tür bütünsel bir planın uygulanabilir ve genel kitle tarafından benimsenebilir olması, ancak farklı görüşlere sahip kurumların, kişilerin ve bu plandan etkilenecek olan meslek ve çıkar gruplarının da katılımını ve katkısını gerektirmektedir.

Geçmişte yapılmış olduğu gibi İstanbul'un sorunlarının, kendi ihtisas alanlarında ne kadar bilgili ve yetkin olsalar da, sınırlı sayıda uzman, bilim adamı, danışman ve ulusal ve uluslararası müşavirlik firması ile çözülebileceğini düşünmek artık geçerli değildir. Artık, farklı, hatta birbiri ile yüzde yüz aykırı görüş ve yaklaşımlara sahip kişilerin katılımı ile ortak çözümler bulunması zorunludur.

Yaşadığımız çağın teknolojik düzeyinde artık sorun olmaktan çıkabilecek bir sürü konu bu kentte hâlâ büyük önem taşıyor. 20'inci yüzyılın sonları hızla yaklaşırken hala 19. yüzyıldan kalma mühendislik kavram ve yaklaşımı uygulamada tutulmaya çalışılıyor. Bu ne sağlıklı ne de ekonomik... Mühendislik artık bir tanım olarak güvenlik ve maliyet arasındaki optimum ilişkiyi bulmak olarak düşünülmeli. Yalnız, sonucu ve tercihlerimizi belirleyici tek faktör bu optimum sonuç olmamalı. Her mühendislik yapısı; göçme, doğadaki dengeyi olumsuz yönde bozma, çevreyi kirlileme, yakın civarında bulunan yapılara hasar verme gibi farklı riskler taşır. Bu olasılıkları göz önüne alarak bulunan çözümler bile bu optimum noktaları bulmak için yapılan hesaplarda benimsenen kriterlere bağlı olacaktır. Günümüzde, sanayileşmesini tamamlamış, diğer bir deyimle gelişmiş toplumlarda butür analizler yapılırken, insan yaşamına verilen değer bizim gibi ülkelerde verilen değerden kat kat fazladır. Genel olarak mühendislikte amaç insan yaşamını kolaylaştırmak çözümleri bulmak ve onları olası tehlikelerden korumaktır.

Yaşadığımız kentte daha iyiyi ve daha güzeli aramanın yanı sıra, daha güvenli ve kaliteli binalarda yaşamak, çevrenin ve doğanın kirlenmesini önlemek, artık günümüzde temel ihtiyaç olarak nitelendirilen ulaşım, telefon, elektrik, su, doğal gaz gibi hizmetlerden kesintisiz ve sağlıklı bir biçimde yararlanabilmek en temel hakkımızdır.

Bir mühendislik yapısının amacına yönelik olarak zamanında ve ekonomik olarak gerçekleştirilebilmesi için kapsamlı bir ön araştırmaya ve detaylı bir tasarım aşamasına ihtiyaç vardır. Doğal olarak da bu evrelerin yeterli olabilmesi, toplam inşaat maliyetinin % 4-5'ine varan bir mali kaynak ayrılmasını gerektirir. Ülkemiz gibi ekonomik sıkıntılar ve kaynak darlığı çekilen bir ülkede

ise bu husus daha da önem kazanmaktadır. Birçok büyük projede bu tür bir yaklaşımın benimsenmemesi, sonuçta aşırı maliyet artışlarına yol açmakta ve hatta hedeflenen yapıların gerçekleştirilmesini imkansız hale getirebilmektedir.

Başlangıçta, mevcut kaynakların sınırlı olduğu öne sürülerek sınırlanan inceleme ve tasarım aşamaları, politik kaygılarla seçim dönemleri arasındaki sınırlı bir zaman dilimi içine sığdırılmaya çalışılan İstanbul Metrosu ve Tüp Geçit Toplu Taşıma Projesi gibi büyük projelerin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesini zorlaştırmaktadır. İstanbul'da belki de ilk defa, bir önceki dönemden kalan, kapsamlı bir ön çalışmaya dayanarak başlanan bu projenin ve benzerlerinin gerçekleştirilebilmesi sadece yerel yönetimlere ait olamaz. Her seçim döneminde, yönetimler bu tür projeler arasında farklı öncelik tercihleri belirlemekte, bu da gerçekte toplumumuza yarardan çok zarar vermektedir. Yukarıda, İstanbul için özetlenen sorunlara -ki bunların arasında ulaşım çok önemli bir yer tutmaktadır- hangi siyasi oluşum iktidara gelirse gelsin, en kısa zamanda çözüm bulmak zorundadır.

Yerel seçimlerin yaklaştığı bu dönemde İstanbul'da yaşayan insanlar olarak bizleri ilgilendiren, bu sorunları bilen ve gerçekçi öneriler ve öncelikler sıralaması yapan adayların ve siyasi partilerin tercih edilmesidir. Artık seçimlerde oy verirken, bir futbol takımı taraftarı gibi değil, bu kentte yaşamını sürdürmeye çalışan insanların, 2000'li yıllara gelirken temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek kişi ve partileri tercih etmek yönünde davranmalıyız.

Artık, İstanbul'da metroya ve tüp geçite öncelik tanıyacak, hava ve çevre kirlenmesini çözmek için gerçekçi önerileri olan, çarpık yapılaşma ve kentleşmenin önünü kesecek yaklaşımlar getirebilecek, neyi nasıl, hangi kaynak ve hangi incelemelere dayanarak yapacağını açıkça belirtebilen, planları kafalarında değil, kağıt üzerinde olan belediye başkanları ve siyasal partilere gereksinim duyulmaktadır. □

Prof. Dr. Atilla M. Ansal
İnşaat Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı ve
İTÜ İnşaat Fakültesi Öğretim Üyesidir.

ilk Kalite Ödülü Brisa'nın

Kalite yönetiminin başarılı uygulamalarını değerlendiren Kalite Ödülleri, Japonya'da 1951 yılından beri Deming Ödülü adı altında, A.B.D.'de 1988 yılından beri Malcolm Baldrige Ödülü adı altında veriliyor. İlk Avrupa Kalite Ödülü ise geçen yıl verildi.

Türkiye'de bu yıl tesis edilen ve Avrupa Kalite Ödülü kriterlerini esas alan ödülün ilk sahibi Brisa oldu.

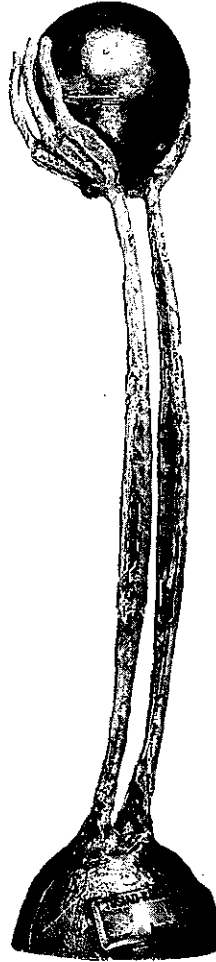
Ülkemizin önde gelen kuruluşlarından 12'si, faaliyetlerini içeren birer dosya hazırlayarak Haziran ayında ödüle aday oldular. Dosyalar, bağımsız denetçiler grubu tarafından değerlendirildi ve sonuçta 3 kuruluş finale kaldı.

Yerli ve yabancı denetçilerden oluşan gruplar, finale kalan kuruluşları bir hafta süreyle ziyaret ederek yönetim ve üretim faaliyetlerini incelediler. Denetçi grubu raporlarına göre değerlendirme yapan jüri, Brisa'yı en başarılı şirket seçerek, Kalite Ödülüne layık buldu.

Brisa bu sonucu, yalnız üründe ve üretimde kalite standartlarına uymayı değil, müşteri isteklerinin tam karşılanmasını da hedef alan kalite ve yönetim anlayışına borçludur.

Brisa için, toplam kalite yönetimi, kalitenin her geçen gün daha yükseklerle çıkarılması için girilen, sonsuz bir yoldur.

Brisa, Kalite Ödülünü tesis ederek, ülkemizde kalite bilincinin yükseltilmesine öncülük eden TUSİAD ve KALDER'e şükranlarını sunar.

Kalite ödülü değerlendirmesinde esas alınan 9 kriter ve değerlendirme ağırlık payları şöyle:

1. Liderlik (% 12)
2. Kurumsal Politika ve Strateji (% 8)
3. Çalışanların Yönetimi (% 7)
4. Kaynaklar (% 8)
5. Prosesler (% 15)
6. Müşteri Tatmini (% 20)
7. Çalışanların Tatmini (% 10)
8. Toplumsal Etki (% 6)
9. Faaliyet Sonuçları (% 14)

Brisa bu kriterlere göre en yüksek puanı alarak ödüle hak kazandı.

BRISA

BRISA BRIDGESTONE SABANCI LASTİK SAN. VE TİC. A.Ş.